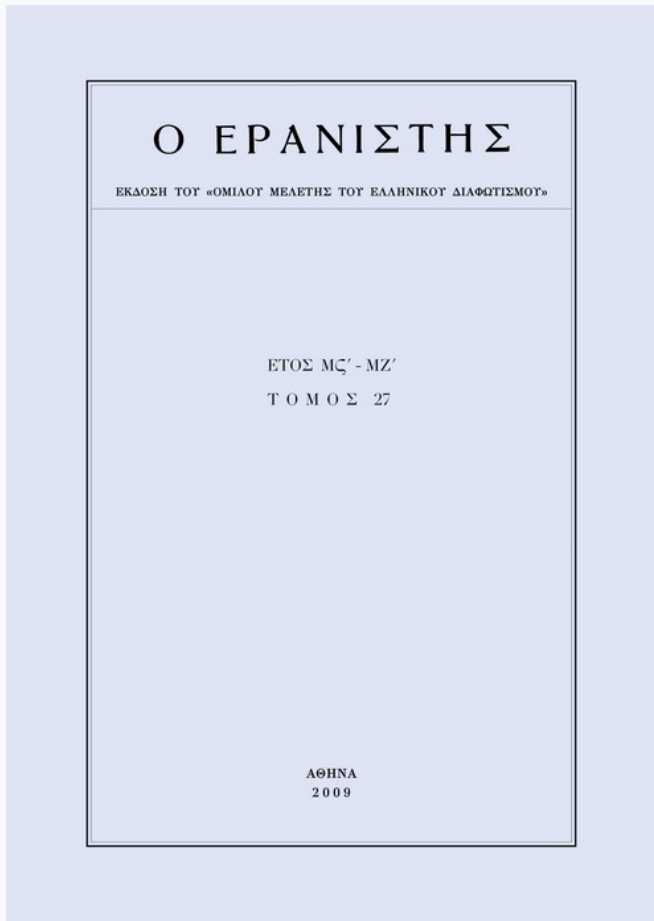

The Gleaner

Vol 27 (2009)

Από την Τεργέστη στην Αθήνα του Όθωνα
(1838-1845). Ο Ιάκωβος Ρώτας θύμα των
πιστωτικών σχέσεων

Εμμ. Ν. Φραγκίσκος

doi: [10.12681/er.90](https://doi.org/10.12681/er.90)

To cite this article:

Φραγκίσκος Ε. Ν. (2009). Από την Τεργέστη στην Αθήνα του Όθωνα (1838-1845). Ο Ιάκωβος Ρώτας θύμα των πιστωτικών σχέσεων. *The Gleaner*, 27, 165-213. <https://doi.org/10.12681/er.90>

ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ
ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ (1838-1845)

‘Ο Ίάκωβος Ρώτας θύμα τῶν πιστωτικῶν σχέσεων

ΠΕΝΤΕ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟ 1833 ΤΟΥ Ἀδαμάντιου Κο-
ραῆ, ὁ Ίάκωβος Ρώτας, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐκτελεστές τῆς διαθήκης
του, στενός του συνεργάτης ἀπὸ τὸ 1818 ἔχοντας διαδεχτεῖ στὴ θέση
αὐτῆ τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου, καὶ μὲ τὴ μεγάλη γεωγραφικὴ ἀπό-
σταση ἀνάμεσα στὸ Παρίσι καὶ τὴν Τεργέστη, ἔδρα ἀπὸ τὸ 1803 τῶν
ἐμπορικῶν του δραστηριοτήτων, νὰ μὴν ἔχει σταθεῖ ἐμπόδιο στὴν τα-
κτικὴ ἐπιστολικὴ ἐπικοινωνία καὶ τὶς συναλλαγές τους (μὲ ἐξαιρέση
τὶς περιόδους ἐπιβολῆς λογοκρισίας ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς), ἀποφάσι-
σε σὲ ἡλικία 60 περίπου ἐτῶν νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ πολι-
τογραφηθεῖ ὑπήκοος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὅπως συνέβαινε καὶ μὲ
πολλοὺς ἄλλους Ἑλληνας τῆς διασπορᾶς ἀμέσως μετὰ τὴν ἴδρυσή του.
Ἄλλωστε, σύμφωνα μὲ ὅσα ἔγραφε ὁ ἴδιος τὸ καλοκαίρι τοῦ 1838 ἀπὸ
τὸ νησί του τὴν Τζιά στὸν Θεόφιλο Καίρη στὴν Ἄνδρο, «δὲν εἶχον ποτὲ
σκοπὸν νὰ ἀφήσω εἰς ξένην γῆν τὰ κόκκαλά μου».¹ Ἀπὸ τὸ ἴδιο γράμ-
μα μαθαίνουμε ὅτι εἶχε φτάσει στὴν ἰδιαιτέρη πατρίδα του στὶς 19
Ἰουνίου μαζί μὲ τὴν οἰκογένειά του, δηλαδὴ τὴ γυναίκα του Ζαχαράτη,
τὸ γένος Ἰάκ. Παγκάλου ἀπὸ τὸ ἀρχοντολόι τῆς Τζιᾶς, τὶς τρεῖς κόρες
του, τὴ Μαρία, 25 ἐτῶν, τὴν Ἐλευθερία, 18 ἐτῶν, καὶ τὴ Σοφία, 10
ἐτῶν, καθὼς καὶ τὸν 15ετῆ γιό του Πλάτωνα (ὁ μεγάλος του γιὸς Ξε-

1. Δημ. Πολέμης (ἐκδ.), *Ἀλληλογραφία Θεοφίλου Καίρη*, Μέρος Γ1, Ἄνδρος 1998, σ. 265. Γιὰ τὴν προσωπικὴ τους γνωριμία ἀπὸ τὸ 1832, ὅταν ὁ Θ. Καίρης πέ-
ρασε ἀπὸ τὴν Τεργέστη κατὰ τὴν περιοδεία του γιὰ τὶς ὑποθέσεις τοῦ Ὀρφανοτρο-
φείου τῆς Ἄνδρου, καὶ τὴν ἀμοιβαία ἐκτίμηση ποὺ γεννήθηκε ἔκτοτε (ἡ ἐπικοινωνία
τους πάντως χρονολογεῖται ἤδη ἀπὸ τὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1810, τὴν
ἐποχὴ τῆς διεύθυνσης τοῦ γυμνασίου τῶν Κυδωνιῶν) βλ. ὅ.π., Μέρος ΣΤ', *Προσω-
πογραφικά*, Ἄνδρος 2003, σ. 286-288. Χαρακτηριστικὴ τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ Ρώτα
πρὸς τὸ πρόσωπό του εἶναι ἡ ἐξομολόγησή του στὸ παραπάνω γράμμα ὅτι «μετὰ
τὸν Κοραῆν, σύ, φίλατε Θεόφιλε εἶσαι ἐγχαραγμένος μέσα εἰς τὴν καρδίαν μου ὡς
ἀριστος τῆς Ἑλλάδος εὐεργέτης».

νοφών, είκοσι περίπου έτων, σπούδαζε Ιατρική στο Παρίσι, ένω ό μικρότερος Άχιλλέας είχε φύγει από τή ζωή τó 1835 σέ ήλικία μόλις 9 έτων αφήνοντας άπαρηγόρητους τούς οικείους του),² σκεπτόμενος νά έγκατασταθεί μόνιμα στο κυκλαδίτικο νησί. Σημειωτέον ότι προεπαναστατικά είχε ταξιδέψει τρείς φορές στην Τζιά, μία τó 1808 επιχειρώντας τότε περιοδεία στη Χίο και τή Σμύρνη, τήν πόλη των έφηβικών και νεανικών του χρόνων και τής επαγγελματικής μύησης στο έμπόριο, μία δεύτερη τó 1812 προκειμένου νά παντρευτεί (έκει γεννήθηκε τó 1813 ή πρωτότοκη Μαρία) και μία τελευταία φορά τó 1820, ένα χρόνο άκριβώς πριν από τó ξέσπασμα τής Έλληνικής Έπανάστασης, άποφασισμένος νά παραμείνει έφεξής οικογενειακά στον γενέθλιο τόπο έχοντας εξασφαλίσει τή θέση του ύποπρόξενου τής Όλλανδίας (ή Έλευθερία είδε τó φώς τής ζωής τó 1820 κατά τή διαμονή στο νησί). Όμως άναγκάστηκε νά έπιστρέψει στην Τεργέστη τόν Σεπτέμβριο του 1821 για χάρη των άνήλικων τριών έως τότε παιδιών του «διά νά μη γείνωσι θύμα των πρώτων ταραχών τής ανεγέρσεως», όπως έγραφε στον Κοραή.³

Όπωςδήποτε, τώρα είχε προγραμματίσει νά ταξιδέψει από τó νησί στην Άθήνα μόνος του, όπου πράγματι έφτασε στα τέλη Αυγούστου του 1838, προφανώς για νά υλοποιήσει τó έπεξεργασμένο από καιρό σχέδιό του νά εκδώσει τó πρώτο *Άπάνθισμα έπιστολών* του Κο-

2. «Όλα τά λαμπρά του κόσμου τούτου με φαίνονται μαύρα και σκοτεινά, δέν αισθάνομαι ζωήν, ούδέ τήν θέλω πλέον ει μη διά νά κλαίω άπαρηγόρητος τήν στέρησιν εκείνου του υιού, όστις είχε δι' έμε όλα τά θέληγτρα, όσα ήσαν ικανά νά κατασταίνουσι τήν ευτυχίαν μου», διεκτραγωδούσε τήν κατάσταση μετά τόν θάνατο του μικρού Άχιλλέα ό Ρώτας στον Κωνσταντίνο Οικονόμο στις 25 Μαΐου 1835, βλ. τó άδημοσίευτο γράμμα του στο Άρχείο Κων. Οικονόμου τής Άκαδημίας Άθηνών, φάκ. IV, άρ. 385. Οι δύο άνδρες γνωρίζονταν κατά τή διέλευση έπίσης του Οικονόμου από τήν Τεργέστη τó 1834, άπ' όπου γράφοντας στον Κωνσταντίνο Νικολόπουλο χαρακτήριζε τόν Ρώτα ως «τόν άνδρα τόν άγαθόν, τόν φιλόπατριν, τόν φιλόμουσον, τόν φιλόσοφον, τόν φιλόθεον, γνωστός δε δήπου και σοι από γε τής φήμης ό περικλής ούτος άνήρ», βλ. Ίω. Μπουγάτσος, «Άλληλογραφία Κ. Νικολοπούλου - Κ. Οικονόμου του έξ Οικονόμων», *Πρακτικά του ΣΤ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, τ. Γ', Άθήνα 2001-2002, σ. 490.

3. Έπιστολή 5 Όκτ. 1824, Άδ. Κοραής, *Άλληλογραφία*, έκδ. ΟΜΕΔ, τ. Ε', σ. 161. Πβ. έπιστολή 14 Όκτ. 1823 του ίδιου, *ό.π.*, σ. 81. Πάντως, όπως ανακοίνωσε στον Κοραή στο πρώτο γράμμα, «εϋθύς ότε καθησυχάσωσι τά πράγματα, έπιστρέφω πάλιν εις τήν πατρίδα, διά νά μη με φάγη άφιλόξενος γή».

ραῖ⁴ καὶ ἴσως νὰ προλάβει τὴν κυκλοφορία τῶν Ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Σμύρνης Πρωτοψάλτην τυπωμένων τὸ 1838 στὴ Σμύρνη ἀπὸ συγγενή τοῦ μουσικοῦ φίλου τοῦ Κοραῖ Δημ. Λώτου, ἐντύπου ποὺ στὰ τέλη τοῦ 1838 βρισκόταν ἤδη στὴ βιβλιοπωλικὴ ἀγορὰ τῆς πρωτεύουσας «περιεργείας ἄξιον καὶ ζητούμενον ἤδη παρὰ πολλῶν», ὅπως ἔγραφε μιὰ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα.⁵ Ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο πάντως θὰ τὸν ἀκολουθήσει στὴν Ἀθήνα καὶ ἡ οἰκογένειά του, δεῖγμα τῆς ἀπόφασης γιὰ μόνιμη πλέον ἐγκατάσταση στὴν πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου.⁶ Δὲν φαίνεται νὰ ἦταν σύμπτωση ὅτι ταυτόχρονα μὲ τὴ δική του ἀφιξὴ ἔφτασε στὴν ἑλληνικὴ πρωτεύουσα καὶ ὁ γυμνασιάρχης τοῦ Γυμνασίου τῆς Σύρου Γεώργιος Σερούιος,⁷ σύγγαμπρός του (εἶχε παντρευτεῖ τὴν Κατίγκω Παγκάλου, ἀδελφὴ τῆς Ζαχαράτης), πολῦτιμος ἀσφαλῶς σύμβουλος τῆς οἰκογένειας τὶς πρῶτες ἡμέρες τῆς παραμονῆς της ἐκεῖ. Ὁ Ρώτας ὡς τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1839, ἕξι μῆνες μετὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ Ἀπανθίσματος, δηλώνεται ἀκόμη σὲ δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα κάτοικος Κέας ποὺ διέμενε στὴν Ἀθήνα,⁸ σὲ δημοσιεύμενη μάλιστα τότε «Εἰδοποίηση» στὸν τύπο σχετικὴ μὲ τὴ διάθεση ἀπὸ τὸν ἴδιο τοῦ βιβλίου του καὶ ἄλλων ἐκδόσεων τοῦ Κοραῖ ἐμφανίζεται νὰ κατοικεῖ στὸν πρῶτο ὄροφο τῆς οἰκίας τοῦ Δημ. Παπιολάκη,⁹ ποὺ εἶχε διοριστεῖ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1839 πρόξενος στὴν Τερζέστη,¹⁰ στὴν ὁδὸ Κολωνοῦ «παρὰ τῇ Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς», δηλαδὴ τῆς Ρωμαϊκῆς (ἐνορία Ἀγίων Ἀποστόλων, σύμφωνα μὲ ἄλλο δικαιοπρακτικὸ ἔγγραφο του 1840).¹¹

Ἡ ἀφιξὴ του δὲν πέρασε ἀπαρατήρητη ἀπὸ τὸν ἀθηναϊκὸν τύπο. Σὲ μία ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες, τὸν Σωτήρα, ὁ ἐκδότης του Νικόλαος Σκοῦφος, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1838 δημοσίευσε ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἰάκωβος

4. Ἀλκης Ἀγγέλου, «Ἐνα σχέδιο τοῦ Ι. Ρώτα γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κοραῖ», *Ὁ Ἐρανιστής* 1 (1963), 156-157.

5. *Ἡ Φήμη*, ἀρ. 186-187/24.12.1838, σ. [4].

6. Σύμφωνα μὲ τὴν πληροφορία τοῦ Ρώτα στὸν Κων. Ἀσώπιου, καθηγητὴ ἀκόμη στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία τῆς Κέρκυρας: «πρὸ 8 μηνῶν εὐρίσκομαι πανοίχιος εἰς τὰς κλεινάς Ἀθήνας», βλ. γράμμα του τῆς 14ης Μαΐου 1839, ἀδημοσίευτο, Ἀρχεῖο Ἀσώπιου ΕΒΕ, Ασ. 166.

7. *Ἡ Φήμη*, ἀρ. 152/31.8.1838, σ. [1].

8. Βλ. ἐδῶ σημειώσεις 27 καὶ 40.

9. Βλ. ἐδῶ σημ. 27.

10. *Αἰών*, ἀρ. 92/23.8.1839, σ. [4].

11. Βλ. ἐδῶ σημ. 48.

Ρώτας») ένα έγκωμιαστικό σημείωμα σκιαγραφώντας έτσι την προσωπικότητά του:¹²

«Πρό τινος καιροῦ ἔφθασεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν μας ἐκ Τεργέστης ὁ Κ. Ἰάκωβος Ρώτας, γέννημα τῆς Νήσου Κέας. Ἐγκαταλείψας πρὸ τριάκοντα ἐτῶν τὴν Ἑλλάδα, ὁ τίμιος καὶ ἐνάρετος οὗτος ἀνὴρ, διέτριβε χάριν ἐμπορίου εἰς Τεργέστην, ὅπου ἀπελάμβανε τὴν γενικὴν ὑπόληψιν τῶν κατοίκων διὰ τὸν εὐγενῆ χαρακτῆρα του, καὶ διὰ τὴν τιμιότητά του. Προστάτης τῶν δυστυχούντων Ἑλλήνων, θυσιάσας μέρος τῆς καταστάσεώς του πρὸς περιθαλψιν τῶν ἀπύρων, οἵτινες διευθύνοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς, παράδειγμα τοῦ εἰλικρινοῦς πατριωτισμοῦ, καὶ τῶν εὐγενεστέρων αἰσθημάτων, ὁ Κ. Ρώτας ἐδικαίωσε τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπόληψιν ξένων καὶ ὁμογενῶν, καὶ τὴν ἐξειδιάζουσιν εἰς αὐτὸν φιλίαν καὶ ἀγάπην τοῦ ἀειμνήστου Κοραῆ. Ἡ Ἱστορία τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ καλοῦ τούτου ἀνδρὸς εἶναι σειρὰ πράξεων πατριωτικῶν, ἥτις κάμνει τιμὴν εἰς τὸν χαρακτῆρα καὶ εἰς τὰ φρονήματά του. Δὲν εἶχομεν τὴν περίστασιν νὰ γνωρίσωμεν ἄλλοτε προσωπικῶς τὸν Κ. Ρώταν. Ἀλλὰ πιστοὶ Διερμηνεῖς τῆς πρὸς αὐτὸν ἀποδιδομένης ὑπολήψεως καὶ τιμῆς, ἐνομίσασμεν χρέος μας νὰ καθιερώσωμεν τὰς ὀλίγας ταύτας γραμμὰς πρὸς ἔπαινον τοῦ ὀνόματός του. Πόσον ἡ παρουσία τοιούτων ἀνδρῶν εἶναι χρήσιμος καὶ ἀναγκαία εἰς τὴν Ἑλλάδα!»

Μὲ τὴν ἴδια φιλόφρονα διάθεση χαιρέτιζε τὴν παρουσία του στὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ στὸ πλαίσιο διαφόρων εἰδήσεων, καὶ ἡ ἐφημερίδα *Φήμη*.¹³

Μετὰ τὴν ἀφιξὴ του ἐπιδόθηκε χωρὶς καθυστέρηση στὸ τύπωμα τοῦ πρώτου *Ἀπανθίσματος ἐπιστολῶν* τοῦ Κοραῆ κυκλοφορώντας ξεχωριστὰ ἔντυπη («Ἀγγελία») μὲ ἡμερομηνία 8/20 Σεπτεμβρίου 1838 ποὺ καταχωρίστηκε καὶ στίς ἐφημερίδες,¹⁴ στὴν ὁποία τόνιζε πόσο

12. Ὁ Σωτήρ, ἀρ. 57/1)13.9.1838, σ. 227.

13. Ἄρ. 153/3.9.1838, σ. [2]. Ἡ ἐφημερίδα ὑπογράμμισε ἰδιαίτερα τὴν πατριωτικὴ δράση του στὴν Τεργέστη τὴν περίοδο τοῦ Ἀγώνα. Γιὰ τὸ πῶς ἀντιμετώπισε ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα τοῦ αὐστριακοῦ λιμανιοῦ τὸ προσφυγικὸ πρόβλημα ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν ἀφιξὴ ἐκεῖ ἑκατοντάδων προσφύγων (Μολδοβλαχία, Ἡπειρος, Κύπρος, Κωνσταντινούπολη, Κυδωνιές, Σμύρνη, Χίος κ.ἄ.) καὶ πόσο φιλόληθη στάση μαζὶ μὲ ἄλλους κράτησε ὁ Ρώτας ὅταν προσέκυψε οἰκονομικὸ θέμα γιὰ τὴν περίθαλψή τους βλ. Ὀλγα Κατσιαρδῆ-Hering, *Ἡ Ἑλληνικὴ παροικία τῆς Τεργέστης (1751-1830)*, τ. I, Ἀθήνα 1986, σ. 341 κ.ἑ., ἰδίως σ. 362.

14. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 560/17.9.1838, σ. 2318 καὶ ἀρ. 561/21.9.1838, σ. 2314, Ὁ Σωτήρ, ἀρ. 63/25.9.1838, σ. 252.

«θησαυρός ἀκένωτος μαργαριτῶν καὶ λίθων πολυτίμων» ἦταν τὰ γραπτὰ γεννήματα τῆς διάνοιας τοῦ «ἀθανάτου τούτου τῆς Ἑλλάδος Εὐεργέτου», ἐκδεδομένα καὶ ἀνέκδοτα ὅσο καὶ οἱ ἐπιστολές του, καὶ ἐξηγοῦσε πῶς ἔτυχε νὰ εἶναι κάτοχος ὀλόκληρης συλλογῆς ἀπὸ αὐτές:

«Τοῦ ἐνδόξου τούτου ἀνδρὸς εὐτύχησα νὰ ἔχω τὴν φιλίαν καὶ ἐπιστολικὴν κοινωνίαν διὰ τριάκοντα ἔτη κατὰ συνέχειαν. Διὰ τοῦτο εὐρίσκονται εἰς χεῖράς μου πλῆθος ἐπιστολῶν τοῦ ὄχι μόνον ὅσας ἔγραφε πρὸς ἐμέ, ἀλλὰ καὶ ἀκόμη ὅσας δι' ἐμοῦ ἔστειλε πρὸς ἄλλους τοῦ φίλους ἀνοικτάς, νὰ τὰς ἀναγινώσκω πρῶτον, ἔπειτα νὰ τὰς διευθύνω κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν.¹⁵ Ταύτας ἀνεγίνωσκον ὄχι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντέγραφοι, διὰ νὰ χαίρωμαι πλείοτερον τὴν ἡδονὴν τῶν μελιρρύτων αὐτοῦ ἐκφράσεων.»

Βέβαια, στὴν ἐξιστόρησή του εἶχε ἀνεξήγητα παραλείψει νὰ ἀναφέρει ὅτι εἶχε περιέλθει στὴν κατοχὴ του, μὲ ἐξουσιοδότηση τοῦ ἴδιου τοῦ Κοραῆ, ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατο τὸ 1818 στὴν Τεργέστη τοῦ Ἀλέξανδρου Βασιλείου, ἡ δέσμη τῶν αἰσθητὰ πολυαριθμότερων κοραϊκῶν ἐπιστολῶν τῆς μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν φίλων καὶ συνεργατῶν ἀλληλογραφίας, τῶν ὁποίων μάλιστα τὴ δημοσίευση εἶχε προτείνει τότε στὸν Κοραῆ ὁ Ρώτας συναντώντας τὴν ἀπόλυτη ἄρνησή του.¹⁶ Ἡ «Ἀγγελία» ἔκλεινε μὲ ἀναφορὲς στὴν ἐκδοτικὴ μέθοδο ποὺ ἀκολούθησε, τὸν ὄγκο τοῦ βιβλίου καὶ τὴν τιμὴ του (5 δραχμὲς πληρωτέες ἀπὸ τοὺς συνδρομητὲς μετὰ τὴν παράδοσή του) καὶ τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ φιλόμουσοι ὁμογενεῖς θὰ ἐνίσχυαν τὴν πρωτοβουλία του μὲ τὴ γενναία συνδρομὴ τους.

Ἐπρόκειτο γιὰ τὸ πρῶτο ἐκδοτικὸ ἐγχεῖρημα τοῦ Ρώτα καὶ ἔτσι ἡ ιδιότητά τοῦ ἐκδότη προστέθηκε στὶς ἄλλες ιδιότητες ποὺ εἶχε ἀποκτήσει μέχρι τότε στὴν Τεργέστη σχετικὰ μὲ τὸ βιβλίο: ἐκείνη τοῦ συνδρομητῆ σὲ μιὰ σαρακοντάδα περίπου ἑλληνικῶν ἐντύπων,¹⁷ τοῦ

15. Ἦταν ἡ συνήθης πρακτικὴ ποὺ ἐφάρμοζε ὁ Κοραῆς ἀλληλογραφώντας πρὸς διαφόρους μέσω τῶν ἐμπιστων ἐπιστολογράφων του, βλ. Έμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Τὰ ὄρια τοῦ ιδιωτικοῦ στὴν ἀλληλογραφία Κοραῆ καὶ ἡ ὑπέρβασή τους», Πρακτικὰ τοῦ Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου «Νεοελληνικὴ ἐπιστολογραφία (16ος-19ος αἰ.)», ΚΕΜΝΕ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά* 8 (2006), 240-241.

16. Ὁ.π., σ. 234.

17. Στοιχεῖα ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τοῦ Φίλ. Ἡλιοῦ, «Βιβλία μὲ συνδρομητὲς. I. Τὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ (1749-1821)», Ὁ Ἑραμιστὴς 12 (1975), 101-179, καὶ ἀπὸ ὅσα μοῦ εἶχε παραχωρήσει γιὰ τὰ μεταγενέστερα χρόνια ὁ ἀλησμόνητος φίλος.

υπεύθυνου καταγραφής συνδρομητών για την έκδοση έργων νεοελληνικών συγγραφέων¹⁸ ή και έπωμιζόμενου τῆ φροντίδα τῶν οικονομικῶν τῆς τύπωσῆς τους,¹⁹ τοῦ ἐμπορικῶν διακινήτῶν τῶν ἐκδόσεων τοῦ Κοραῖ καὶ ἄλλων, τοῦ ἐνδιάμεσου κρίκου γιὰ τὴν προώθηση στὶς βιβλιοθηκῆς τῶν Γυμνασίων τῆς Ἑλλάδας (Χίου, Κυδωνίων, Σμύρνης) τῶν παραγγελιῶν βιβλίων τῆ διεκπεραίωση τῶν ὁποίων εἶχε ἀναλάβει στὸ Παρίσι ὁ Κοραῖς ἢ ἀργότερα τῆς δωρεᾶς βιβλίων τῶν ἀδελφῶν Δ. καὶ Π. Δάρβαρη πρὸς τὴν καποδιστριακὴ διοίκηση γιὰ διανομὴ στὰ σχολεῖα, τοῦ χρηματοδότη γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ βιβλιοθηκῶν, ὅπως τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Βενετίας²⁰ καὶ ἀκόμη τοῦ χορηγοῦ τῶν μεταθανάτιων ἐκδόσεων τοῦ μεγάλου φίλου του (Συλλογὴ τῶν Προλεγομένων, Βίος, 1833, πέμπτος τόμος τῶν Ἀτάκτων, 1835),²¹ τέλος τοῦ μανιῶδη συλλογέα καὶ ἀγοραστῆ ξενόγλωσσων συγγραμμάτων, κλασικῶν καὶ σύγχρονων, στὸ πνεῦμα τοῦ φιλολογικῶν, ἐπιστημονικῶν, ἐγκυκλοπαιδικῶν κ.λπ. διαφωτισμοῦ, προκειμένου νὰ συγκροτήσῃ τὴν προσωπικὴ του βιβλιοθήκη,²² τὴν ὁποία σημειωτέον εἶχε μεταφέρει μαζί με τὴν ἐπιπλοσκευὴ της στὴν Ἀθήνα.

Ἡ τωρινὴ πρωτοβουλία του νὰ ἐκδώσῃ τὸ Ἀπάνθισμα ἐπιστολῶν στηριζόταν χρηματικὰ ἀσφαλῶς ὅχι τόσο στὰ δικά του κεφάλαια καὶ εἰσοδήματα ὅσο προπάντων στὴν ἐλπίδα τῆς συνδρομητικῆς ἐνίσχυσης ἀπὸ τοὺς πολίτες τοῦ ἑλληνικῶν βασιλείου καὶ τοὺς ὁμογενεῖς τοῦ ἐξωτερικῶν ὅσοι ἐκτιμοῦσαν τὴ συμβολὴ τοῦ Κοραῖ στὴν παιδεία τοῦ

18. Βλ. π.χ. τίς «Ἀγγελίες» ἐκδοσης βιβλίων δημοσιευμένες στοὺς τόμους τοῦ «Λόγιου Ἑρμῆ», 1811-1821, με καταλόγους τῶν κατὰ τόπους ὑπευθύνων καταγραφῆς συνδρομητῶν.

19. Π.χ. τῆς τύπωσῆς τῆς Ἡθικῆς τοῦ Νεόφυτου Βάμβα (Βενετία 1817), βλ. Στέρ. Φασουλᾶκης, «Ἀπὸ τὴν ἐκδοτικὴ δράση τοῦ Ν. Βάμβα», *Μνημοσύνη* 8 (1980-1981), 173-175.

20. Κ. Θ. Δημαράς, «Βενετία: 1477, 1828. Ἀνέκδοτα κείμενα», *Θησαυρίσματα* 1 (1962), 13.

21. Βλ. ἐπιστολὴ 28 Νοεμ. 1834 τοῦ Ρῶτα πρὸς τὸν Ν. Βάμβα στὸ Ἀνδρέας Μάμουκας, Ἀδαμάντιος Κοραῖς. Βίος καὶ ἔργα, ἐπιμ. Στέρ. Φασουλᾶκης, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, σ. 171-172.

22. Γιὰ τὸ θέμα βλ. Ἑμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ ἐμπόρου φίλου τοῦ Κοραῖ Ἰάκ. Ρῶτα καὶ ἡ δεξιότης της σὲ μιὰ ἀναπτυσσόμενη περιφέρεια τοῦ νεοελληνικῶν κράτους», *Ζητήματα ἱστορίας τῶν Νεοελληνικῶν Γραμμάτων*. Ἀφιέρωμα στὸν Κ. Θ. Δημαρά, Φιλοσοφικὴ Σχολὴ - Τμῆμα Φιλολογίας ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 132-137.

ἔθνους καὶ τὴν ἀπελευθέρωσή του ἀπὸ τὸν ζυγὸ τῆς δουλείας. Ἀσφαλιστής, μικρομέτοχος συνήθως ἀσφαλιστικῶν τραπεζῶν καὶ ἑταιρειῶν στὴν Τεργέστη, πρᾶκτορας πλοίων, ἔμπορος λαδιοῦ ἀπὸ τὰ Ἐπτάνησα, τὴν Πελοπόννησο καὶ ἄλλοῦ,²³ εἶδε τὴν οἰκονομικὴ κατάστασή του νὰ δέχεται κλυδωνισμοὺς ἰδίως στοὺς ἄσχημους καιροὺς τοῦ ἐμπορίου. Ἡ ἐπιχείρησή του, ὀργανωμένη σὲ ἀτομικὴ ἢ συνεταιριστικὴ βάση,²⁴ ἀντίκρισε, ἀπ' ὅ,τι εἶναι γνωστό, σὲ δύο τουλάχιστο περιπτώσεις τὸ φάσμα τῆς χρεοκοπίας, μία παλαιότερα τὸ 1830, μὲ τὸν Κοραῆ νὰ ἐκδηλώνει τότε τὴν ἀγωνία του παρέχοντάς του συμβουλὲς ἐπιχειρηματικότητος ὡς ὁμοιοπαθῆς ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ ἐμπορικοῦ του σταδίου,²⁵ καὶ μία πρόσφατα, τὸ 1837, σύμφωνα μὲ τὴν πληροφορία τοῦ ἴδιου στὸν Νικόλαο Ζωσιμὰ στὴ Νίζνα τῆς Ρωσίας («καὶ ἂν ἐδυστύχησα ἐξ αἰτίας τῶν τρομερῶν συμβάντων τοῦ ἐμπορίου, τὰ ὁποῖα ἠκολούθησαν παγκοσμίως κατὰ τὸ 1837ον ἔτος...»)²⁶ καθὼς καὶ μὲ τὰ ἀκούσματα γιὰ πτώχευσή του ποὺ μεταβίβασε ἡ Εὐανθία Καίρη ἀπὸ τὴ Σύρο στὸν ἀδελφὸ τῆς Θεόφιλο.²⁷ Ἴσως πραγματικὰ νὰ ἦταν αὐτὸς ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἀποφάσισε νὰ ἐγκαταλείψει τὴν Τεργέστη καὶ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἑλλάδα (παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν εἶχε διαλύσει ἀκόμη τὴν ἐμπορικὴ του ἑταιρεία, τῆς ὁποίας θὰ διόριζε τὸ 1839 ἐπίτροπο τὸν ἔμπορο Γ. Παπιολάκη, συγγενὴ τοῦ Δημήτριου).²⁸ Ἀλλὰ σὰν νὰ μὴν ἔφταναν οἱ ἐπιπτώσεις τῶν ἐμπορικῶν ἀνωμαλιῶν, ἐκκρεμοῦσε ἀκόμη ἡ ὑπόθεση τῆς ἐξόφλησης τῶν χρημάτων ποὺ τοῦ ὀφείλονταν γιὰ τὴ συνεισφορά του, μαζὶ μὲ ἀντίστοιχες ἐνὸς στενοῦ κύκλου χρίων ἐμπόρων, στὴν ἐτήσια οἰκονομικὴ στήριξή ἀπὸ τὸ 1825

23. Βλ. Ὅλγα Κατσιαρδῆ–Hering, *ὁ.π.*, τ. II, σ. 469, 470, 473–474, 517, 592, 583, 596.

24. Ὡς τὸ 1820 συνεταῖροι του ὑπῆρξαν οἱ Δημ. Καριτσιώτης καὶ Φραγκούλης Γλυκοφρύδης καὶ ἀπὸ τὸ 1825 οἱ Ν. Φραγκόπουλος καὶ Ν. Δ. Γιαννακόπουλος.

25. «Πρόσεχε εἰς τὸ ἐξῆς (διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ θεοῦ!) νὰ μὴ δίδης πίστιν εἰς τὸν τυχόντα, μηδὲ νὰ ἐμπλεχθῆς εἰς ἐπιχειρήσεις τολμηράς, διὰ νὰ θεραπεύσης τὴν ὁποῖαν ἔπαθες πρὸς μικρὸν κλόνησιν τῆς τύχης σου· σπεῦδε βραδέως», ἐπιστολὴ 18 Φεβρ. 1830, Ἄδ. Κοραῆς, Ἀλληλογραφία, *ὁ.π.*, τ. ΣΤ', σ. 175.

26. Σχέδιο ἐπιστολῆς 15 Σεπτ. 1840, Μικρὸ ἀρχεῖο Ρώτα ΙΝΕ/ΕΙΕ.

27. Ἐπιστολὴ 8 Ἰουλ. 1837, Ἀλληλογραφία Θεοφίλου Καίρη, *ὁ.π.*, Μέρος Β', Ἄνδρος 1997, σ. 166.

28. Ἀρχεῖο Κοσμᾶ Κοκκίδη, ΓΑΚ, φάκ. 35, συμβόλαιον ἀρ.10.589/13 Σεπτ. 1839. Ὁ Ρώτας δηλώνεται αἰδιοκτήτης καὶ ἔμπορος, κάτοικος Κέας διαμένων ἐνταῦθα».

καὶ ἐξῆς τοῦ ἀοίδιμου φίλου του — ἡ ἐξόφληση εἶχε συμφωνηθεῖ νὰ γίνε-
 νει μὲ πρόταση τοῦ Κοραῖ ἀπὸ τοὺς κληρονόμους τῆς βιβλιοθήκης του,
 δηλαδὴ τοὺς Χίους καὶ τὸ Γυμνάσιό τους— καθὼς καὶ γιὰ τὶς δαπάνες
 τῆς ἐκδοσης τῶν ὀψίγονων ἔργων του, μαζὶ μὲ ἐκεῖνες τῆς κατασκευῆς
 τοῦ ταφικοῦ του μνημείου στὸ πολυάνδριό τοῦ Mont-Parnasse, τὶς ὁ-
 ποῖες εἶχε καταβάλει ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἐκτελεστές τῆς διαθήκης
 του χωρὶς συμμετοχὴ τῶν ὑπόλοιπων ποὺ βρίσκονταν στὴν Ἑλλάδα
 ἔχοντάς τον ἐξουσιοδοτήσει γιὰ τὸν χειρισμὸ τῆς ὑπόθεσης (οἱ ἄλλοι
 δύο συνεπιτροποὶ ἦταν οἱ χιῶτες Ἀλέξ. Κοντόσταυλος καὶ Νικόλαος
 Βλαστός, διάδοχος στὴν ἐπιτροπεὶα τοῦ πατέρα του Ζαννῆ ὅταν αὐτὸς
 πέθανε). Τὸ συνολικὸ ποσὸ τῆς ὀφειλῆς ἀνερχόταν στὶς 20 χιλιάδες πε-
 ρίπου γαλλικὰ φράγκα ποὺ τὰ διεκδικοῦσε ὁ Ρώτας ἤδη ἀπὸ τὸ 1836
 καὶ δὲν μοιάζει τυχαῖο ὅτι ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἀνακινήθηκε δημόσια στὸν
 ἀθηναϊκὸ τύπο τὰ χρόνια 1839-1843 μὲ ἀφορμὴ τὴν τύχη τῆς βιβλιοθή-
 κης Κοραῖ, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ 1839 εἶχε μετακομιστεῖ στὴ Μασσαλία
 ὕστερα ἀπὸ ἐνέργειες καὶ ἔξοδα τοῦ ἐκεῖ χιῶτη πρωθιερέα τῆς ἑλλη-
 νικῆς κοινότητος Καλλίνικου Κρεατσούλη ἐν ἀναμονῇ τῆς διαπεραίω-
 σῆς της στὴν Ἑλλάδα ἢ τὴν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους
 Χίο. Πιθανὸν πίσω ἀπὸ τὴν ἀνακίνηση τοῦ θέματος βρισκόταν ὁ ἴδιος ὁ
 Ρώτας καθὼς πῆρε ἐνεργὸ μέρος ἔμμεσα καὶ ἄμεσα στὴ σχετικὴ ἀρθρο-
 γραφία.²⁹ Ἦταν φανερὸ ὅτι στὸν νέο τόπο ἐγκατάστασής του, τὴν πρω-
 τεύουσα τοῦ νεοπαγοῦς βασιλείου, ἔπρεπε νὰ ἔχει ἐνισχυμένο τὸ κεφα-
 λαϊκὸ ἀποθεματικὸ τῆς οἰκογένειάς του γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν
 ποικίλων ἀναγκῶν της μέσα στὶς οἰκονομικὰ ρευστὲς συνθῆκες ζωῆς
 τῆς χώρας. Ἡ μόνη θετικὴ ἐξέλιξη γιὰ τὸν Ρώτα ἀπὸ τὴν ἐκκρεμὴ δια-
 φορὰ του μὲ τοὺς Χιῶτες σημειώθηκε ὅταν παρέλαβε στὴν Ἀθήνα τὰ
 χιλιάδες ἀντίτυπα τῶν κοραϊκῶν ἐκδόσεων ποὺ ἀποδεσμεύτηκαν ἀπὸ
 τὰ χέρια τῶν βιβλιοπωλῶν τοῦ Παρισιοῦ χάρις στὴν ἐξόφληση τῶν
 πρὸς αὐτοὺς χρεῶν ἀπὸ τοὺς δύο ἄλλους συνεπιτρόπους του, ἀντίτυπα
 τὰ ὁποῖα διέθετε στὸ ἐμπόριο γιὰ δικό του πλέον λογαριασμὸ μὲ τοὺς
 τελευταίους νὰ δικαιοῦνται προμήθεια 10% ἀπὸ τὴν πώλησή τους.³⁰

29. Τὰ κείμενα συγκέντρωσαν καὶ ἀναδημοσίευσαν μὲ πραγματολογικὸ σχολια-
 σμὸ οἱ Στέριος Φασουλάκης καὶ Γεώργ. Α. Χριστοδούλου, «Γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία
 τῆς βιβλιοθήκης Κοραῖ. Ἀθησαύριστα κείμενα», *Χιακὰ Χρονικὰ* 14 (1982), 71-102.

30. Τὴν πληροφορία γιὰ τὴν ἐξαγορὰ τῶν ἀντιτύπων ἀπὸ τοὺς συνεπιτρόπους
 του τὴ δίνει ὁ ἴδιος ὁ Ρώτας στὴν ἐπιστολὴ ἀπρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ εὐρισκαμένους

Εύτυχως, ἡ ἔκδοση τοῦ πρώτου Ἀπανθίσματος ἐπιστολῶν τοῦ Κοραῆ βρῆκε τὴν ἀνταπόκριση ποὺ εὐχόταν ὁ ἐκδότης τῆς. Πάνω ἀπὸ 1200 ὀνόματα, ἐξαιρετικὰ μεγάλος ἀριθμὸς, καταγράφηκαν στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα (350), τὴν Πάτρα (107) καὶ τὴν Τεργέστη (146), ἐνῶ ὁ τύπος τὴν ὑποδέχτηκε εὐφρημα ἀναδημοσιεύοντας μάλιστα κάποια ἀπὸ τὰ περιεχόμενα γράμματα ἀλλὰ καὶ μὲ κάποιες παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ μέθοδο ποὺ υἱοθέτησε ὁ Ρώτας.³¹ Ἄλλωστε στοὺς ἔλληνας ἀναγνῶστες πέρα ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ μὲ τὰ ἐπιστολικά κείμενα δινόταν ἡ εὐκαιρία νὰ γνωρίσουν στὶς σελίδες τῶν προλεγομένων καταλογογραφημένη ὀλόκληρη σχεδὸν τὴν ἐργογραφία, τυπωμένη καὶ ἀνέκδοτη (αὐτὴ γιὰ πρώτη φορά), τοῦ μεγάλου Ἑλληνα σοφοῦ. Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1839 ὁ Ρώτας εἰδοποιῶσε τοὺς συνδρομητὲς τοῦ βιβλίου νὰ ἀπευθύνονται στὴν κατοικία του τῆς ὁδοῦ Κολωνοῦ (οἰκία Δ. Παπιολάκη) προκειμένου νὰ προμηθεύονται τὰ ἀντίτυπά τους καὶ συγχρόνως ἐνημέρωνε γιὰ τὴ διάθεση ἀπὸ τὸν ἴδιο ὀρισμένων ἐκδόσεων τοῦ Κοραῆ καὶ ἄλλων συγγραφέων, κάνοντας στοὺς μεταπωλητὲς ἔκπτωση 20% στὴν περίπτωση ἀγορᾶς ἑκατὸ ἀντιτύπων.³² Ὅπως δὴποτε, ἡ «ἀγαθὴ δεξίωσις» τοῦ τόμου τοῦ 1839 ἐνθάρρυνε τὸν ἐκδότη νὰ ἐτοιμάσει καὶ ἓνα δεύτερο Ἀπάνθισμα ποὺ

Χίους» τῆς 1 Σεπτ. 1842 δημοσιευμένη στὴν ἐφημερίδα Ἀθηνᾶ, ἀρ. 949/5 Σεπτ. 1842, ὅ.π., σ. 98, ἐνῶ ἐκεῖνη γιὰ τὴν προμήθεια τοῦ 10% ἐπὶ τῶν πωλήσεων τους περιέχεται σ' ἓνα ἀδημοσίευτο γράμμα τοῦ Ν. Ζ. Βλαστοῦ, Σύρος 27 Φεβρ. 1841, πρὸς τὸν Ἀλέξ. Κοντόσταυλο στὸν Πειραιά: «Παρατηρῶ ὅτι παρεδώσατε εἰς τὸν κύριον Ρώταν τὰ τοῦ Ἀοιδίου Κοραῆ Βιβλία διὰ νὰ φροντίζη τὴν πώλησίν των μὲ προμήθειαν 10% καὶ Δρ. 20 ἐνοίκιον κατὰ μῆναν καὶ εὐχόμαι αἰσίον τέλος». Ἰδιωτικὴ συλλογὴ Γεωργ. Δημακόπουλου.

31. Βλ. ἐφημερίδες καὶ περιοδικά: Ἀθηνᾶ, ἀρ. 610/26.4.1839, σ. 3401, Ὁ Σωκράτης, ἀρ. 17/8.5.1839, σ. 70-77 (μὲ δημοσιεύσεις ἐπιστολῶν σὲ συνέχειες), πβ. ἀρ. 23/18.6.1839, σ. 93, Ἀποθήκη τῶν Ὠφελίμων Γνώσεων, ἀρ. 33/Σεπτ. 1839, σ. 133-134 («Τὸ ὄνειρον τοῦ Κοραῆ»), ἀναδημοσίευση ἀπὸ τὸ Ἀπάνθισμα), Ἀνθολογία τῶν Κοινοφελῶν Γνώσεων, ἀρ. 24/Δεκ. 1839, σ. 381-384 («Ἐρανίσματα ἐκ διαφόρων ἐπιστολῶν Α. Κοραῆ») μὲ ἀφανὴ πηγὴ τὸ Ἀπάνθισμα), Εὐρωπαϊκὸς Ἐραμιστής, τ. Α', φυλλ. Γ', 1840, σ. 329 (κοινὴ βιβλιοκρισία τῶν Ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Σμύρνης Πρωτοψάλτην, 1838, καὶ τοῦ Ἀπανθίσματος). Παρατηρήσεις, κυρίως γιὰ τὴν ἀπουσία χρονολογικῆς τάξεως στὴ δημοσίευση τῶν ἐπιστολῶν, διατύπωσαν ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Εὐρωπαϊκὸς Ἐραμιστής.

32. Βλ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 655/27.9.1839, σ. 3579, Ἡ Φήμη, ἀρ. 259/27.9.1839, σ. 658, Αἰὼν, ἀρ. 102/4.10.1839, σ. [4], Ὁ Σωκράτης, ἀρ. 36/8.10.1839, σ. 144.

ἐξήγγειλε τὴν ἔκδοσή του τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1840 ἀνακοινώνοντας τὴν κατὰ τὸ δυνατόν συμμόρφωσή του στὶς παρατηρήσεις οἱ ὁποῖες εἶχαν διατυπωθεῖ ὡς πρὸς τὴν ἐκδοτικὴ μέθοδο ποὺ εἶχε ἀκολουθήσει στὸ πρῶτο καὶ προσδιορίζοντας τὴν τιμὴ τοῦ βιβλίου στὶς 5 πάλι δραχμὲς γιὰ τοὺς συνδρομητὲς καὶ 6 γιὰ τοὺς ἀγοραστὲς τοῦ ἐμπορίου.³³ Ἡ ἔκδοση εἶδε τὸ φῶς τὸ 1841, ἀλλὰ παρὰ τὶς προτροπὲς τῆς ἐφημερίδας *Ταχύπτερος Φήμη*, ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ φιλοξένησαν τὴν «Ἀγγελία», νὰ σπεύσει τὸ κοινὸ νὰ συνδράμει καὶ τὴ νέα ἐθνωφελὴ προσπάθεια καὶ παρὰ τὴν ὑπογράμμισή της ὅτι «ὁ κ. Ρώτας μὲ ζημίαν ἀναδέχεται τὰς ἐπιχειρήσεις ταύτας ἀποβλέπων εἰς ὑψηλότερον τοῦ ἀτομικοῦ κέρδους σκοπὸν», οἱ 439 ἐγγραφέντες συνδρομητὲς, ἡ πλειονότητα στὴν Ἀθήνα (353), καὶ οἱ 4 τὸν ἀριθμὸ τόποι προέλευσῆς τους (ἕνας μόνον τοῦ ἐξωτερικοῦ) δὲν συγκρίνονταν στὸ παραμικρὸ μὲ τοὺς 1213 καὶ τοὺς 43 ἀντίστοιχα τοῦ πρώτου Ἀπανθίσματος. Ἑλλιπὴς προφανῶς διαφήμιση τοῦ τόμου, ἀποσιώπησή του ἀπὸ τὸν τύπο μετὰ τὴν κυκλοφορία του, διάθεση στὴν ἀγορὰ ἀπὸ τὸν Ρώτα τῶν εὐρισκόμενων στὰ χέρια του ἀντιτύπων τῶν κοραϊκῶν ἐκδόσεων, παράλληλη τότε ἐκδοτικὴ δραστηριότητα ἀπὸ ἄλλους λογίους γιὰ τὴν ἀνατύπωση ἔργων τοῦ Κοραῆ,³⁴ ἀποτέλεσαν τοὺς σοβαρότερους ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ μείωσαν ἢ ἐπιμέρισαν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ ἔτσι ὥστε νὰ κατάντησε πιθανὸν ζημιολόγος τὸ δεύτερο ἐκδοτικὸ ἐγχείρημα τοῦ Ρώτα. Αὐτὸς βέβαια εἶχε ἐπιτελέσει καὶ πάλι τὸ καθῆκον του ἀπέναντι στὴ μνήμη τοῦ μεγάλου φίλου του ἀφήνοντας γιὰ τὸ μέλλον μιὰ ὀλικὴ καὶ συστηματικὴ ἔκδοση τῶν ἐπιστολῶν του (δὲν πρόλαβε νὰ τὴν πραγματοποιήσει)³⁵ καὶ ἐλπίζοντας ὅτι θὰ ἀναβίωναν («καὶ μεταξὺ τῶν νέων

33. Ἡ *Ταχύπτερος Φήμη*, ἀρ. 37/14.9.1840, σ. 128, «Ὁ Φίλος τοῦ Λαοῦ, ἀρ. 73/20.9.1840, σ. [3]. Τὴν ἐκφραση «δεξιῶσις ἀγαθὴ» γιὰ τὸ Α' Ἀπανθισμα χρησιμοποίησε ὁ Ρώτας στὸ κείμενο αὐτῆς τῆς «Ἀγγελίας». Τὴν ἀπολογία του γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ του μέθοδο τὴν ἐπανάλαβε καὶ στὰ Προλεγόμενα τοῦ δευτέρου τόμου.

34. Ἀπὸ τὸ 1836 ὡς τὸ 1843 ἀνατυπώθηκαν στὴν Ἀθήνα ἀπὸ λογίους καὶ τυπογράφους ἔντεκα κοραϊκὲς ἐκδόσεις ἀρχαίων συγγραφέων, ἀκέραιες ἢ τμηματὰ τους (προλεγόμενα, ἀρχαῖο κείμενο, σχόλια) καὶ ἔξι ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες ἐκδοτικὲς σειρές, ἐνῶ πέντε ἀκόμη ἐπανεκδόθηκαν στὸ Ναύπλιο, τὴν Ἐρμούπολη καὶ τὴν Πάτρα, βλ. Γεώργ. Γ. Λαδάς, *Βιβλιογραφικαὶ ἔρευναι ἀναφερόμεναι εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, Ἀθήνα 1934, σ. 39-43.

35. «Δὲν εἶναι ἀκόμη τοῦ παρόντος καιροῦ, ὡς νομίζω, τοιαύτη δημοσίευσίς», ἔγραψε στὰ Προλεγόμενα τοῦ Β' Ἀπανθίσματος ὑπονοώντας προφανῶς τὶς ἐπι-

Ἑλλήνων νέοι Πλάτωνες καὶ Ξενοφῶντες, διὰ νὰ περιγράψωσι μὲ ἀκρίβειαν ὅλον τὸν βίον καὶ τὰς ἀρετὰς τοῦ νέου τούτου Σωκράτους» (οἱ δύο πάντως πρῶτοι γιοὶ του, ὁμώνυμοι, ὅπως εἴπαμε, τοῦ ἀρχαίου φιλόσοφου καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἀντίστοιχα, αὐτῶν ποὺ διέσωσαν τὶς μαρτυρίες γιὰ τὴ στάση ζωῆς καὶ τὶς ιδέες τοῦ διάσημου δασκάλου τους, παρὰ τὴ μύχια ἴσως ἐπιθυμία τοῦ Ρώτα, ὁ ἕνας, ὁ Πλάτων, δικηγόρος καὶ δημοσιογράφος στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ ἄλλος, ὁ Ξενοφών, γιατρός, διευθυντὴς φρενολογικῆς κλινικῆς στὸ Παρίσι, δὲν φαίνεται νὰ ἀσχολήθηκαν συγγραφικὰ τουλάχιστο μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Κοραῆ,³⁶ συμβόλου τῆς σοφίας τοῦ αἰῶνα καὶ τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἀφοσίωσης στὸ κοινὸ συμφέρον τῶν Ἑλλήνων, σύγχρονου ἰνδάλματος γιὰ τὸν πατέρα τους, ποὺ δὲν τὸν εἶχε συναντήσει ποτέ προσωπικά. Τὸ κοραϊκὸ ἀρχεῖο του κληρονόμησε ἡ κόρη του Ἑλευθερία Ἰω. Νικολαΐδη Λεβαδέως καὶ ἡ ἐγγονή του Κλεαρέτη Σκιαδαρέση, κόρη τῆς Ἑλευθερίας, τὸ παραχώρησε σαράντα περίπου χρόνια ἀργότερα στοὺς χιῶτες λογίους ποὺ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀνδρέα Ζ. Μάμουκα ἐτοίμαζαν τὴν ἔκδοση τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κοραῆ).³⁷

Λοιπόν, τὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα γινόταν ὅλο καὶ πιὸ πιεστικὸ γιὰ τὸν Ρώτα τοῦ ὁποίου οἱ κινήσεις ἔδειχναν πάνω ἀπ' ὅλα ὅτι, παράλληλα μὲ τὸ ἐμπόριο τῶν κοραϊκῶν ἐκδόσεων καὶ τὶς ὅποιες ἀποδόσεις του, προγραμματίζε νὰ ἐπενδύσει κεφάλαια στὴν ἀγορὰ ἀθηναϊκῆς γῆς καὶ ἰδίως στὴν ἀνέγερση ἰδιόκτητης κατοικίας γιὰ τὴ στέγαση τῆς οἰκογένειάς του ἢ καὶ τὴν ἐκμετάλλευσή της μὲ τὴν ἐκμίσθωσή της σὲ τρίτους καθὼς οἱ οἰκιστικὲς ἀνάγκες ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι μεγάλες

κρατοῦσες πολιτικὲς καὶ δημοσιονομικὲς συνθήκες (ἀπολυταρχία Ὀθωνα, κομματικοὶ ἀνταγωνισμοί, οἰκονομικὴ δυσπραγία κ.λπ.).

36. Εἶναι ἀπλῶς γνωστὲς ὡς τώρα δύο περιπτώσεις, στὰ 1859 καὶ 1862, κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ Ξενοφών Ρώτας προήδρευσε σὲ ἐπιτροπὲς στὸ Παρίσι γιὰ τὴν ἀνέγερση μνημείου τοῦ Κοραῆ στὴν Ἀθήνα μὲ ἐθνικὴ συνεισφορά, χωρὶς ὅμως νὰ εὐοδωθοῦν οἱ προσπάθειες, βλ. τὶς σχετικὲς ἀγγελίες ἀντίστοιχα στὰ Φίλ. Ἡλιού, «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθῆκες – Συμπληρώσεις», *Τετράδια Ἐργασίας* 4, Ἀθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1983, σ. 227 (ἀρ. 1240/Α3263) καὶ Τρ. Ε. Σκλαβενίτης, «Ἀβιβλιογράφητα μονόφυλλα (1825-1863) τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους», *Τετράδια Ἐργασίας* 10, Ἀθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1988, σ. 49 (ἀρ. 238/Α3858). Πβ. Λουκία Δρούλια, «Ὁ συμβολισμὸς τῶν μνημείων. Μία πρόταση τοῦ Λύσ. Καυταντζόγλου γιὰ νὰ τιμηθεῖ ὁ Κοραῆς», *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος»*, τ. Β', Ἀθήνα 1985, σ. 343-345 (τὰ κείμενα τῶν μονόφυλλων).

37. Ἀδ. Κοραῆ Ἐπιστολαί, ἔκδ. Ν. Μ. Δαμαλᾶ, τ. Α', Ἀθήνα 1885, σ. 7.

στην πολεοδομική περιφέρεια τῆς πρωτεύουσας τῶν εἴκοσι χιλιάδων περίπου κατοίκων, δημοτῶν καὶ μῆ. Ἐλλωστε ἡ κατοχὴ ἀκίνητης περιουσίας μπορούσε νὰ ἐξασφαλίζει τὴ δυνατότητα προσφυγῆς, ἂν καὶ ὅποτε τὸ ἀπαιτοῦσαν οἱ περιστάσεις, σὲ δανεισμό στὸ ἰδιωτικὸ κύκλωμα τῶν πιστωτικῶν σχέσεων ποὺ κυριαρχοῦσε τότε, παρότι θὰ περιέμενε κανεὶς νὰ περιοριστοῦν οἱ δραστηριότητές του μετὰ τὴν ἐνεργοποίησή ἀπὸ τὸ 1842 τοῦ δανειστικοῦ λογαριασμοῦ τῆς νεοϊδρυμένης Ἐθνικῆς Τράπεζας, ποὺ χορηγοῦσε δάνεια μὲ ἀνταγωνιστικούς ὅρους (μακρὲς προθεσμίες ἐξόφλησης, ἐπιτόκιο 8-10%).³⁸ Χωρὶς τὴν ὑποθήκη κάποιου ἀκινήτου ὡς ἐγγύησης ἦταν ἐξαιρετικὰ δύσκολο στοὺς ἔλληνες πολίτες νὰ ἔχουν πρόσβαση σὲ δάνεια προσφερόμενα ἀπὸ ἰδιῶτες μὲ συνήθως ὑψηλά, συχνὰ τοκογλυφικά, ἐπιτόκια, δηλαδὴ πάνω ἀπὸ τὸ θεωρούμενο ὡς νόμιμο 12%. Ἔτσι ὅμως ὁ δανεισμός, ὅσο ἀναγκαῖος καὶ ἂν ἦταν μέσα σὲ συνθήκες χρηματικῆς στενότητος, ἐνεῖχε τὸ στοιχεῖο τοῦ κινδύνου νὰ ἀπογυμνωθοῦν οἱ ὀφειλέτες ἀπὸ τὶς περιουσίες τους, ἀφοῦ δὲν μπορούσαν πάντοτε νὰ ἐξυπηρετοῦν τὰ μὲ ἀσφυκτικούς ὅρους χορηγούμενα δάνεια. Τὸ φαινόμενο τῆς τοκογλυφίας, μιὰ κοινωνικὴ πληγὴ ποὺ ἀπεικονιζόταν στοὺς δημοσιευόμενους στὶς δικαστικὲς στῆλες τῶν ἐφημερίδων καθημερινὸς ἀναγκαστικὸς πλειστηριασμοὺς ἀκινήτων, καταγραφόταν στὶς ἀναλύσεις τῆς ἀρθρογραφίας τοῦ τύπου καταδικαστικὰ ὡς φαινόμενο αἰσχροκέρδειας καὶ συγκεντρωσης τοῦ πλούτου σὲ λίγα πρόσωπα, ξένους καὶ γηγενεῖς, (ἀναιδιῶς ἐμπορευομένους τὰς ἀνάγκας τῶν συμπολιτῶν των).³⁹ Παράλληλα ὅμως ὁ τύπος θὰ γινόταν τὸ ὄχημα γιὰ νὰ ἀκουστοῦν δημόσια προτάσεις στὴ

38. Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα ἄρχισε τὶς ἐργασίες της τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1842 καὶ τὰ χρηματικὰ κεφάλαιά της χρησιμοποιοῦντο ἀπὸ τότε γιὰ δάνεια ὄχι μόνον πρὸς τὸ Δημόσιο ἀλλὰ καὶ σὲ ἰδιῶτες («ἐπὶ ἐνεχύρω» ἢ «ἐπὶ ὑποθήκῃ», βλ. σχετικὸς πῖνακας στὸ Ἰω. Α. Βαλαωρίτης, *Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος*, τ. Α', 1842-1902, Ἀθήνα 1902, φωτομηχανικὴ ἐπανάκδοση 1980, σ. 247, 252, 254. Γιὰ τὸν μακροχρόνιο ἀνταγωνισμό Τράπεζας – ἰδιωτῶν τοκιστῶν, βλ. Γ. Β. Δερτιλῆς, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, 1830-1920*, τ. Α', 2005, σ. 172 κ.ἑ. Πβ. Εὐτυχία Δ. Λιάτα, *Τιμές καὶ ἀγαθὰ στὴν Ἀθήνα (1839-1846)*, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 1984, σ. 35, 43.

39. Ὁ Φίλος τοῦ Λαοῦ, ἀρ. 123/18.4.1842, σ. 1. Καὶ στὸ θέατρο (Βυζάντιος, Χουρμούζης, Ραγκαβῆς) αἱ τοκογλυφία πάει καὶ ἔρχεται μέσα στὰ ἔργα τοῦ αἵωνα. Συνήθως, στὴ σκηνὴ ἔχουμε τοκογλύφους καὶ ἀνθρώπους ποὺ χρωστᾶνε στοὺς τοκογλύφους», Κ. Γεωργουσόπουλος, *Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία μέσα ἀπὸ τὸ θέατρο τοῦ 19ου αἰῶνα*, στὸ Δ. Γ. Τσαούσης (ἐπιμ.), *Ὅψεις τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας τοῦ 19ου αἰῶνα*, Ἀθήνα 1984, σ. 134.

βάση ενός πολιτικού προβληματισμού για τον περιορισμό των συνεπειών των άδικων πιστωτικών σχέσεων, την προστασία της ιδιοκτησίας και τη λήψη νομοθετικών μέτρων από την κυβέρνηση ύστερα μάλιστα από σχετικές αναφορές πολιτών προς τη Βουλή.⁴⁰

Στην πραγματοποίηση των σχεδίων του Ρώτα, που από τα πρώτα χρόνια της διαμονής του στην Αθήνα θα είχε άσφαλως αποκτήσει πληροφόρηση και άμεση έμπειρία της λειτουργίας της οικονομίας και των κανόνων της αγοράς, ή συμπαράσταση της γυναίκας του Ζαχαράτης υπήρξε καθοριστική, καθώς διέθετε και ή ίδια κτηματική περιουσία στην Τζιά και άλλου, ή εκποίηση της οποίας έμελλε να αποφέρει έσοδα άναγκαία για τα άγοραστικά και οίκοδομικά σχέδια της οίκογένειας. Μέσα από μια σειρά συμβολαιογραφικών πράξεων που συντάχθηκαν από τον άθηναίο συμβολαιογράφο Κοσμά Κοκκίδη —τό άρχείο του άπόκειται στα Γενικά Άρχεία του Κράτους (ΓΑΚ)— μπορούμε να παρακολουθήσουμε τις κινήσεις του ζεύγους προκειμένου να πετύχει τους στόχους αυτούς αλλά και τα άδιέξοδα τα όποια συνάντησε όταν άναγκάστηκε να συναλλαγή με τό κύκλωμα των πιστωτών. Έδώ σημαντική ήταν ή συμβολή των περιεχομένων του Άρχείου Ιωάννη Κωλέττη της Άκαδημίας Άθηνών, ενώ ό άθηναϊκός κυρίως τύπος πρόσφερε επίσης στην έρευνα συμπληρωματικά στοιχεία για τις ύποθέσεις της οίκογένειας Ρώτα όσο και για τα δυσάρεστα έπακόλουθα των συναλλαγών της.

Ήδη ένα χρόνο μετά την έγκατάσταση στην Αθήνα, στις 10 Σεπτεμβρίου 1839, βλέπουμε τον Ι. Ρώτα να πληρεξουσιοδοτεί τη σύζυγό του προκειμένου να μεταβεί στην Τζιά και να πουλήσει όλόκληρη την εκεί περιουσία τους κινητή και άκίνητη.⁴¹ Ένάμιση μήνα άργότερα, στις 25 Οκτωβρίου, είχαν αλλάξει γνώμη για τό ταξίδι και οι δύο σύζυγοι έδωσαν πληρεξουσιότητα για τον σκοπό αυτό στον κάτοικο

40. Χωρίς άποτέλεσμα υπήρξε ή προσπάθεια έντοπισμού στη βιβλιογραφία έξειδικευμένων μελετών για τό θέμα. Έτσι ό άναγνώστης παραπέμπεται επίλεκτικά στα ακόλουθα δημοσιεύματα των πηγών, άρθρα, έπιφυλλίδες, σχόλια, ειδήσεις: *Ό Φίλος του Λαού*, ό.π., *Αιών*, άρ. 244/19.3.1841, σ. [3-4] και άρ. 246-247/28.3.1841, σ. [4], *Ό Ταχύπτερος Φήμη*, άρ. 419/3.7.1844, σ. 1 και άρ. 474/1.3.1845, σ. 2, *Ό Έθνική*, άρ. 68/16.11.1844, σ. 4, *Ό Νίκη*, άρ. 22/24.12.1844, σ. 3, άρ. 23/1.1.1845, σ. 2-3 και άρ. 24/9.1.1845, σ. 3, *Έθνοκρατία*, άρ. 5/28.1.1845, σ. [1-2], *Άναμόρφωσις*, άρ. 114/1.10.1845, σ. [3] (άπολογία «ένός τοικιστού»).

41. Άρχείο Κοσμά Κοκκίδη, ΓΑΚ, φάκ. 35, συμβόλαιο άρ. 10.565. Και έδώ επίσης ό Ρώτας αναφέρεται ως «κάτοικος Κέας» με τόπο διαμονής την Αθήνα.

του νησιού και συγγενή τους Σπ. Α. Πάγκαλο, ειδικότερα για την πώληση («ἐπὶ πλειστηριασμοῦ») ὀκτώ ιδιοκτησιῶν τους (τρία χωράφια, δύο ἀμπελότοποι, ἕνας κάμπος, μία «ἀμουδάρη», μία ἀποθήκη) σὲ διάφορες θέσεις τῆς Τζιῆς.⁴² Τὸν ἴδιο χρόνο στὶς 4 Νοεμβρίου ἡ Ζαχαράτη Ρώτα κατέστησε ἐπίσης ἐπίτροπὸ τῆς στῆ Μύκονο τὸν Ἄλ. Γαίτζη γιὰ νὰ πουλήσει μὲ δημοπρασία δύο κληρονομικὰ κτήματά της στὸ νησί.⁴³ Δὲν γνωρίζουμε πόσο γρήγορα καὶ μὲ ποιά τιμήματα πουλήθηκαν οἱ παραπάνω ιδιοκτησίες τῶν Ρώτα. Τὸ μόνο βέβαιο εἶναι ὅτι στὶς 17 Φεβρουρίου 1840 ὁ ἴδιος ὁ πρῶτος τεργεστινὸς ἔμπορος ἦταν αὐτὸς ποὺ πούλησε στὴν Ἀθήνα τὸν ἀναφερόμενο στὸ πληρεξούσιο πρὸς τὸν Σπ. Πάγκαλο κάμπο του στὸ Βουλκάρι ἀντὶ 800 δραχμῶν μὲ ἀγοραστή τὸν γαμπρὸ του Μαρκάκη Κοζαδῖνο, κάτοικο Τζιῆς.⁴⁴

Ἄλλὰ ὁ Νοέμβριος τοῦ 1839 θὰ σηματοδοτοῦσε τὴν πρώτη σημαντικὴ ἀγορὰ γῆς τῶν Ρώτα στὴν πρωτεύουσα, ποὺ ἀποτελέσασε ἀργότερα τὴν αἰτία ὄλων τῶν δεινῶν τους. Ἡ Ζαχαράτη στὶς 17 τοῦ μηνὸς ἀγόρασε ἀπὸ τὴ «νεοφώτιστο» Ἑλένη Ἀργ. Ἀναστασίου ἕνα χωράφι δύο στρεμμάτων καὶ μιᾶς σποριᾶς κείμενο «κατὰ τὸν Ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς» (σύνορα Α μὲ ὁδὸ, Β μὲ τὰ παλαιὰ τείχη, Δ μὲ χωράφι τοῦ Μαρμαροτούρη καὶ Ν μὲ τὰ ἴδια τείχη καὶ χωράφι τοῦ Ν. Βάθη) ἀντὶ 2000 δραχμῶν. Ἀπὸ αὐτὲς ἡ πωλήτρια ἔλαβε σὲ μετρητὰ 1750 δρχ. καὶ γιὰ τὶς ὑπόλοιπες 250 δρχ. ἡ Ζ. Ρώτα τῆς παραχώρησε ἀμπέλι δύο στρεμμάτων στὴ θέση Ἰσιος τοῦ Δήμου Ἀθηνῶν ποὺ εἶχε ἀγοράσει ἀπὸ τὸν Γ. Π. Σκουζέ.⁴⁵ Ἐνα κομμάτι τοῦ παραπάνω χωραφιοῦ τῆς ὁδοῦ Βουλεβαρίου (σημ. Λεωφ. Ἀμαλίας) —ὅπως θὰ προσδιοριστεῖ σὲ ἐπόμενα συμβόλαια τὸ πρὸς Α σύνορό του—, συνολικῆς ἔκτασης 300 τετραγωνικῶν πήχων (τ.π.) καὶ ἀξίας 1200 δρχ., θὰ παραχωρηθεῖ τὴν 1η Ἀπριλίου 1840 (καὶ συμπληρωματικὰ στὶς 22) ἀπὸ

42. Κοκινάδα, Κρομίδη, Βουνό, Τράχηλας, Σαγᾶ, Βουλκάρι, Ἐπάνω Χώρα. Γιὰ τὶς ὀνομασίες καὶ τὸν τοπογραφικὸ προσδιορισμὸ τῶν θέσεων βλ. Ἰω. Α. Θωμόπουλος, «Μελέτη τοπωνυμικῆ τῆς νήσου Κέας», *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν* 3 (1963), 167-345.

43. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὅ.π., φάκ. 36, συμβ. ἀρ. 10.995.

44. Ὁ.π., φάκ. 38, συμβ. ἀρ. 11.634. Τὸν κάμπο εἶχε προηγουμένως ἀγοράσει ὁ Ρώτας ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του Νεόφυτο. Ὁ τελευταῖος διετέλεσε ἀρχιδιάκονος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἁγίας Μαρίνας Κέας.

45. Ὁ.π., φάκ. 36, συμβ. ἀρ. 11.067. Σὲ μεταγενέστερες πηγὲς ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγορασθέντος οἰκοπέδου καθορίζεται σὲ τετραγωνικὸς πήχεις (1060).

τῆ Ζ. Ρώτα στὸν γεωργὸ Χρῆστο Τρακάδα σὲ ἀντάλλαγμα παραχώρησης πρὸς αὐτὴν ἑνὸς ιδιόκτητου οἰκοπέδου τοῦ στὴν ὁδὸ Αἰόλου, ἑνορία Χρυσοσπηλιώτισσας, ἐπιφάνειας 240 τ.π. καὶ ἀξίας 4560 δρχ., ἔναντι 3360 δρχ. σὲ μετρητὰ (τὸ ὑπόλοιπο τοῦ ποσοῦ κάλυπτε ἡ ἀξία τῶν 300 τ.π.).⁴⁶ Ὅστοςὸ δὲν πέρασαν πολλὰς ἡμέρας καὶ ἡ ἔκταση τοῦ γηπέδου τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου ἀποκαταστάθηκε στὸ πρότερο ἐμβαδόν της. Ὁ Χρ. Τρακάδας στὶς 22 Ἀπριλίου πούλησε στὴ Ζ. Ρώτα τοὺς 300 τ.π. ἀντὶ 1300 δρχ., κάτι δηλαδὴ παραπάνω ἀπ' ὅσο εἶχε ἀρχικὰ συνεικτιμηθεῖ στὴν ἀνταλλαγὴ τῶν δύο οἰκοπέδων.⁴⁷ Ἔτσι ὡς τὸ τέλος τοῦ 1840 ἡ οἰκογένεια Ρώτα βρέθηκε νὰ ἔχει στὴν ιδιοκτησία της στὴν Ἀθήνα δύο ἀξιόλογα οἰκόπεδα, γιὰ τὴν ἀγορὰ τῶν ὁποίων εἶχε δαπανήσει 6410 δρχ.

Στὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς περιόδου ἐπιβάρυναν τὸν Ρώτα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δαπάνη τοῦ τυπώματος τῶν δύο Ἀπανθισμάτων, οἱ οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις ποὺ ἀφοροῦσαν τὸ μέλλον δύο ἀπὸ τὰ παιδιά του, τὴν ἐπικείμενη τέλεση γάμου τῆς δευτέρας κόρης του καὶ τὴ συνέχιση τῶν σπουδῶν τοῦ μεγάλου γιοῦ του στὴ Γαλλία. Ἡ δεκαεννιάχρονη Ἐλευθερία ἐπρόκειτο νὰ παντρευτεῖ τὸν καθηγητὴ τῆς Ἱατρικῆς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ λόγιον Ἰωάννη Νικολαΐδην Λεβαδ(ι)έα (ἐκεῖνος ἐρχόταν σὲ δεύτερο γάμο ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατο τὸ 1839 τῆς πρώτης συζύγου του Ἐλένης, κόρης τοῦ ναυάρχου Ἰάκωβου Τομπάζη) καὶ οἱ γονεῖς της τήρησαν τὸ ἔθιμο τῆς προικοδοσίας. Λοιπὸν, στὶς 15 Μαΐου 1840 στὸ σπίτι τοῦ Δ. Παπισλάκη καὶ κατοικία τῶν Ρώτα, συντάχθηκε τὸ προικοσύμφωνο τῆς μελλονύμφης: 1000 δίστηλα Ἰσπανίας (6000 δρχ.), ρουχισμός, ἐπιπλα, σκεύη, κοσμήματα, πιάνο καὶ ἕκ μέρους τοῦ Λεβαδέα 500 δίστηλα πρὸς τὴ μνηστὴ του.⁴⁸ Νὰ σημειωθεῖ ὅτι παράνομος ἐπρόκειτο νὰ παραστεῖ ὁ Ἀλέξ. Ρ. Ραγκαβῆς.⁴⁹ Ἀλλὰ καὶ τὸ θέμα τῶν ἐξόδων φοίτη-

46. Ὁ.π., φάκ. 39, συμβ. ἀρ. 11.919 καὶ 12.061.

47. Ὁ.π., φάκ. 36, συμβ. ἀρ. 12.062.

48. Ὁ.π., φάκ. 39, συμβ. ἀρ. 12.229.

49. Ὁ.π., φάκ. 39, συμβ. ἀρ. 12.287. Στὸ συμβόλαιο, μὲ τὸ ὁποῖο πιστοποιοῦνται ἡ ἀγαμία τῶν μελλονύμφων, ἡ ἀπουσία συγγένειας μεταξὺ τους κ.λπ., ὁ Λεβαδεὺς ἐμφανίζεται νὰ διανύει τὸ 35ο ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ ἡ Ἐλευθερία τὸ 18ο. Ὅμως ὁ πρῶτος σὲ «Κατάλογο καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, 1837-1900» φέρεται γεννημένος τὸ 1800, ἄρα τὸ 1840 ἦταν 40 χρονῶν, βλ. Κώστας Λάμπας, *Πανεπιστήμιο καὶ φοιτητὲς στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα*, Ἀθήνα, ΙΑΕΝ, 2004, σ. 636. Ἀλλὰ καὶ ἡ δευτέρα γεννήθηκε ἀναμφίβολα στὴν Τζιὰ τὸ 1820 καὶ ἄρα πρέπει τὴν

σης και διαμονής του γιού του Ξενοφώντα στο Παρίσι άπασχολούσε τον Ρώτα έδω και τέσσερα χρόνια που έτυχε να συμπέσουν με την περίοδο των οικονομικών πληγμάτων για την έμπορική του επιχείρηση και φυσικά το ταμείο της οικογένειας. Έτσι τώρα αποφάσισε να άπευθυνθεί στη Γραμματεία της Δημοσίου Έκπαιδεύσεως και εκείνη τον παρέπεμψε στον Ίω. Κωλέττη, πρεσβευτή τότε της Ελλάδας στη γαλλική πρωτεύουσα, προκειμένου οι συστάσεις για την οικονομική συνδρομή του έλληνα φοιτητή της Ιατρικής από την κυβέρνηση να προέλθουν από άρμόδιο είσηγητή. Στις 7 Οκτωβρίου 1840 ο Ρώτας πήρε το θάρρος να γράψει στον Κωλέττη, τον όποιο δέν είχε γνωρίσει μέχρι τότε προσωπικά, έτρεφε όμως γι' αυτόν, όπως τον διαβεβαίωσε, «άπεριόριστον σέβας», παρακαλώντας τον να φανεί «κηδεμών και προστάτης» του γιού του ώστε να τελειώσει τις σπουδές του, μιá και ο ίδιος καταδιωγμένος από «βάσκανον μύραν» άδυνατούσε να του στέλνει τά άναγκαία χρηματικά έμβάσματα.⁵⁰ Η έπιστολή γραμμένη σε μελοδραματικούς για τις άνατροπές της δικής του τύχης τόνους αλλά και έξαιρετικά φιλοφρονητικούς για την προσωπικότητα του άποδέκτη της, (ο «φωτισμένος» κόσμος, του έγραφε, τον θεωρεί «ώς στολήν και καύχημα των Έλλήνων», ένω ή ευεργεσία του στην οικογένειά του «θέλει είσθαι και αυτή μιá εκ των μυρίων, όσας επιδαψιλεύετε εις την Έλληνικήν νεολαίαν»),⁵¹ μαζί

έποχή της μνηστείας της να είχε ήδη συμπληρώσει τά 19 της χρόνια. Καθηγητής από τó 1837 της Ύγιεινής, Διαιτητικής και Φυσιολογίας, σύμβουλος στη Γραμματεία (Ύπουργείο) Δημοσίου Έκπαιδεύσεως (ως «δικτάτορα της παιδείας», τον κατήγγειλε ή έφ. Άθηνά, άρ. 1257 της 4.10.1845, σ. 2), ο Ίω. Ν. Λεβαθεύς υπήρξε και εκδότης του π. *Ήώς* (1836-1837) και μετείχε στην ιδρυτική όμάδα του π. *Ευρωπαϊκός Έραμιστής* (1840-1841) μαζί με άλλους λογίους (Φίλ. Ίωάννου, Άλέξ. Ρ. Ραγκαβής, Περ. Άργυρόπουλος, Κων. Παπαρρηγόπουλος κ.ά.). Επίσης σε συνεργασία με τους Άλ. Ρ. Ραγκαβή και Α. Σαμουράση εξέδωσε τó 1842 τó *Λεξικόν Γαλλοελληνικόν*. Πολύ άργότερα, στο δοκιμακό βιβλίό του *Κάτοπτρον της κοινωνίας*, Άθήνα 1864, σ. 217, αίσθάνθηκε την ανάγκη να άναφερθεί στις δύο συντρόφους της ζωής του σε μιá εκ βαθέων έξομολόγηση. Η Έλευθερία είχε πεθάνει τó 1854 από την επιδημία της χολέρας και ταφεί σε οικογενειακό τάφο στο Α΄ Νεκροταφείο της Άθήνας, ένω ο σύζυγός της τó 1870, βλ. Ε. Άγγελομάτη-Τσουγκαράκη, Δ. Τσουκλίδου-Πέννα, *Μητρών Α΄ Νεκροταφείου Άθηνών. Α΄ Ζώνη - Ιον Τμήμα*, Άθήνα 1972, σ. 259.

50. Άρχεϊον Ίωάννου Κωλέττη, Άκαδημία Άθηνών, φάκ. 64, 1840, άρ. 72. Τις προηγούμενες κινήσεις του πριν φτάσει στην άπόφαση να γράψει στον Κωλέττη ο Ρώτας τις άφηγείται σ' αυτή την έπιστολή.

51. Πραγματικά είχαν γίνει γνωστές οι μέριμνες του Κωλέττη για τους έλλη-

μέ μιὰ δεύτερη («ικετήριον») ἐπίσης πού τοῦ ἀπηύθυνε πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1841, ἔφεραν τὸ ποθούμενο ἀποτέλεσμα καὶ ὁ Ρώτας στὸ εὐχαριστήριο γράμμα τῆς 8ης Ἰουλίου δὲν θὰ φεισθεῖ νέων κολακευτικῶν κρίσεων γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ἑλληνα διπλωμάτη καὶ πολιτικοῦ.⁵²

Καὶ ἐνῶ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1840 ὁ Ρώτας σχεδίαζε νὰ προχωρήσει σὲ νέο ἐκδοτικὸ ἐγχείρημα, τῆ σύνταξη τετράγλωσσου λεξικοῦ (ἀρχαίου καὶ νέου ἑλληνικοῦ, γαλλικοῦ καὶ ἀγγλικοῦ), ὅπως τουλάχιστο ἔγραφε στὸν Νικόλαο Ζωσιμὰ στὴ Νίζνα τῆς Ρωσίας προτείνοντάς του νὰ ἐπιχορηγήσει τὴν ἐκδοσὴ καὶ ὑπολογίζοντας προφανῶς στὴν ἐμπορικὴ τῆς ἐπιτυχία («αὐταὶ αἱ τέσσαρες γλώσσαι τὴν σήμερον εἶναι εἰς χρῆσιν μεγίστην ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν λοιπὴν Εὐρώπην»), ὑπογράμμιζε),⁵³ τὸν Νοέμβριο τὸν βλέπουμε νὰ κάνει ἕνα ταξίδι στὴν Ἐρμούπολη τῆς Σύρου. Σκοπὸ εἶχε νὰ διαπραγματευτεῖ με

νες σπουδαστὲς τοῦ Παρισιοῦ ἀφότου μάλιστα τὶς περιέγραφαν δημόσια οἱ ἴδιοι, βλ. π.χ. τὸ γράμμα ἐνὸς σπουδαστῆ τῆς Νομικῆς στὸ Παρίσι πού δημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα *Ἡ Μούσα* τῆς Σύρου, ἀρ. 3/24.11.1838, σ. 10: ξένος σὲ ξένη γῆ δὲν εἶχε ἄλλη «παραμυθίαν» παρὰ τὸ σπῆτι τοῦ Κωλέττη. «Αὐτὸν ἔκαμα ἀδελφόν, αὐτὸν φίλον, αὐτὸν πατέρα, αὐτὸν προστάτην». Ὁ ἀνώνυμος ἐπιστολογράφος πρέπει νὰ ἦταν ὁ Νικόλαος Σαρίπολος, ὁ ὁποῖος στὰ *Αὐτοβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματά του*, Ἀθήνα 1889, σ. 23-24, ἐκφράζεται μετὰ συγκίνηση γιὰ τὴν πατρικὴ στοργὴ τοῦ Κωλέττη ἀπέναντί του καὶ τοὺς παραμυθητικὸς λόγους τοῦ ὅταν ἔχασε τὸν πατέρα του στὴν Κύπρο τὸν Αὐγούστο τοῦ 1838. Σ' αὐτὸν θὰ ἀφιέρωνε ἕνα αὐθόρμητο ποίημα πού ἔγραψε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1843, καθὼς ὁ Κωλέττης ἐτοιμαζόταν νὰ ἐπιστρέψει στὴν Ἑλλάδα («πλὴν τὰ τέκνα σου ἀφήνεις μοναχὰ των εἰς τὴν ξένην / ποῖος μέντωρ συμβουλεύων τὰς ἐλπίδας τῆς Πατρίδος / μένει πλέον εἰς Παρίσι Κοραῖ ἔσπερημένην») κ.λπ., *Νικολάου Ι. Σαριπόλου Τὰ μετὰ θάνατον δημοσιευόμενα*, Ἀθήνα 1890, σ. 95-96. Πβ. τὶς ἀνάλογες εἰδήσεις ἀπὸ τὸ Παρίσι πού εἶχαν δημοσιευτεῖ νωρίτερα στὴν ἐφημερίδα *Ἀθηνᾶ*, ἀρ. 460/7.8.1837, σ. 1890. Σὲ ἐνδειξὴ ἄλλωστε τῆς ἀναγνώρισης τῶν εὐεργεσιῶν του, ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν, πρὸς αὐτὴν «Ἡ ἐν Παρισίοις Ἑλληνικὴ νεολαία» πρόσφερε τὸν καιρὸ τῆς ἀναχώρησής του χρυσὸ μετᾶλλιο («Ἰωάννη Κωλέττη ἀγαθῷ Πολίτην», βλ. *Ἐφημερίδες τῶν Ἀγγελιῶν*, Σύρος, ἀρ. 119/11.10.1843, σ. [3]).

52. Ἀρχεῖον Ἰω. Κωλέττη, ὁ.π., φάκ. 65, 1841, ἀρ. 104. Τὸ «ικετήριον» γράμμα δὲν ἔχει σωθεῖ. Ἄν εἶχε τὸ γένος πολλοὺς ὁμοίους του, «τότε ἦθελε θριαμβεύειν ἢ ἀρετῆ, ἦθελε τρέξειν ἢ ἑλληνικὴ νεολαία στάδιον λαμπρόν, καὶ τὸ ἔθνος ἦθελε μετ' ὀλίγον συναριθμηθῆν μετὰ ἄλλα φωτισμένα καὶ εὐτυχισμένα ἔθνη», τοῦ ἔγραφε στὶς 8 Ἰουλίου, ἀκολουθώντας τοὺς κοραϊκοὺς κανόνες γραμματικῆς.

53. Γράμμα τῆς 15ης Σεπτ. 1840, Μικρὸ ἀρχεῖο Ρώτα, ΙΝΕ/ΕΙΕ. Ὁ Ρώτας ἀπαριθμοῦσε στὸν Ζωσιμὰ τὰ βοηθήματα πού εἶχε στὴ διάθεσή του γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ Λεξικοῦ, τοῦ ἐξήγησε τὰ οἰκονομικὰ καὶ τεχνικὰ θέματα τῆς ἐκδοσῆς, τὸν ἀπαιτούμενο χρόνον γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς κ.λπ.

τὸν Δῆμο — Δῆμαρχος ἦταν ὁ χιώτης Ν. Πρασσακάκης — τὴν πώληση ἐνὸς ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα περιουσιακά του ἀποκτήματα, τῆς βιβλιοθήκης του. Μὲ τὴ διαμεσολάβηση τοῦ ἐγκαταστημένου ἐκεῖ φίλου καὶ συνεπιτρόπου του Νικόλαου Βλαστοῦ καὶ τοῦ συμπατριώτη καὶ σύγγαμρου του γυμνασιάρχου Γεώργιου Σερούιου, ὁ Δῆμος Ἐρμούπολιτῶν ἐνδιαφέρθηκε νὰ ἀποκτήσει τὴ συλλογὴ τῶν βιβλίων, προορίζοντάς τα γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Γυμνασίου, σχεδιαζόμενη νὰ μετεξελιχθεῖ σὲ δημόσια, τῶν ὁποίων τὸν κατάλογο εἶχε ἤδη στείλει ὁ Ρώτας πρὶν ἀπὸ τὸ ταξίδι στὸ νησί. Περιεῖχε 190 τίτλους ἐλληνικῶν καὶ ξένων ἐκδόσεων μὲ σύνολο 950 δερματόδετων καὶ χαρτόδετων τόμων.⁵⁴ Τὸ γεγονός ὅτι ἀναγκάζοταν νὰ ἀποχωριστεῖ ἀγαπημένα πράγματα μιᾶς ζωῆς γιὰ τὰ ὁποῖα δῆλωνε, ὅταν τὰ ἀποκοῦσε, ὅτι «τὸ μέλι καὶ γάλα τῶν γηρατειῶν μου θέλει εἶσθαι τῶν βιβλίων τούτων ἢ ἀνάγνωσις»,⁵⁵ σήμαινε ὅτι πιεζόταν ἐπειγόντως νὰ αὐξήσει τὸν οἰκονομικὸ καὶ προϋπολογισμὸ ἔτσι ὥστε νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸ οἰκονομικὸ κόστος τῶν ἐπόμενων σχεδιασμῶν ποὺ ἀφοροῦσαν τὴ διεύρυνση καὶ κυρίως τὴν ἀξιοποίηση τῆς ἔργειας περιουσίας τους στὴν Ἀθήνα. Καὶ πραγματικὰ ἀπὸ τὴν πώληση τῆς βιβλιοθήκης τὸν ἐπόμενο χρόνο, τὸ 1841, μαζὶ μὲ τὴν ἐπιπλοσκευὴ τῆς ἀντὶ 10.000 δρχ., παρότι εἰσέπραξε τότε μόνο 2500 δρχ. (ἄλλο 1/4 ἐκταμιεύθηκε ἀπὸ τὸν Δῆμο στὰ τέλη τοῦ 1845, ἀφοῦ εἶχαν ἤδη παραβιαστεῖ οἱ ὅροι ἐξόφλησης καὶ ἡ ὑπόθεση εἶχε ὀδηγηθεῖ στὰ δικαστήρια, καί, τὸ κυριότερο, ἀφοῦ εἶχε πεθάνει ὁ Ρώτας), εἰσέρρευσαν στὸ ταμεῖο του χρήματα ποὺ ἐξυπηρέτησαν τὶς ἐπόμενες κινήσεις του. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι οὔτε αὐτὴ ἡ ἐνέργεια, νὰ ἀγοραστεῖ δηλαδή ἡ βιβλιοθήκη ἀπὸ τὸν Δῆμο τῆς Ἐρμούπολης, ἔμεινε ἀσχολίαστη ἀπὸ τὸν ἀθηναϊκὸ καὶ τὸν συριανὸ τύπο ὡς δεῖγμα φιλοπρόοδης στάσης ἀπέναντι στὴν παιδεία ἀλλὰ καὶ ὡς ἀφορμὴ νὰ προβληθεῖ ἡ ἀξία τῆς συλλογῆς καὶ τὸ πρότυπο τοῦ φιλόμουσου ἐμπόρου καὶ κατόχου τῆς, ἐπιστήθιου φίλου τοῦ Ἀδαμάντιου Κοραῆ.⁵⁶

54. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ ἐμπόρου φίλου τοῦ Κοραῆ Ἰάκ. Ρώτα», ὅ.π., σ. 137-139 καὶ Ἀνδρέας Θ. Δρακάκης, «Ἰάκωβος Ρώτας ὁ τζιιώτης λόγιος τῆς ἐποχῆς τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ ἡ βιβλιοθήκη του», *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν* 13 (1985-90), 127 κ.έ. Περισσότερα γιὰ τὸ θέμα σὲ προσεχῆ ἐργασία μας.

55. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, ὅ.π., σ. 137.

56. «Ὅλα τὰ παραπάνω στοιχεῖα θὰ δοῦν τὸ φῶς ἐμπεριστατωμένα στὴν προσεχῆ μελέτη μας.

Στό μεταξύ μετά τόν γάμο τῆς Ἐλευθερίας οἱ γονεῖς καί τὰ τρία ὑπόλοιπα παιδιά τους φαίνεται ὅτι μετακόμισαν στή διώροφη οἰκία τοῦ γαμπροῦ τους, στήν ὁδὸ Ἀρχαιοτήτων 33, ὅπου γνωρίζουμε ὅτι κατοικοῦσε ὁ Ρώτας τουλάχιστο ἀπὸ τις ἀρχές τοῦ 1841, προφανῶς στήν ἴδια ἐνορία τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων ποῦ βρισκόταν καί ἡ οἰκία Δ. Παπιολάκη, δίπλα στίς ρωμαϊκές ἀρχαιότητες. Ἐκεῖ ἀκριβῶς θὰ ἐγκαταστήσει τὴν ἀποθήκη μὲ τὰ ἀντίτυπα τῶν κοραϊκῶν ἐκδόσεων ποῦ εἶχαν φτάσει ἀπὸ τὸ Παρίσι καί ἐκεῖ καλοῦνταν νὰ κατευθύνονται οἱ βιβλιόφιλοι ἀγοραστὲς σὲ καθορισμένο καθημερινὸ ὥραριο (9-4 μ.μ.). Σὲ τυπωμένες διαφημιστικὲς ἀγγελίες, μὲ ἡμερομηνία 15 Φεβρουαρίου 1841, ποῦ καταχωρίστηκαν καί στὸν τύπο, περιεχόταν ὁ τιμοκατάλογος 22 ἐκδόσεων τοῦ Κοραῖ (+ ἡ λιθογραφημένη εἰκόνα του) τὸ ἀντίτιμο τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ καταβάλλεται ἀμέσως σὲ μετρητά.⁵⁷ Πόσο ἀνταποκρίθηκε τὸ ἀγοραστικὸ κοινὸ δὲν εἶναι γνωστὸ, παρότι οἱ ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες σύστηναν στοὺς πολίτες νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν «εὐδώνητων» ἀντιτύπων τῶν ἔργων τοῦ Κοραῖ καί ἰδίως στή μαθητευομένη νεολαία («νὰ δράμη εἰς τὴν πηγὴν ταύτην, διὰ νὰ λάβῃ διὰ μικρῶν ἀτίμητον πλοῦτον ὑπὲρ ἑαυτῆς καί πατρίδος»), ὅπως τὴν προέτρεπε ἡ ἐφημερίδα *Αἰών*. Ὅμως τὸ γεγονὸς ὅτι πρὸς τὰ τέλη τοῦ χρόνου ὁ Ρώτας ξανατύπωνε νέα («Ἀγγελία») (22 Ὀκτ. 1841) μὲ μειωμένες τις τιμὲς τῶν ἐκδόσεων,⁵⁸ σήμαινε ὅτι ἀδημονοῦσε νὰ συγκεντρώσει ρευστὸ ἢ ὅτι δὲν εἶχε ἱκανοποιηθεῖ ἀπὸ τὸ μέχρις ἐκείνη τῆ στιγμῆ ἐκδηλωμένο ἐνδιαφέρον τῶν ἀθηναίων καί λοιπῶν ἀγοραστῶν. Ὅμως, ἂν ἀναλογιστοῦμε ὅτι σὲ ἓνα μεταγενέστερο ἔντυπο τιμοκατάλογο τοῦ 1845, λείπουν ὀκτώ ἀπὸ τοὺς περιεχόμενους στίς προηγούμενες («Ἀγγελίες») τίτλους βιβλίων καί μένουν ἀσυμπλήρωτα τὰ στοιχεῖα τιμολόγησής γιὰ ἄλλους δύο, πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι στό μεταξύ οἱ συγκεκριμένες ἐκδόσεις εἶχαν ἐξαντληθεῖ.⁵⁹

57. Βλ. *Ἀθηνᾶ*, ἀρ. 797/4.3.1841, σ. 3344, *Αἰών*, ἀρ. 240/5.3.1841, σ. [3], *Ἡ Ταχύπτερος Φήμη*, ἀρ. 85/5.3.1841, σ. 340.

58. *Ἡ Ταχύπτερος Φήμη*, ἀρ. 152/3.11.1841, σ. 614. Ἡ ἐπιπτώση κυμαινόταν ἀπὸ 1 δραχμῆ γιὰ τις μονότομες ἐκδόσεις ἕως 15 δρχ. γιὰ τις πολύτομες (Ἰατρικα).

59. Πρόκειται γιὰ τις ἐκδόσεις, σύμφωνα μὲ τὴν ἀναγραφή τῶν καταλόγων τοῦ 1841, «Λυκούργου κατὰ Λεωκράτους», «Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα καί Πλάτωνος Γοργίας», «Μάρκου Αὐρηλίου», «Ἴπποκράτους καί Γαληνοῦ», «Βεκαρία μετάφρασις», «Πανταζῆς», «Βίος Κοραῖ», «Διάλογος Βενετίας», «Ραψωδία Ἰλιάδος Α.Β.Γ.Δ.», «Συμβουλή τριῶν Ἐπισκόπων».

Ὡς τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1841, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πώληση τῆς βιβλιοθήκης, εἶναι γνωστὲς τέσσερις ἀκόμη ἀγοραπωλησίες πού ἔγιναν ἀπὸ τοὺς δύο συζύγους καὶ ἀφοροῦσαν ἀκίνητα τόσο στὴν Ἀθήνα ὅσο καὶ τὴν Τζιά. Στὴν πρώτη χρονολογικά, ὁ Ρώτας τὸν Φεβρουάριο ἀπαίτησε ἀπὸ τὸν ξυλουργὸ Δημήτριο Ντέρβα νὰ τοῦ παραχωρήσει κατὰ γνωμάτευση τοῦ ἀρχιτέκτονα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἓνα τεμάχιο γῆς 88 τ.π. μὲ τὴν ἐπ' αὐτοῦ οἰκοδομὴ «κατὰ τὴν μακρὰν Στοάν», δηλαδὴ τὴν περιοχὴ τοῦ Θησειοῦ–Κεραμεικοῦ, ἔναντι ποσοῦ 2336 δρχ., τὸ ὁποῖο παρακατέθεσε στὸν συμβολαιογράφου καὶ τὸν Ἰούνιο ἐξόφλησε τὸν Ντέρβα.⁶⁰ Στὴ δευτέρῃ, ἡ Ζαχαράτη πούλησε στὶς 8 Μαρτίου ἓνα νερόμυλο στὴ θέση Μυλοπόταμος τῆς Τζιάς στὸν ἄνδρα τῆς ἀδελφῆς τῆς Κατίγκως γυμνασιάρχῃ Γ. Σερούιο ἀντὶ 2800 δρχ.⁶¹ Στὴν τρίτῃ, ἡ ἴδια πούλησε στὶς 5 Σεπτεμβρίου στὸν γαμπρό τῆς Ἰω. Νικολαΐδη Λεβαδέα τὸ ἰδιόκτητο οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Αἰόλου (βλ. τὸ συμβόλαιο μὲ τὸν Χρ. Τρακάδα τοῦ 1840), ἐκτάσεως 305 τ.π. (συμπεριελήφθησαν στοὺς ἀρχικούς 240 καὶ 65 $\frac{7}{10}$ τ.π. ἀκόμη παραχωρημένοι ἀπὸ τὸν Δῆμο Ἀθηνῶν) ἔναντι ποσοῦ 4500 δρχ., πού ἐξοφλήθηκε τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1842.⁶² Τέλος, στὶς 26 Αὐγούστου ὁ Ρώτας πούλησε τὸ σπίτι του στὴν Ἐπάνω Χώρα τῆς Τζιάς στὸν παπὰ Βασίλειο Κοζαδίνο, χωρεπίσκοπο, στὴν τιμὴ τῶν 2700 δρχ., σπίτι πού γνωρίζουμε ὅτι τὸ εἶχε χτίσει κατὰ τὴ διαμονὴ του στὸ νησί τὸ 1820–1821,⁶³ ἓνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα σημεῖα ἀναφορᾶς γιὰ τοὺς δεσμούς του μὲ τὰ πάτρια ἐδάφη. Γιὰ μεγαλύτερη μάλιστα κατοχύρωση τῶν τίτλων τῆς νέας ἰδιοκτησίας του ὁ Β. Κοζαδίνος δημοσίευσε («Εἰδοποίηση» μὲ

60. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ΓΑΚ, φάκ. 43, συμβ. ἀρ. 14.120/20.2.1841.

61. Ὁ.π., φάκ. 44, συμβ. ἀρ. 14.216.

62. Ὁ.π., φάκ. 46, συμβ. ἀρ. 15.352.

63. Ὁ.π., φάκ. 46, συμβ. ἀρ. 15.260. Ἡ πληροφορία γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τοῦ σπιτιοῦ προέρχεται ἀπὸ ἀνέκδοτη γαλλικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ρώτα, Τεργέστη 15 Νοεμβρίου 1821, πρὸς τὸν πρέσβη τῆς Ὀλλανδίας στὴν Κωνσταντινούπολη Gaspar de Testa, Κρατικὰ Ἀρχεῖα Χάγης, Πρεσβεία Τουρκίας 1813–1830, ἀρ. 176. Ὁφείλω εὐχαριστίες στὸν ἱστορικὸ Β.–J. Slot γιὰ τὸ σχετικὸ μὲ τὸν Ρώτα ὕλικὸ πού μοῦ εἶχε ἐμπιστευθεῖ πρὸ χρόνων ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα τῆς Χάγης. Θὰ ἄξιζε νὰ γίνῃ περαιτέρω ἔρευνα γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ἂν ἓνα σπίτι στὴν Ἐπάνω Χώρα, ὅπου στὴ δεκαετία τοῦ 1980 ὑπῆρχε ἐντοιχισμένο στὸ δῶμα του οἰκόσημο, δεῖγμα βενετσιάνικης καταγωγῆς τοῦ κτήτορα (ὁ παππὸς τοῦ Ρώτα ἦταν Βενετσιάνος), εἶναι τὸ μεταβιβασμένο στὸν χωρεπίσκοπο Βασίλειο. Φωτογραφία τοῦ οἰκοσήμου βλ. στὸ βιβλίο τῆς Λίνας Μενδῶνη, *Κωνσταντίνου Μάνθου Ἀρχαιολογία καὶ ἱστορία τῆς νήσου Κέα*, [Κέα], Βουρκαριανή, 1991, πίν. Ἰδ.

τὴν ὁποία προσκαλοῦσε ὅσους εἶχαν ὁποιοσδήποτε ἀξιώσεις ἐπ' αὐτῆς νὰ ἐνεργήσουν μέσα στὶς νόμιμες προθεσμίες.⁶⁴ Μὲ τὰ ἔσοδα τῶν πωλήσεων καὶ ὅσα χρηματικά ποσὰ διέθετε ὡς τότε τὸ ταμεῖο τῆς οἰκογένειας ἀλλὰ καὶ ἀσφαλῶς μὲ τὴν προοπτική, ἂν χρειαζόταν, προσφυγῆς σὲ δανεισμὸ ξεκίνησαν οἱ Ρῶτα τὶς ἐργασίες ἀνέγερσης διώροφης οἰκίας στὸ οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου κοντὰ στὸν ναὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

Ἐνα μέρος τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἀνέγερσης ἀποκαλύπτεται σὲ τρία συμβόλαια ποὺ συντάχθηκαν μὲ συμβαλλόμενους εἰδικούς τεχνίτες οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβαν τὴν ἀποπεράτωση τοῦ κτηρίου μετὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ σκελετοῦ καὶ τῆς τοιχοποιίας του. Δὲν μᾶς ἔχει παραδοθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιτέκτονα οὔτε αὐτὸ τοῦ ἐργολάβου ἀνέγερσης, παρὰ μόνον τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν εἰδικῶν τεχνιτῶν, ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ μπορούσε νὰ εἶχε σχεδιάσει καὶ τὸ κτήριο, πού, ὅπως διασώθηκε στὶς ἀπεικονίσεις του, δὲν παρουσίαζε μορφολογικὰ ἰδιαίτερο ἀρχιτεκτονικὸ ἐνδιαφέρον, ἐπρόκειτο ἐξωτερικὰ γιὰ ἓνα λιτὸ ὀθωνικὸ κτίσμα, («πενιχρὰ οἰκία») θὰ χαρακτηριζόταν ἀπὸ τοὺς συγχρόνους.⁶⁵ Ὁ λόγος γιὰ τὸν τέκτονα Δημ. Δαμιανὸ ὁ ὁποῖος στὶς 23 Ὀκτωβρίου 1841 ἀνέλαβε τὴν ἐργολαβία τῆς ξυλείας (πατώματα, κουφώματα, σκάλες, χαγιάτια, κεραμίδια κ.λπ.) μὲ τὰ ὑλικά εἰς βάρος τοῦ ἰδιοκτήτη καὶ προθεσμία ἀποπεράτωσης τῆς ἐργασίας τοὺς τρεῖς μῆνες (στὸ συμβόλαιο διακανονίζονταν τὰ ἐργατικά ἡμερομίσθια καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἐπιστάσεως).⁶⁶ Στὸν Δαμιανὸ ἀνατέθηκε καὶ ἡ ἐπιστάση τοῦ σοβαντίσματος τῆς οἰκοδομῆς (ἐξαίρουνταν ἡ μάντρα τῆς αὐλῆς), τὴν ἐργολαβία τοῦ ὁποίου ἀνέλαβε στὶς 22 Νοεμβρίου 1841 ὁ χρίστης Γεώργ. Μπούκης ἔναντι 2100 δρχ. πληρωτέων κατὰ δόσεις καὶ μὲ προθεσμία παράδοσης ἐπίσης τὸ τρίμηνο.⁶⁷ Τέλος στὶς 27 Δεκεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους ὑπῆρξε συμφωνία μὲ τὸν τρίτο τεχνίτη, τὸν βαφέα καὶ ζωγράφο Ant. Belles, ποὺ ἔπρεπε μέσα σὲ τρεῖς μῆνες νὰ βάψει τὸ σπίτι μὲ ἐλαιοβαφές πρώτης ποιότητος καὶ μὲ χρώματα τῆς ἀρεσκείας τοῦ ἰδιοκτήτη καὶ νὰ ζω-

64. Βλ. *Αἰών*, ἀρ. 297/1.10.1841, σ. 4.

65. Βλ. ἐδῶ σ. 208.

66. Ἄρχετο Κ. Κοκκίδη, ὁ.π., φάκ. 47, συμβ. ἀρ. 15.698. Γιὰ τὴν ἐργασία τῆς ξυλείας ὁ Ρῶτας θὰ πλήρωνε 700 δρχ. καὶ γιὰ τὴν ἐπιστάση 4 δρχ. γιὰ κάθε ἐργάσιμη ἡμέρα.

67. Ὁ.π., φάκ. 47, συμβ. ἀρ. 15.864.

γραφίσει τις δύο σάλες και τὰ δύο «σαλότα» σύμφωνα με τις προτιμήσεις επίσης του ιδιοκτήτη. Ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας ἀνερχόταν στὶς 1500 δρχ. καταβλητέες με δόσεις.⁶⁸ Ἐτσι ὡς τὸν Μάρτιο τοῦ 1842 ὅλες οἱ ἐργασίες πρέπει νὰ εἶχαν τελειώσει και τὸ σπίτι νὰ ἦταν κατοικήσιμο.

Ὅμως ἡ οἰκογένεια τῶν Ρώτα εἶχε προφανῶς σοβαροὺς λόγους γιὰ νὰ μὴ τὸ ἐγκαινιάσει τότε. Ἐπρεπε πρωταρχικὰ νὰ ἐξοφλήσει τις οικονομικὲς ὑποχρεώσεις της ἀπέναντι στοὺς ἐργολάβους, και ὕστερα νὰ τελεσιδικήσει ἡ ἀγωγή γιὰ τις ἀξιώσεις ποὺ εἶχαν ἐγείρει ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου τῆς Ζαχαράτης οἱ ἀθηναῖοι δημότες Ἴω. Χριστόπουλος και Θεόδ. Μαρκάκης ἀπὸ τὸν προηγούμενο χρόνο⁶⁹ (συνόρευε με αὐτὸ πρὸς Ν ἡ δική τους ἰδιοκτησία). Ἐξαιτίας μάλιστα τῆς παρέμβασης τοῦ πρώτου στὴ Διοίκηση τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας στὶς 17 Ἰουνίου 1842 με αἴτημα νὰ μὴ δεχτεῖ τὴν ὑποθήκευση τῆς νεόδμητης οἰκίας της ὡς μὴ «ἐλευθέρως ὑποχρεώσεων» γιὰ τὸ δάνειο τῶν 15.000 δρχ. ποὺ εἶχε ζητήσει ἡ Ζαχαράτη ἀπὸ τὴν Τράπεζα, ἀπέσυραν οἱ Ρώτα τὰ σχετικὰ δικαιολογητικὰ ἀπὸ τὸ χρηματοπιστωτικὸ ἴδρυμα.⁷⁰ Ἰσως ἐπειδὴ εἶχε ἐγκριθεῖ νωρίτερα, τὸν Μάιο, ἰσόποσο δάνειο μετὰ ἀπὸ αἴτηση τοῦ Ἰάκ. Ρώτα πρὸς τοὺς ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης τοῦ Γ. Ριζάρη και διαχειριστὲς τῆς περιουσίας του με τόκο 10% και ὑποθήκη τῆς οἰκίας τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου.⁷¹ Πιεζόμενοι οικονομικὰ οἱ δύο σύζυγοι ἀποφάσισαν ἀντὶ νὰ τὴν κατοικήσουν οἱ ἴδιοι — ἄλλωστε ἐξακολουθοῦσαν νὰ φιλοξενοῦνται στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ τους τῆς ὁδοῦ Ἀρχαιοτήτων— νὰ τὴν ἐκμισθώσουν σὲ τρίτους. Πραγματικὰ, στὶς 28 Σεπτεμβρίου 1842 πρῶτος ἐνοικιαστῆς της ὑπῆρξε ὁ πρίγκηπας Γεώργιος Ὑψηλάντης, ἐπιζῶν ἀδελφὸς τοῦ Ἀλέξανδρου και τοῦ Δημήτριου, ποὺ ἦλθε στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ περάσει τὸν χειμῶνα, νὰ τελήσει μνημόσυνο τῶν ἀδελφῶν του και νὰ ἐπιστατήσει στὴν ἀνακομιδὴ τῶν ὄστων τοῦ Δημήτριου. Νοίκιασε τὸ σπίτι γιὰ διάστημα ἐπτὰ μηνῶν και μίσθωμα 3500 δρχ. ἀπὸ τις ὁποῖες κατέβαλε με τὴν ἔναρξη τῆς μίσθωσης τις μισὲς και τις ὑπόλοιπες στὶς 6 Ἰανουαρίου 1843. Τὸ σπίτι ἐπιπλωμένο

68. Ὁ.π., φάκ. 48, συμβ. ἀρ. 16.050.

69. Ὁ.π., φάκ. 47, συμβ. ἀρ. 15.605/10.10.1841.

70. Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, Α1 Σ10 Ὑ46 Φ48, ὑπόθεση 29.

71. «Βιβλίον Πρακτικῶν τοῦ Πολυμελοῦς Συμβουλίου», τ. 1, συνεδρίαση 6 Μαΐου 1842, σ. 59 (Γραφεῖα Διοικήσεως Ριζαρείου Ἰδρύματος).

και με έγκατάσταση τρεχούμενου νερού, όπως υποσχέθηκε κατά τη σύνταξη του μισθωτήριου συμβολαίου ο Ρώτας,⁷² κατοικήθηκε από τον Ύψηλάντη ως τις 6 Μαΐου 1843, μήνα που αναχώρησε για λουτρά στη Νεάπολη της Ιταλίας.⁷³

Στο τέλος Ιανουαρίου 1843 ή Ζαχαράτη Ρώτα με τη συναίνεση του συζύγου της δανείστηκε στην κατοικία τους της οδού Αρχαιοτήτων από τον άρεοπαγίτη Δημ. Σκορδίλη 1000 δραχμές αποδοτέες μετά έξι μήνες με τόκο 1% μηνιαίως και υποθήκη της οικίας της οδού Βουλεβαρίου.⁷⁴ Το δάνειο εξυπηρετήθηκε κανονικά και ήταν το πρώτο, απ' όσο γνωρίζουμε, το οποίο συνήψαν οι Ρώτα με ιδιώτες αποσπώντας το μικρότερο, λόγω προφανώς φιλικής σχέσης, επιτόκιο της αγοράς. Ός τα τέλη Ιουνίου στο επίκεντρο των ενεργειών τους θα βρίσκεται πάντα το νεόδητο σπίτι τους. Θα προνοήσουν κατ' αρχάς να βάλουν από νωρίς, πέντε μήνες πριν από τη λήξη του μισθωτήριου του Γ. Ύψηλάντη, άγγελία στον τύπο για την προσεχή ένοικιάσή του, ύστερα θα προχωρήσουν στην κατασκευή νέας προσθήκης στο κτήριο και τρίτον θα δημοπρατήσουν τα έπιπλα του. Και ενώ στα συμβόλαια του 1841 με τους ειδικούς τεχνίτες που αποπεράτωσαν την οικοδομή μπορούσε κανείς να αποκτήσει αποσπασματικά την αρχιτεκτονική εικόνα της, τώρα χάρις στη δημοσιευμένη άγγελία, την «Είδοποίηση» της 8ης Ιανουαρίου 1843,⁷⁵ για την προσεχή ένοικιάσή της, έχουμε αναλυτική περιγραφή της μαζί και του περιβάλλοντος χώρου της. Συνίστατο από υπόγειο (τέσσερα μεγάλα δωμάτια και τρεις αποθήκες), πρώτο όροφο (δύο αίθουσες, δύο μεγάλα δωμάτια, τρία μικρά, μαγειρείο, πλυσταριό και W.C.), και δεύτερο όροφο (διαρρυθμισμένο σαν τον πρώτο χωρίς όμως πλυσταριό). Είχε περιτοιχισμένη αυλή με δύο αυλόθυρες, δύο πηγάδια με άφθονο νερό και βρύση, καθώς και αποθήκη για όχημα. Ωστόσο οι ιδιοκτήτες της ήμιτριώροφης οικίας αντί να τη νοικιάσουν μετά την αναχώρηση του Γ. Ύψηλάντη, όπως το είχαν προδημοσιοποιήσει, απο-

72. Αρχείο Κ. Κοκκίδη, έ.π., φάκ. 54, συμβ. άρ. 17.782. Το μηνιαίο ένοίκιο των 500 δρχ. ήταν ύψηλό, αλλά πρέπει να λάβουμε υπ' όψη ότι αφορούσε όλόκληρο το ήμιτριώροφο οίκημα. Για μιá εικόνα της διακύμανσης των ένοικίων στην Αθήνα εκείνη την περίοδο βλ. Ευτυχία Δ. Λιάτα, *Τιμές και άγαθά στην Αθήνα*, έ.π., σ. 85.

73. Βλ. *Αθηνά*, άρ. 1018/22.5.1843, σ. 6013.

74. Αρχείο Κ. Κοκκίδη, έ.π., φάκ. 58, συμβ. άρ. 18.648/30.1.1843.

75. Βλ. *Έλληνικός Παρατηρητής*, άρ. 49/24.2)8.3.1843, σ. 4 (με γαλλική μετάφραση).

φάσισαν νά τήν ἐπεκτείνουν πρῶτα κτηριακά. Μὲ τὸν γνωστὸ τους τέκτονα Δημ. Δαμιανὸ καὶ τὸν Δέδε Ι. Δέδε ὡς ἐργολάβους «τῆς προσθήκης καὶ μεταρρυθμίσεώς» τῆς ἐνσωματώθηκε στὴν πίσω πλευρὰ τῆς, τῆ δυτικῆ, νέο κτίσμα μὲ αἶθουσα (σάλα) καὶ κλιμακοστάσιο σὲ σχέδια καὶ ὑπὸ τῆ διεύθυνση τοῦ γάλλου ἀρχιτέκτονα André Couchaud, ὁ ὁποῖος ἐκείνη τὴν ἐποχὴ σχεδίασε καὶ ἔχιζε στὴν Ἀθήνα τὴν πρώτη πτέρυγα τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἴσως καὶ τὸν ναὸ τῆς, καὶ νωρίτερα εἶχε ἀναμιχθεῖ στὴν οἰκοδόμηση τοῦ θερινοῦ ἀνακτόρου τῆς Δούκισσας τῆς Πλακεντίας Σοφίας de Marbois στὴ Ροδοδάφνη τῆς Πεντέλης.⁷⁶ Ὅροι τῆς συμφωνίας μὲ τοὺς ἐργολάβους ἦταν νά παραδοθεῖ ἡ οἰκοδομικὴ προσθήκη μέσα σὲ δύο μῆνες, δηλαδὴ ὡς τὰ μέσα Ἰουλίου τοῦ 1843 —χωρὶς τὸ βάψιμο καὶ τὸν ζωγραφικὸ τῆς διάκοσμο ποὺ θὰ ἐπιβάρυναν ἰδιαιτέρως τὸν ἰδιοκτήτη— ἔναντι 5800 δρχ. πληρωτέων μὲ τὸ τέλος τῆς ἐργολαβίας ἢ ἐφόσον εὐκολύνονταν οἱ Ρῶτα, νά προκαταβάλουν ἀπὸ αὐτὲς 2000 δρχ. τὸν πρῶτο μῆνα.⁷⁷ Δὲν ἔχουμε πληροφορία γιὰ τὴν ἀμοιβὴ τοῦ ἀρχιτέκτονα. Ἀντίθετα, γνωρίζουμε ὅτι ὁ Couchaud προθυμοποιήθηκε νά τοὺς ἐξυπηρετήσῃ χρηματικά, ἀφοῦ στὶς 10 Ἰουνίου 1843 τοὺς δάνεισε ποσὸ 2000 δραχμῶν, ἐξοφλητέο μὲ τόκο 1% ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρόνο (ἐξοφλήθηκε τελικὰ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1844),⁷⁸ ποὺ πιθανὸν προοριζόταν νά δοθεῖ ὡς προκαταβολὴ στοὺς ἐργολάβους. Στὶς 13 τοῦ ἴδιου μῆνα προγραμματίστηκε νά γίνῃ ἡ δημοπρασία τῶν ἐπιπέλων μὲ τὰ ὁποῖα εἶχαν νοικιάσει προηγουμένως τὸ σπῆτι. «Τὴν ἐρχομένην Κυριακὴν 13 Ἰουνίου, ὥραν ἐνάτην πρὸ μεσημβρίας», ἔλεγε ἡ δημοσιευμένη στὸν τύπο ἀγγελία,⁷⁹ «εἰς τὴν οἰκίαν Ι. Ρῶτα, πλησίον τῆς Πύλης Ἀδριανοῦ, ὅπου ἐκατῶκει ὁ κ. Γ. Ὑψηλάντης, ἐκτίθενται εἰς δημοπρασίαν ἐπιπλα διάφορα ποιότητος ἐξαιρε-

76. Γιὰ τὸν Couchaud καὶ τὶς ἐπαγγελματικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς δραστηριότητές του στὴν Ἑλλάδα βλ. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, Δ. Κ. Βυζάντιος καὶ Βαβυλωνία. Ἐρμηνευτικὲς δοκιμὲς καὶ μαρτύρια βίου, στὰ Τετράδια ἐργασίας 20, Ἀθήνα, ΙΝΕ/ΕΙΕ, 2008, σ. 85-86, καὶ Ὁλγα Φουντουλάκη, «André Couchaud, ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ Καστέλου τῆς Ροδοδάφνης στὴν Πεντέλη», π. Ἀρχαιολογία τχ. 112 (Σεπτ. 2009), 87-93.

77. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὅ.π., φάκ. 60, συμβ. ἀρ. 19.300/15.5.1843.

78. Ὁ.π., φάκ. 64, συμβ. ἀρ. 19.485. Δινόταν δικαίωμα στὸν δανειστὴ νά πληρωθεῖ τὸ ποσὸ ἀπὸ τὰ πρῶτα ἐκμισθώματα τοῦ σπιτιοῦ καὶ μάλιστα ἀπευθείας ἀπὸ τὸν ἐνοικιαστὴ μέχρι τὴν τελικὴ ἐξόφληση.

79. Ὁ Τηλέγραφος, ἀρ. 17/10.6.1843, σ. 2.

του και εις μετρίαν τιμήν». Άγνωστο τί χρηματικό ποσό συγκεντρώθηκε από την έκποίηση της οικοσκευής ενόψει της τακτοποίησης των άμεσων υποχρεώσεων των Ρώτα τον μήνα Ίούλιο, της αποπληρωμής του δανείου του άρσοπαγίτη Δ. Σκορδίλη και του ύπόλοιπου της όφειλης στους έργολάβους, ένδεχομένως και της τακτοποίησης άλλων έκκρεμοτήτων.

Όστόσο ή ήμέρα που θά σημάδευε τις οικονομικές τύχες της οικογένειας και θά καθιστούσε τον άρχηγό της τραγικό θύμα των πιστωτικών συναλλαγών ήταν ή έπομένη άκριβώς της δημοπρασίας των επίπλων. Άφότου ένα χρόνο πριν, τὸ 1842, ὁ Ρώτας δανείστηκε από τους διαχειριστές της περιουσίας του Γ. Ριζάρη 15.000 δραχμές με τόκο 10% έτησίως (λείπουν προς τὸ παρὸν στοιχεία για τὸν τρόπο διακανονισμού της έξόφλησής τους και τὸ πότε αὐτή ολοκληρώθηκε), στις 14 Ίουνίου 1843 ή Ζαχαράτη Ρώτα συνήψε νέο μεγάλο δάνειο, αὐτή τή φορά με ιδιώτη, ύψους 23.000 δραχμών, συμπληρωμένο στις 26 Ίουλίου με 3000 επίπλέον δραχμές.⁸⁰ Η συμφωνία προέβλεπε έπιτόκιο 12%, προθεσμία απόδοσής τους ένα έτος, προπληρωμή των τόκων κάθε έξάμηνο και ύποθήκη της οίκίας της ὁδοῦ Βουλεβαρίου. Δανειστής ήταν ὁ βαρῶνος Κάρολος Γουστάβος Πόλαντ (von Pohland), σύμβουλος πρεσβείας, που εἶχε ήδη αναχωρήσει από την Αθήνα και έγκατασταθεῖ στη Δρέσδη⁸¹ έχοντας αφήσει πληρεξούσιο έπίτροπό του τὸν έμποροτραπεζίτη Ίούλιο Έσλην και Σία (Co Eslen), από τὸν ὁποῖο εισέπραττε τὰ έντοκα ποσά που ὁ δεύτερος δάνειζε σέ διαφόρους έπ' ὄνοματί του. Γενικός Πράκτορας της Άδριατικῆς Άσφαλιστικῆς Ένώσεως της Τεργέστης, κύριος ύστερα εκπρόσωπος της ιδρυμένης με ΒΔ στην Αθήνα «Άδριατικῆς Άσφαλιστικῆς Έταιρείας», στην ὁποία εἶχε παραχωρηθεῖ τὸ αποκλειστικό προνόμιο πυρασφάλισης, μέλος ὀθωνικῶν έπιτροπῶν για τή σύνταξη των νόμων περι τελωνείων ὅσο και της έπιτροπῆς για τήν προε-

80. Τὰ συμβόλαια ὑπ' άρ. 748/14.6.1843 και 963/26.7.1843 συντάχθηκαν από τὸν άθηνάιο συμβολαιογράφο Κ. Δασκαλόπουλο και σ' αὐτὰ παραπέμπουν μεταγενέστερες πράξεις του Κ. Κοκκίδη καθώς και άλλα δημοσιευμένα στὸν τύπο δικαστικά έγγραφα (έκθέσεις πλειστηριασμοῦ).

81. Στην Αθήνα τὸν βρίσκουμε στὸν κύκλο του γερμανοῦ ιερέα του Όθωνα Λύτ, ὅπου σύχναζε και ὁ Χάνς Κρίστιαν Άντερσεν κατά τήν επίσκεψή του στην Ελλάδα. Η κυρία Λύτ στά απομνημονεύματά της τὸν χαρακτήριζε «συμπαθέστατο», βλ. Χριστιάνα Λύτ, *μιά Δανέζα στην αὐλή του Όθωνα*, μτφρ. Άριστέα Παπανικολάου-Κρίστενσεν, Αθήνα 1981, σ. 52.

τοιμασία τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας,⁸² ὁ Ἑσλην μετεῖχε καὶ ὁ ἴδιος σὲ τοκογλυφικὲς δραστηριότητες, ἔτσι ὥστε τὸ ὄνομά του νὰ περιλαμβάνεται σὲ καταγγελτικὰ δημοσιεύματα τῆς ἐποχῆς γιὰ τοὺς «ἐμποροκηφῆνες» ποὺ «ἔπεσαν πρὸ χρόνων ὡς Ἄρπυιαι εἰς Ἀθήνας καὶ βυζαίνου ὅ,τι καὶ ἂν μᾶς μένη ἀπὸ τοὺς Μεγάλους», ποὺ «ὑπερεπλούτησαν ἀπὸ τὸν αἵματηρὸν μας ἰδρωῖτα» καὶ ποὺ «θυμώνουν καὶ ὀργίζονται ὁσάκις ἢ δὲν δανειζόμεθα ἀπ' αὐτοὺς μὲ 24 τοῖς ἑκατόν, ἢ ὅταν δὲν γεμίζομεν τὸ ταμεῖόν τους καθημέραν μὲ τὴν ἀγορὰν ὅλων τους τῶν φραγκοπατζαουρῶν» σύμφωνα μὲ τὸ αἰχμηρὸ κοινωνικὸ σχόλιο τοῦ γιατροῦ καὶ δημοσιογράφου Παναγιώτη Σοφιανόπουλου στὴν ἐφημερίδα του *Σωκράτης* τὸ 1839.⁸³ Ἀλλὰ τὸν ρόλο τοῦ Ἑσλην στὴν ὑπόθεση τῶν Ρῶτα θὰ τὸν παρακολουθήσουμε ἀπὸ τὸ 1844 καὶ ἐξῆς ὅταν ἄρχισαν νὰ ἀθετοῦνται οἱ ὅροι τῆς συμφωνίας γιὰ τὸ δάνειο τῶν 26.000 δραχμῶν.

Στὸ μεταξὺ πλησίαζαν τὰ γεγονότα τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843 καὶ χωρὶς ἀμφιβολία ὁ Ρῶτας καὶ ἡ οἰκογένειά του θὰ ἔζησαν τὴν ἠλεκτρισμένη ἀτμόσφαιρα ὅσων συνέβησαν τίς παραμονὲς καὶ ἀνήμερα τῆς Ἐπανάστασης, τότε ποὺ μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς στρατιωτικoὺς οἱ ἔλληνες πολῖτες ἀπαίτησαν νὰ περιοριστοῦν οἱ ἐξουσίες τοῦ θρόνου μὲ τὴν παραχώρηση Συντάγματος καὶ τὴν εἰσαγωγὴ κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν. Ἄν οἱ Ρῶτα εἶχαν μετακομίσει στὸ δικό τους σπιτί πρὶν ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο (τῆς οἰκίας τοῦ γαμπροῦ τους Ἰω. Νικολαΐδη Λεβαδέως στὴν ὁδὸ Ἀρχαιοτήτων, ὅπου διέμεναν, βρίσκουμε νὰ δημοσιεῦται ἀγγελία ἐνοικιάσῆς τῆς στὶς 25 αὐτοῦ τοῦ μήνα),⁸⁴

82. Γιὰ τὸ τελευταῖο βλ. Ἰω. Α. Βαλαωρίτης, *ὁ.π.*, σ. 8. Γιὰ τίς ὑπόλοιπες δραστηριότητες, α) πρακτόρευση Ἀδριατικῆς Ἀσφαλιστικῆς Ἐνώσεως Τεργέστης βλ. *Ἀθηνᾶ*, ἀρ. 606/12.4.1839, σ. 3393 καὶ *Ὁ Ἑλληνικὸς Ταχυδρόμος*, ἀρ. 34/1.6.1839, σ. 140, β) ἴδρυση Ἀδριατικῆς Ἀσφαλιστικῆς Ἐταιρείας, *Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως*, ἀρ. 11/20.5.1842, σ. 64, γ) σύνταξη νέου τιμολογίου τελωνείων *Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως*, ἀρ. 9/17.5.1840, σ. 51, δ) τροποποίηση νόμου περὶ τελωνείων, *Αἰών*, ἀρ. 391/25.10.1842, σ. 3.

83. *Ὁ Σωκράτης*, ἀρ. 24/25.6.1839, σ. 99. Μὲ τὸν ὄρο «φραγκοπατζαουρὲς» ὁ Σοφιανόπουλος ἐννοοῦσε μᾶλλον τὰ τραπεζικὰ «παλιόχαρτα» (πατσαβοῦρες) τῶν ξένων. Στὶς συμβολαιογραφικὲς πράξεις τοῦ Κ. Κοικίδη ἀλλὰ καὶ στὰ δικαστικὰ τῶν ἐφημερίδων μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐντοπίσει σειρὰ ἀπὸ δάνεια ἢ ἐκπλειστηριαμοὺς ἀκινήτων στοὺς ὁποίους προέβη ὁ Ἑσλην καὶ Σία (ἀνάμεσά τους καὶ τῆς ἐνυπόθηκῆς οἰκίας τοῦ Κων. Παπαρρηγόπουλου, κατόπιν Γ. Ἀφθονίδη, χτισμένης τὸ 1842 στὴν ὁδὸ Βουλευταρίου, στὴ γειτονιά τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Λυκοδήμου).

84. *Ἡ Ταχύπτερος Φήμη*, ἀρ. 343/25.9.1843, σ. [4].

άσφαλῶς θὰ ἔγιναν ἄμεσοι μάρτυρες τῆς ἐμφάνισης τῆ νύχτα τῆς 2ης πρὸς 3ης Σεπτεμβρίου ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς τῆς διλογίας τῶν ἀκροβολιστῶν ποὺ κραύγαζαν «Ζήτω τὸ Σύνταγμα»,⁸⁵ θὰ συμμετέσχαν στὴν ἐνθουσιώδη λαϊκὴ συγκέντρωση μπροστὰ ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα καθὼς καὶ λίγο ἀργότερα στὴν πανηγυρικὴ ἐκδήλωση τὴν ὀργανωμένη ἀπὸ τὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν γιὰ τὴν ἀπονομὴ στὸν Δημήτριον Καλλέργη, πρωταγωνιστὴ τῆς Ἐπανάστασης, πολύτιμου σπαθιοῦ πρὸς ἀνάμνηση τῶν μεγάλων συμβάντων τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ τελευταίου σώζονται δύο μονόφυλλα καὶ ἕξι δίφυλλα μὲ κατάλογο ὑπογραφῶν 470 περίπου πολιτῶν, ἀθηναίων καὶ μὴ, λογίων, δημοσιογράφων, στρατιωτικῶν, κληρικῶν κ.λπ.,⁸⁶ τεκμήριο ἔκφρασης εὐγνωμοσύνης («διὰ τὸν ἄγιον καβαλλάρην Δημήτριον Καλλέργην») σύμφωνα μὲ τὴν ἀφιέρωση τοῦ Παναγιώτη Σούτσου δίπλα ἀπὸ τὴ δικὴ του ὑπογραφή. Στὸν κατάλογο ἐντοπίζονται καὶ οἱ ὑπογραφές τοῦ Ἰάκ. Ρώτα καὶ τοῦ εἰκοσάχρονου παῖ γιοῦ του Πλάτωνα, φοιτητῆ τῆς Νομικῆς.

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν ἐκεῖ ἑλληνικὴ πρεσβεία καὶ ἡ ἀνάληψη τῆς ἀντιπροεδρίας τῆς Ἐθνοσυνέλευσης ποὺ θὰ κατάρτιζε τὸ νέο Σύνταγμα, ἴσως νὰ γέννησε στὸν Ρώτα ἐλπίδες ὅτι θὰ μπορούσε νὰ τὸν βρεῖ ὑποστηρικτὴ στὴν οἰκονομικὴ περιπέτεια ποὺ περνοῦσε. Τὸν γνώριζε ἤδη ἀπὸ τὴν Τεργέστη ἀπὸ τὸ 1837, ὅπου διέμενε οἰκογενειακὰ ἔχοντας μετακινήθεῖ ἐκεῖ ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ θέση του στὸ Μόναχο καὶ ἀσφαλῶς θὰ ξανασυναντήθηκαν στὴν Ἀθήνα τὸ 1841, ὅταν διορίστηκε ἀπὸ τὸν Ὅθωνα πρωθυπουργὸς σ' ἐκείνη τὴ βραχύβια θητεία του τὸ θέρος τοῦ χρόνου αὐτοῦ. Τοῦ δώρισε πάντως τότε ἀπὸ ἓνα ἀντίτυπο τῶν δύο Ἀπανθισμάτων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κοραῆ «ὡς δεῖγμα τῆς βαθείας μου ὑπολήψεως», ὅπως τοῦ ἔγραφε στὸ συνοδευτικὸ γράμμα του ποὺ ἔβριθε ἐγκωμίων πρὸς τὸ πρόσωπό του.⁸⁷ Εἶναι ἀμάρ-

85. Αἰών, ἀρ. 468/8.9.1843, σ. 1.

86. Μουσεῖο Μπενάκη, φάκ. Β, 382/88.

87. Γράμμα τῆς 8ης Αὐγ. 1841, Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου, ΓΑΚ, φάκ. 21, ἀρ. 006, 117. «Μεταξὺ ὄλων τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν, ὅσοι τὴν σήμερον διαπρέπουσιν εἰς τὴν πολιτικὴν σφαῖραν, ἡ Ἐκλαμπρότης σου ἀναλάμπεις ὡς ὁ φαεινὸς ἀστήρ [...]. Διὰ τοῦτο ὅλη ἡ φωτισμένη Εὐρώπη σὲ τιμᾷ σήμερον ὡς ἥρωα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὅλον τὸ Ἑλληνικὸν γένος σὲ θεωρεῖ ὡς μόνον σωτήρα τῆς εὐνομίας καὶ ἐλευθερίας του», τοῦ ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων, παραπέμποντάς τον καὶ σὲ μιὰ σελίδα τοῦ Ἀ' Ἀπανθίσματος ὅπου ὁ Κοραῆς, ὅπως τοῦ ἔλεγε,

τυρο ἂν τελικὰ τὸν ἐπισκέφθηκε τὸ 1843 στὸ γραφεῖο του καὶ μὲ ποιὸ σκοπὸ, ἀλλὰ τὴν πιθανότητα νὰ συνέβη κάτι τέτοιο δὲν πρέπει νὰ τὴν ἀποκλείσουμε βασισμένοι στὸ ὑστερόγραφο μιᾶς ἐπιστολῆς ποὺ ἔστειλε στὸν Μαυροκορδάτο ἀπὸ τὴ Σύρο στίς 3 Ὀκτωβρίου 1843 ὁ σύγγαμπος τοῦ Ρώτα γυμνασιάρχης Γ. Σερούιος.⁸⁸ «Μεταξὺ μυρίων ἄλλων», τοῦ ἔγραφε, «μὲ ποικιλοχρόους ὀφθαλμιάλους πηγαίνοντες εἰς ἐπίσκεψίν σας, ἐὰν ἄπαξ ἔλθῃ καὶ ὁ κ. Ἰάκωβος Ρώτας ὡς ἀληθὴς πατὴρ τῆς πατρίδος πρὸς τὸν ἥρωα τῆς πατρίδος καταδέχθητε νὰ τὸν ἐρωτήσετε, πῶς διάγει ἐν Ἀθήναις ὀκτῶ ἤδη ἔτη. Καὶ ἂν ἔχετε ψυχὴν Ἀλεξάνδρου, βεβαίως δὲν θέλετε ἀκούσει ἀστενακτὴ τὴν ἱερεμιάδα ἀνθρώπου ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ Ρώτας, ὡς γνωστὸν σας καὶ ποῦ, καὶ πότε, καὶ πῶς καὶ πρὸς ποίους!!!». Ἐξαιρώντας τὸ προφανὲς παραθύρημα τοῦ Σερούιου ὡς πρὸς τὸ χρονικὸ διάστημα παραμονῆς τοῦ σύγγαμπτου στὴν πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, στὸ ἐπιστολικὸ ὑστερόγραφο καταγράφονταν οἱ δύο καίριοι σταθμοὶ τοῦ βίου του, ἀφενὸς τὸ πατριωτικὸ του παρελθὸν («ἥρωα τῆς πατρίδος» τὸν ἀποκαλεῖ ὁ ἐπιστολογράφος καὶ τὰ σχετικὰ ὑπονοούμενά του μποροῦσε εὐκόλα νὰ τὰ ἀποκωδικοποιήσῃ ὁ Μαυροκορδάτος) καὶ ἀφετέρου τὸ δραματικὸ γι' αὐτὸν παρὸν ἐξαιτίας τῶν οικονομικῶν ἀντιξοοτήτων ποὺ ἀντιμετώπιζε («ἱερεμιάδα» θὰ ἄκουγε ὁ πρῶην πρωθυπουργὸς ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἐπισκέπτη του). Ἀλλὰ καὶ ἡ μετάκληση καὶ ἄφιξη στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ Παρίσι τοῦ Ἰωάννη Κωλέττη στίς 18 Ὀκτωβρίου ὕστερα ἀπὸ ὀκταετὴ ὑπηρεσία στὴν πρεσβεία τῆς Ἑλλάδας, ὅπως καὶ λίγο ἀργότερα ἡ εἴσοδος του στὴν κυβέρνησις τοῦ Ἀνδρέα Μεταξᾶ μαζί μὲ τὸν Ἀλ. Μαυροκορδάτο, ἀσφαλῶς θὰ χαροποίησε τὸν Ρώτα ποῦ, ὅπως εἶδαμε, εἶχε ἀλληλογραφήσῃ μαζί του χρωστώντας του εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴ συμπαράστασις στὸ οικονομικὸ θέμα τῶν σπουδῶν τοῦ γιοῦ του Ξενοφώντα. Χωρὶς ἄλλο θὰ ἔσπευσε καὶ αὐτὸς νὰ τὸν γνωρίσῃ προσωπικὰ καὶ νὰ τὸν συγχαρῆι στὴν κατοικία του, ἀνοικτὴ στοὺς ἐπισκέπτες ποὺ τὴν κατέκλυζαν καθημερινὰ συγχαίροντάς τον γιὰ τὴν ἐπάνοδό του στὴν Ἑλλάδα.⁸⁹ Δὲν εἶναι γνω-

ἔδειχνε σεβασμὸ γιὰ τὸ πρόσωπό του (πρὶν φυσικὰ ἀντιστραφεῖ ἢ στάσις του ἀπέναντί του).

88. Βλ. Βασ. Φρ. Τωμαδάκης, *Γεώργιος Σερούιος (ἢ Σέρβιος) (1783-1849). Βίος καὶ ἔργον*, Ἀθήνα 1977, σ. 191.

89. Βλ. ἐφ. Ὁ Ζέφυρος, ἀρ. 157/25.10.1843, σ. 4. Τὸ γαλλικὸ πολεμικὸ

στό ποῦ διέμενε τότε ὁ Κωλέττης, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται νὰ κατοίκησε στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ τοῦ Ρώτα Ἴω. Νικολαΐδη Λεβαδέως στήν ὁδὸ Ἀρχαιοτήτων 33, ποῦ νοικιαζόταν, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ τὶς 25 Σεπτεμβρίου καθὼς οἱ πρῶην ἔνοικοί του, ὁ ἰδιοκτήτης του μὲ τὴ γυναίκα του Ἐλευθερία καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ πεθεροῦ του, εἶχαν μετακομίσει στήν ὁδὸ Βουλευαρίου. Ἄλλωστε μὲ τὸν Λεβαδέα γνωρίζουμε ὅτι θὰ συνεργαζόταν ἀργότερα στενὰ στὰ ἐκπαιδευτικὰ θέματα καὶ μάλιστα πρὶν καὶ κατὰ τὴν πρωθυπουργία του ἀπὸ τὸν Αὐγουστο τοῦ 1844 θὰ συγκατοικοῦσαν οἱ δύο σὲ διαφορετικούς ὁρόφους τοῦ ἴδιου κτηρίου ποῦ δὲν ἦταν ἄλλο ἀπὸ τὸ ἰδιόκτητο ἀκριβῶς ἀκίνητο τῶν Ρώτα. Ἐπομένως ἡ σημερινὴ φερόμενη ὡς «οἰκία Κωλέττη» τῆς ὁδοῦ Πολυγνώτου 13 στὶς παρυφές τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς ρωμαϊκῆς καὶ ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς,⁹⁰ πρέπει νὰ ἀποτελέσει ἀπλῶς τὴν πρώτη κατοικία του γιὰ διάστημα λιγότερο τοῦ ἑνὸς χρόνου (μένει βέβαια νὰ ἐξακριβωθεῖ ἂν ἀνῆκε στὸν Ἴω. Λεβαδέα καὶ ἂν ὁ σημερινὸς δρόμος ὀνομαζόταν τὴ δεκαετία τοῦ 1840 ὁδὸς Ἀρχαιοτήτων).

Μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ 1844 ὁ Ρώτας θὰ πουλήσει στὸν συγγενή τους Σπ. Α. Πάγκαλο ἕναν κῆπο στὴ θέση Κουρέντι, στὴ φερώνυμη πηγή (κρήνη) τῆς Χώρας τῆς Τζιᾶς, ἀπὸ τὰ ἐναπομείναντα ἐκεῖ περιουσιακά του στοιχεῖα ἀντὶ 1500 δρχ.⁹¹ καὶ ταυτόχρονα θὰ καταχωρίσει στὸν τύ-

---

«Κάτωρ» ποῦ μετέφερε ἀπὸ τὴν Τουλὸν τὸν Κωλέττη ἔφτασε πρῶτα στὴ Σύρο ὅπου τοῦ ἐτοιμάστηκε θερμὴ ὑποδοχή. Ὁ ἴδιος ἐπισκέφθηκε τὰ ἱδρύματα τῆς Ἐρμούπολης, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ Γυμνάσιο. Ἐκεῖ ἀσφαλῶς ὁ γυμνασιάρχης Σερούιος θὰ τοῦ ἔδειξε τὴ βιβλιοθήκη μὲ τὶς προσκτήσεις τῶν βιβλίων τοῦ σύγγαμμου τοῦ Ρώτα, ἐρέθισμα ποῦ θὰ ἀνακάλεσε στὴ μνήμη τὴν περίπτωση τοῦ σπουδαστῆ τῆς ἱατρικῆς Ξενοφῶντα στὸ Παρίσι καὶ ἴσως θὰ ἔδωσε ἀφορμὴ ἐνημέρωσης γιὰ τὴ δεινὴ οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ πατέρα του, βλ. *Ἐφημερίς τῶν Ἀγγελιδῶν*, Σύρος, ἀρ. 121/23.10.1843, σ. [2].

90. Σόλων Π. Κυδωνιάτης, *Ἀθήναι. Παρελθὸν καὶ μέλλον*, Ἀθήνα 1985, τ. Α', σ. 306 (μὲ φωτογραφίες τῶν ἐξωτερικῶν ὄψεων). Κατὰ τὸν Δημ. Καμπούρογλου, ἰδιοκτήτης του τὸ 1839 ἦταν ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν Κων. Ζωγράφος, βλ. Κώστας Μπίρης, *Αἱ Ἀθήναι ἀπὸ τοῦ 19ου εἰς τὸν 20ὸν αἰῶνα*, Ἀθήνα 1966, σ. 433, σημ. 418α1. Στὸ ὀθωνικὸ αὐτὸ κτίσμα, ἰδιοκτησίας τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, στράφηκαν τελευταῖα τὰ φῶτα τῆς δημοσιότητας ἐξαιτίας τῆς προγραμματισμένης μεταφορᾶς ἐκεῖ, ὕστερα ἀπὸ τὶς ἐργασίες ἀνακαίνισής του, τοῦ Ἀρχείου Κ. Καβάφη ποῦ ἀνήκει στὴν κυριότητα τοῦ «Σπουδαστηρίου Νέου Ἑλληνισμοῦ».

91. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὁ.π., φάκ. 67, συμβ. ἀρ. 20.656. Γιὰ τὸν κῆπο εἶχε προηγουμένως συνταχθεῖ πωλητήριο συμβόλαιο μὲ ἀγοραστὴ τὸν κάτοικο τῆς

πο ένοικιαστήριο τοῦ σπιτιοῦ τῆς ὁδοῦ Βουλεβαρίου.⁹² Βιαζόταν νά εἰσρεύσουν στό ταμεῖο του χρήματα ένώπιον τῶν ποικίλων οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεων καί τῶν ἀναγκῶν διαβίωσης τῆς οἰκογένειας. Στίς 20 Ἀπριλίου ξαναδημοσιεύτηκε ἡ ἀγγελία,⁹³ ένῶ οἱ Ρῶτα ἐξακολούθοῦσαν νά διαμένουν στό δικό τους σπίτι, ἀπ' ὅπου τόν Φεβρουάριο τοῦ 1844 θά ἀπόλαυσαν ἀσφαλῶς τὸ θέαμα τῆς συνάθροισης χιλιάδων λαοῦ, τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους καί τοῦ στρατιωτικοῦ Διοικητῆ Δ. Καλλέργη στόν χῶρο τῶν Στυλῶν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς γιά τόν ἑορτασμό τῆς Καθαρῆς Δευτέρας, κατὰ τὸ τηρούμενο ἔθιμο.⁹⁴ Δικαιούμαστε ὅμως νά ἀμφιβάλουμε κατὰ πόσο εἶχαν συμμετοχὴ στήν εὐωχία τῆς ἡμέρας καί κατὰ πόσο συμερίζονταν τὴν εὐφροσύνη τῆς πολυπληθοῦς ὁμήγυρης τῶν Ἀθηναίων, τῆ στιγμῆ ποῦ γνώριζαν ὅτι ὁ δανειστής τους δόκτωρ Κ. Γ. Πόλαντ μέσω τοῦ ἐκπροσώπου του Ἰούλιου Ἐσλην καί Σία θά ἐπέσπευδε ἐκεῖνο τὸν μῆνα πλειστηριασμό τῆς ἐνυπόθηκης οἰκίας τους προκειμένου νά πληρωθεῖ ἀπὸ τὸ ἐκπλειστηρίασμα τίς 26.000 δρχ. τοῦ δανείου του τῶν 14 Ἰουνίου καί 26 Ἰουλίου 1843 μαζί μὲ τοὺς τόκους του. Καί ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἀδυναμία τῶν Ρῶτα νά προκαταβάλουν τοὺς τόκους τῆς δεύτερης ἐξαμηνίας ποῦ θά κινούσε τὴ διαδικασία τοῦ πλειστηριαμοῦ.⁹⁵ Πραγματικὰ στίς 19 Φεβρουαρίου δικαστικὸς κλητῆρας τοῦ Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν θά συντάξει ἐκθεση ἀναγκαστικῆς κατασχέσεως τῆς ἰδιοκτησίας τῆς ὀφειλέτριας Ζαχαράτης Ρῶτα, ποῦ θά δημοσιοποιηθεῖ καί στόν τύπο μὲ τὸ αἰτιολογικὸ της καί τὴ λεπτομερῆ περιγραφή τοῦ ἀκινήτου, καί στίς 23 θά προσδιορίσει τὸν πλειστηριασμό του γιά τὴν Κυριακὴ 16 Ἀπριλίου. Τὸ ἀκίνητο μὲ τὰ παραρτήματά του ἐκτιμήθηκε ἀπὸ εἰδικὸ ἐκτιμητῆ γιά 40.120

Τζιῶς Ἴω. Α. Βαρθολομαῖο ποῦ ἀκυρώθηκε στίς 17 Ἰανουαρίου, καθὼς ὁ τελευταῖος δὲν πλήρωσε τὸ συμφωνημένο τίμημα τῶν 1300 δρχ., ὅ.π., φάκ. 67, συμβ. ἀρ. 20.613/3.1.1844. Μὲ τὸ νέο συμβόλαιο ὁ κῆπος πουλήθηκε 200 δρχ. παραπάνω καί μᾶλλον σ' αὐτὸ ὀφειλόταν ἡ ἀκύρωση τοῦ προηγούμενου.

92. *Ἡ Τραχύπερος Φήμη*, ἀρ. 376/20.1.1844, σ. [4].

93. Ὁ.π., ἀρ. 400/20.4.1844, σ. [4].

94. Ὁ.π., ἀρ. 381/9.2.1844, σ. 2. Πβ. Χριστιάνα Λύτ. *Μιά Δανέζα στήν αὐλὴ τοῦ Ὁθωνα*, ὅ.π., σ. 110-111.

95. Ἄναφορὰ στόν λόγο τῆς ἐπίστευσης τοῦ πλειστηριαμοῦ βλ. στό παρακάτω συμβόλαιο ἀρ. 20.929/15.3.1844 καί σὲ ἐπόμενα τοῦ Κ. Κοκκίδη καθὼς καί στό δικαστικὸ ἔγγραφο τὸ δημοσιευμένο στόν τύπο, βλ. ἐπόμενη σημείωση.

δραχμές άργυρές.⁹⁶ Από την περιγραφή του δικαστικοῦ κλητήρα, οί διαφορές τῆς όποίας από εκείνη τῆς άγγελίας τῆς ένοικίας τῶν 1843 όφείλονται προφανώς στην άκριβέστερη άποτύπωση τῶν μερῶν τῆς οίκοδομῆς αλλά και στην ένωμάτωση σ' αὐτήν ένδιάμεσα τῆς κτηριακῆς προσθήκης, κρατᾶμε όρισμένες χαρακτηριστικές λεπτομέρειες: α) τὸ οικόπεδο (τὰ σύνορά του συνέπιπταν με αὐτὰ τῆς άγορᾶς του) εἶχε έκταση 1060 τ.π., από τούς όποιούς τὸ οἶκημα καταλάμβανε 760, β) τὸ τελευταῖο ἦταν άσβεστόκτιστο (λιθόκτιστο, σέ άλλο έγγραφο) και κεραμοσκεπές, γ) ὑπῆρχαν δύο έξωτερικές εἴσοδοι στὸν μανδρότοιχο, μία στην άνατολική πλευρά ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου πὸ ὁδηγοῦσε σέ μικρὴ αὐλὴ και ἀπὸ ἐκεῖ στὸ ὑπόγειο και στὸ ἐπάνω πάτωμα και μία δεύτερη στὴ βορινή πλευρά πὸ ὁδηγοῦσε ἐπίσης σέ αὐλὴ με κῆπο, συνδεδεμένη με τὴν προηγούμενη, και μέσω μαρμάρινης έξωτερικῆς σκάλας και ξύλινης έσωτερικῆς στὸ πρῶτο πάτωμα, δ) τὸ ὑπόγειο εἶχε άνατολικά, δηλαδή ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου, πέντε παράθυρα και βόρεια τρία, τὸ πρῶτο πάτωμα περιφερειακά ἐπίσης ὀκτώ και τὸ ἐπάνω δεκατρία παράθυρα (δὲν άναφέρεται ἡ ὑπαρξη έξωστῶν), ε) στην κεραμοσκεπὴ στέγη τοῦ κτηρίου στὸ πίσω δυτικὸ μέρος ὑπῆρχε δῶμα (λιακωτὸ) στὸ ὁποῖο ἔβγαινε κανεὶς ἀπὸ δωμάτιο τοῦ ἐπάνω πατώματος και ς) τὸ κλιμακοστάσιο για τὸν δεύτερο ὄροφο εἶχε τρεῖς στροφές και ἦταν μαρμάρινο ὡς τὴν πρώτη, ξύλινο στὶς ὑπόλοιπες με σύνολο 39 σκαλοπατιῶν (ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ ἔχει, ὅπως θὰ δοῦμε, τὴ σημασία της για τὴν ἱστορία τοῦ οίκοδομήματος).

Τελικά με συμβολαιογραφικὸ έγγραφο τῆς 15ης Μαρτίου 1844⁹⁷ ὁ πλειστηριασμὸς θὰ άναβαλλόταν για τὶς 14 Ἰουνίου ὁπότε ἔληγε ἡ προθεσμία πληρωμῆς τοῦ κεφαλαίου τῶν 26.000 δρχ., ὑπὸ τὸν ὄρο νὰ πληρωθοῦν μέχρι τότε οἱ τόκοι τοῦ β' και γ' ἔξαμήνου (3120 δρχ.). Στην περίπτωση αὐτὴ οἱ δανειστὲς ὑπόσχονταν ὅτι θὰ παρέτειναν τὴν προθεσμία έξόφλησης τοῦ δανείου ὡς τὶς 14 Δεκεμβρίου. Προφανώς εκπληρώθηκαν οἱ ὄροι και τηρήθηκε ἡ δέσμευση τῆς παράτασης και κατόπιν αὐτοῦ τὴν 1η Ἰουλίου ὑπογράφηκε νέο συμβόλαιο πρὸς διασφάλιση τῶν ποσῶν τῶν τόκων (3324,40 δρχ.) με τὸ ὁποῖο ὁ Ρώτας ὑποθήκευσε σέ δεύτερη ὑποθήκη τὴν οἰκία τους και ὁ πλειστηριασμὸς άνα-

96. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 1100/1.3.1844, παράρτημα, και Ἡ Ἐθνική, ἀρ. 37/18.6.1844, παράρτημα.

97. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὅ.π., φάκ. 68, ἀρ. 20.929.

βλήθηκε για τις 14 Ίουνιου 1845.⁹⁸ Δέν θά ἤταν αὐτὴ ἡ τελευταία ἀναβολή. Στὸ μεταξὺ οἱ δύο σύζυγοι εἶχαν ἀποκτήσει νομικὴ συνδρομὴ δρίζοντας γενικὸ καὶ εἰδικὸ πληρεξούσιό τους τὸν δικηγόρο Μαρίνο Μαρίνογλου.⁹⁹

Μετὰ τὴν βουλευτικὴ ἐκλογὴ τοῦ 1844 ὁ Ἴω. Κωλέττης σχηματίσει τὸν Αὐγούστο κυβέρνησις ἔχοντας ἀνακηρυχθεῖ πρῶτος ἐκλεγμένος συνταγματικὸς πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδας. Εἶναι βέβαιον ὅτι τότε ὁ «ὑπουργικὸς οἶκος» τοῦ ἔδρευε στὸ κτήριον τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου, («εἰς τινὰ εὐρύχωρον οἰκίαν τοῦ κυρίου Ρῶτα, ὅπου εἶναι ἡ ὕστερη τῆς πόλεως Ἀθηνῶν»), ὅπως ἔγραφε σὲ γράμμα τοῦ ὁ ἔμπορος Χριστόδουλος Εὐθυμίου στὴν 17 Αὐγούστου 1844.¹⁰⁰ Ὅμως ἡ μετακόμιση ἐκεῖ ἀπὸ τὴν προηγούμενη κατοικία του πιθανὸν εἶχε συντελεστεῖ νωρίτερα, τουλάχιστον ἀπὸ τὸν Ἰούλιο, σύμφωνα μὲ μιὰ ἐνδειξὴ ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ρῶτα τῆς 14ης Ἰουνίου 1845 στὸν Κωλέττη, ἕνα χρόνο δηλαδὴ ἀργότερα.¹⁰¹ Σ' αὐτὴ, λοιπὸν, ἀναφερόμενος στὸ ληξιπρόθεσμο τῆς ὀφειλῆς στὸν Ἑσλὴν τῶν τόκων τοῦ δανείου (3629,73 δρχ.) θύμιζε στὸν πρωθυπουργὸ ὅτι ἔπρεπε νὰ καταβάλλει τὸν Ἰούλιο τὸ μέρος ποὺ τοῦ ἀναλογοῦσε (1680 δρχ.) — σύμφωνα προφανῶς μὲ τὸ λανθάνον συμφωνητικὸ ἐνοικίασης ποὺ εἶχαν ὑπογράψει— «ὡς ἀκολουθήσατε πέρησιν», δηλαδὴ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1844· οἱ δύο ἄλλοι ἐνοικοὶ τοῦ σπιτιοῦ, ὁ γαμπρός του Ἴω. Ν. Λεβαθεὺς καὶ ὁ ἴδιος θὰ κατέβαλλαν 500 δρχ. καὶ 1449,73 ἀντίστοιχα. Συγκατοικοῦσαν ἐπομένως ἀπὸ τότε οἱ τρεῖς οἰκογένειες στὴν ἡμιτριώροφη οἰκοδομῇ. Σὲ ποιὸν ὄροφο βρισκόταν ἡ πρωθυπουργικὴ κατοικία ὅσα στοιχεῖα διαθέτουμε δὲν ἀφήνουν καμιά ἀμφιβολία: στὸν ἐπάνω. Γνωρίζουμε π.χ. ἀπὸ δημοσιεύματα τοῦ τύπου ὅτι τὸν καθηγητὴ Ἴω. Ν. Λεβαθεὺς τὸν ἀποκαλοῦσαν «ὑποκατινὸν τοῦ γείτονα».¹⁰² Ἀλλὰ οἱ τρεῖς σύγχρονες περιγραφὲς ποὺ μᾶς ἔχουν παραδοθεῖ ἀναφορικὰ μὲ τὴν συνθήκην τοῦ ἐπισκεπτήριου τοῦ κοινοῦ στὸ πρωθυπουργικὸ γραφεῖο, ἀποτελοῦν ἀδιάσειστο, σχεδὸν φωτογραφικὸ, τεκμήριον.

98. Ὁ.π., φάκ. 71, συμβ. ἀρ. 21.502.

99. Ὁ.π., φάκ. 69, συμβ. ἀρ. 21.169/27.4.1844.

100. Εὐτυχία Λιάτα, *Τιμὲς καὶ ἀγαθὰ*, ὁ.π., σ. 83. Παραλήπτῃς τοῦ γράμματός τοῦ Π. Μανοβάραδας.

101. Ἀρχεῖο Ἴω. Κωλέττη, ὁ.π., φάκ. 85, ἀρ. 1050.

102. Ὁ Πρωτονοῦς Κῆρυξ, ἀρ. 140/9.4.1845, σ. 4.

«Ἐν τῇ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς οἰκίᾳ αὐτοῦ, ἔβλεπες ἀπὸ βαθέος ὄρθρου σειρὰν ἐξηπλωμένων φουστανελλοφόρων, ἀπὸ τῶν προθύρων τῶν βαθμίδων τῆς κλίμακος καὶ τῶν προδόμων μέχρι τῆς θύρας τοῦ ὑπουργικοῦ κοιτῶνος. Τοσούτῳ δὲ πυκνὸς ἦν ὁ σωρὸς, ὥστε ὁ ἀναβαίνων ἢ καταβαίνων ἐταλαντεύετο ποῦ νὰ πατήσῃ»,

ἀνέφερε μεταξὺ ἄλλων στὶς *Ἱστορικές ἀναμνήσεις* του ὁ Νικόλαος Δραγούμης.¹⁰³ Σαφέστερα, ὄχι χωρὶς δόση εἰρωνείας, ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος περιέγραφε ἔτσι τὶς ὥρες τοῦ ἐπισκεπτήριου τοῦ κοινοῦ στὴν ἐφημερίδα του *Συνένωσις*:¹⁰⁴

«Ἐμβαίνων τις εἰς τὸν οἶκον τοῦ πρωθυπουργοῦ, βλέπει ἐκ τῶν ἔξω θυρῶν κατὰ στίχους σεσωρευμένους ἄνδρας, γυναῖκας, παιδιὰ· ἀναβαίνει τὰς τεσσαράκοντα βαθμίδας, καὶ δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν καθ' ἕνας τὰς βαθμίδας κάθονται ἀπὸ τοῦ ὄρθρου ἐξαπλωμένα πάντα φύλα καὶ πάντα γένη [...]. Εἰς τοὺς μεγάλους θαλάμους του, ἄλλοι κάθονται καὶ ἄλλοι ἴστανται ὄρθοί, ὑποψήφιοι Γερουσιασταί, ὑποψήφιοι Διοικηταί, ὑποψήφιοι ὑπουργικοὶ σύμβουλοι, πάρεδροι, Γραμματεῖς καὶ γραφεῖς, πάντες ὑποψήφιοι καὶ πάντες περιμένοντες ὁ Κύριος Κωλέττης νὰ κόψῃ τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθῦς τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ μετὰ αὐτοὺς θαυματουργῶν νὰ τοὺς χορτάσῃ ὅλους»

κ.λπ. Τὴν περιπέτεια τῆς δικῆς του ἐπίσκεψης, προκειμένου νὰ διεκπεραιώσῃ ἕνα αἴτημα τοῦ ἐπιστολογράφου του, ἐξιστοροῦσε στὸ παραπάνω γράμμα του ὁ ἔμπορος Χριστόδουλος Εὐθυμίου, ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς τρεῖς ποῦ, ὅπως εἶδαμε, ὑπέμνησε τὴ σχέση τῆς πρωθυπουργικῆς κατοικίας μετὰ τὸν Ρῶτα:

«Ἐξαναπῆγα [...] μὰ διὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀνθρώπων ὅπου ἐκεῖ εἰσρέει εἰς τὴν οἰκίαν του πάσης τάξεως ἀπὸ τὰς 9 ὥρας τὸ ταχὺ ἕως τὶς 2 ὥρας μετὰ τὸ μεσονύκτιον καταντᾷ ἢ ἀντάμοσῖς του δυσκολοτάτη [...] ἀποφάσισα καὶ ἐπῆγα μόνος μου ἀπὸ τὴν ἕκτην 6 ὥραν. Δὲν ἐμβήκα εἰς τὴν σάλαν ὅπου τὸν ἐπερίμειναν πεντήκοντα ἄτομα ἄρρεν καὶ θύλη καὶ ἄλλα ἕκατὸν εἰς τὴν αὐλήν. Εὐθασεν εἰς τὴν εὐδόμην 7 ὥραν, εὐρέθειν εἰς τὸ κορφόσκαλον»

κ.λπ. Μετὰ αὐτὴ τὴν κοσμοπλημμύρα καὶ τὸν συνωστισμό οὔτε ὁ Ρῶτας παρὰ τὶς ἀπόπειρές του εἶχε τὴ δυνατότητα ἄμεσης προσωπικῆς πρό-

103. *Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις*, τ. Β', Ἀθήνα, Ἑρμῆς, 1973, σ. 106.

104. Ἄρ. 13/5.10.1844, σ. [1 κ.έ.].

σβασης στὸν ὑψηλὸ ἐνοικιαστὴ καὶ συγκάτοικό του,¹⁰⁵ ἔτσι ὥστε ἀναγκαστόταν νὰ ἐπικοινωνοῦν μαζί του ἐγγράφως.

Τὸ φάσμα προφανῶς τοῦ πλειστηριασμοῦ καὶ τῶν προθεσμιῶν ἐξόφλησης τῶν τόκων τοῦ μεγάλου δανείου τὸν ὠθοῦσαν στὶς συνήθειες συναλλακτικῆς πρακτικῆς, δανεισμοῦ καὶ ἐκποιήσεις περιουσιακῶν στοιχείων ὅσα τοὺς εἶχαν ἀπομείνει. Ὡς τὸ τέλος τοῦ 1844 τὸν βλέπουμε νὰ συνάπτει νέα δάνεια μὲ ἰδιῶτες, ὅπως τὸν Αὐγούστο, ποὺ δανείστηκε ἄτοκα 1800 δραχμὲς ἀργυρῆς ἀπὸ τὸν κερκυραῖο ἔμπορο Πέτρο Οἰκονόμου ἀποδοτέες σὲ διάστημα 18 μηνῶν σὲ δύο ἴσες δόσεις,¹⁰⁶ καὶ τὸν Δεκέμβριο νὰ πετυχαίνει παράταση ἑνὸς ἔτους γιὰ τὴν ἐξόφληση μὲ ἐτήσιο τόκο 12% καὶ ὑποθήκη τῆς οἰκίας του ἑνὸς ὑπόλοιπου 1857 δραχμῶν, κεφαλαίου καὶ τόκων, ἀπὸ προγενέστερο δάνειο, ποὺ τοῦ εἶχε χορηγηθεῖ ἀπὸ τὸν τέκτονα καὶ κτηματία Βασ. Τσάκωνα (δὲν γνωρίζουμε τὸ συνολικὸ ποσὸ οὔτε πότε τὸ ἔλαβε), ὑποθηκεύοντας σὲ δευτέρη ὑποθήκη τὸ σπίτι.¹⁰⁷ Παράλληλα τὸν Αὐγούστο θὰ πωλήσει στὸν σύγγαμπρό του Γ. Σερούιο τὸ 1/4 περιβολιοῦ στὴ θέση Μυλοπόταμος τῆς Τζιῆς, κληρονομικὸ μερίδιο ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς συζύγου του Ζαχαράτης, ἀντὶ 400 δρχ.¹⁰⁸ Κοντὰ σ' αὐτὰ τὸν περιέμεναν καὶ νέες οἰκογενειακῆς ὑποχρεώσεις, ὅπως ὁ γάμος τῆς τρίτης κόρης του, τῆς δεκαεπτάχρονης Σοφίας, μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Ἀφθονίδη, καθηγητὴ Ἀνατολικῶν γλωσσῶν στὸ Πανεπιστήμιο,¹⁰⁹ συμεταφραστὴ καὶ συνεκδότῃ μὲ τὸν Π. Θ. Χοῦδὰ τοῦ ἐγχειρίδιου τῆς *Πολιτικῆς Δικονομίας* τοῦ γάλλου νομομαθῆ Berriat-Saint-Prix (Ἀθήνα 1845). Ἦταν γιὸς τοῦ κωνσταντινουπολίτη κτηματία Γεώργιου Ἀφθονίδη, ἰδιοκτήτη στὴ συνέχεια μεγάλων ἀκινήτων στὴν πρωτεύουσα ὅπου εἶχε ἐγκατασταθεῖ

105. Βλ. παρακάτω. Πβ. καὶ τὴν περίπτωση τοῦ Δημ. Κ. Βυζάντιου: «ἀπειράκις ἤλθον διὰ νὰ ἀπολαύσω καὶ αὐθις τὴν προσωπικὴν Σας ἔντευξιν, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον, ἐκτὸς τῆς ἐσπέρας ἐκείνης» κ.λπ., Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Συμπληρωματικὰ στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Δ. Κ. Βυζάντιου μὲ τὸν Ἴω. Κωλέττη», στὸν παρόντα τόμο τοῦ Ἐρανιστῆ (Παρασχολήματα).

106. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὅ.π., φάκ. 72, συμβ. ἀρ. 21.679/7.8.1844.

107. Ὁ.π., φάκ. 75, συμβ. ἀρ. 22.377/5.12.1844.

108. Ὁ.π., φάκ. 72, συμβ. ἀρ. 21.779/24.8.1844. Τὸν Γ. Σερούιο θὰ πληρεξουσιοδοτήσει ὁ Ρώτας τὸν Ὀκτώβριο γιὰ νὰ παραλάβει τὸ ἀνάλογο μερίδιο ἀπὸ τὰ χρήματα ποὺ ὀφείλε ἡ Παγώνα Φετιλίδου, κάτοικος Σύρου, στὴ Ζαχαράτη καὶ τὶς τρεῖς ἀδελφές της, ὅ.π., φάκ. 73, συμβ. ἀρ. 22.045/11.10.1844.

109. Κώστας Λάππας, *Πανεπιστήμιο καὶ φοιτητές*, ὅ.π., σ. 92-93, σμμ.

μέ την οικογένειά του από τὸ 1834 καὶ τοῦ ὁποίου τὴν κόρη εἶχε συζευχθεῖ ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος.¹¹⁰ Ἐνόψει τῆς τέλεσης τοῦ γάμου, προγραμματισμένου γιὰ τὸ ἐπόμενο ἔτος 1846, ὁ Ρώτας ὑπέγραψε στὶς 29 Ἰανουαρίου 1845 προικοσύμφωνο τῆς Σοφίας: 2000 δίστηλα Ἰσπανίας, δηλαδὴ 12.000 δρχ. (τὰ μισὰ συμφώνησε νὰ τὰ καταβάλει στὸν γαμπρὸ του ἕξι μῆνες μετὰ τὸν γάμο), πιάνο, ἐπιπλοσκευὴ καὶ ρουχισμός.¹¹¹ Δὲν πρόλαβε νὰ παραστεῖ στὸν γάμο γιατί πέθανε στὸ μεταξύ καὶ ἡ προικὴ ὀφειλὴ στὸν Ἀφθονίδη ἐπρόκειτο νὰ ρυθμιστεῖ, ὅπως θὰ δοῦμε, μὲ ἄλλο τρόπο. Στὶς ἐπείγουσες οικογενειακὲς ὑποχρεώσεις πρέπει ἐπίσης νὰ ἐνταχθοῦν οἱ προετοιμασίες καὶ τὰ ἔξοδα γιὰ τὸ ταξίδι τῆς μεγάλῃς κόρης του, τῆς τριανταδιάχρονης Μαρίας στὴν Κωνσταντινούπολη —στὸ ὁποῖο κατὰ πάσα πιθανότητα τὴ συνόδευσε τότε καὶ ὁ ἀδελφός της Πλάτων, ἀπόφοιτος πλέον τῆς Νομικῆς—, προκειμένου νὰ ἀναλάβει ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τῶν ἐφόρων του τὴ διεύθυνση τοῦ ἑλληνικοῦ παρθεναγωγείου Σταυροδρομίου. Κατὰ τὴν ἐπίσημη παρουσιάσή της στὸ ἐκπαιδευτήριο τὸν Ἰούνιο τοῦ 1845 ἡ Μαρία Ρώτα στὴν ἀντιφώνησή της δὲν παρέλειψε νὰ ἀναφερθεῖ στὸν ρόλο ποὺ ἔπαιζαν οἱ γονεῖς της στὴν ἀγωγή καὶ τὴ μόρφωσή της:

«Ἀφ' ἧς στιγμῆς εὐηρεστήθητε νὰ μὲ προσκαλέσητε, Σεβαστοὶ ἔφοροι, εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ προσφιλοῦς τούτου καταστήματος, ὠμολόγησα τὴν ἀπειρίαν μου, σὰς ὑπεσχέθην ὅμως μὲ καρδίαν χριστιανικῶς μορφωμένην, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησα ἀπὸ τὰ παραδείγματα καὶ τὴν ἄσκον ἐπιστάσιαν τῶν σεβαστῶν γονέων μου.»¹¹²

Καὶ ἐνῶ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1845 οἱ τελευταῖοι θὰ ἐνδιαφεροῦν νὰ κληρονομήσουν τὸ 1/3 τῆς περιουσίας μιᾶς ἀπὸ τὶς τέσσερις ἀδελφές τῆς Ζαχαράτης Ρώτα ποὺ εἶχε πεθάνει στὴν Τζιὰ χήρα καὶ ἄτεκνη,¹¹³ τὸν Ἰούνιο θὰ ἔφτανε ὁ καιρὸς τῆς πληρωμῆς τῶν τόκων στὸν Ἑσλην προκειμένου νὰ μὴν ἐκπλειστηριάσει τὸ ἀκίνητο τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου. Εἶδαμε ὅτι στὶς 14 ἐκείνου τοῦ μῆνα ὁ Ρώτας ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Ἰω. Κω-

110. Κ. Θ. Δημαράς, *Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος*, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 1986, σ. 118.

111. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὅ.π., φάκ. 76, συμβ. ἀρ. 22.616/29.1.1845.

112. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 1231/4.7.1845, σ. 3-4.

113. Πληρεξουσιότητα γι' αὐτὸ ἀνέθεσαν στὸν ἐξάδελφο τῆς Ζ. Ρώτα Νικ. Μ. Πάγκαλο, Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὅ.π., φάκ. 77, συμβ. ἀρ. 22.939/2.4.1845. Κληρονομούμενη ἀδελφὴ ἦταν ἡ Μαριδίτσα Γ. Παγκάλου, πβ. σημ. 118, 127.

λέττη να συνεισφέρει το μερίδιο χρημάτων που του αναλογούσε για τη συμπλήρωση του οφειλόμενου ποσού, αλλά τον παρακαλούσε συγχρόνως να βοηθήσει και τον ίδιο για το δικό του αντίστοιχο μερίδιο. Του ανέφερε δηλαδή ότι έδωσε στον Ίω. Ν. Λεβαδέα, σύμβουλό του τότε στο Υπουργείο Δημοσίας Εκπαιδύσεως (ό πρωθυπουργός είχε κρατήσει και τον τομέα της παιδείας) σημείωση των προς πώληση βιβλίων του Κοραή αξίας πάνω από 15.000 δρχ. και ότι στην περίπτωση που η Βασιλική (Δημόσια) Βιβλιοθήκη αγόραζε βιβλία δύο έως τριών χιλιάδων δραχμῶν, όπως του είχε πει ο πρωθυπουργός, «τότε», συμπεραίνε, «οικονομοῦμαι και λυτρώνω τον οἶκον μου από τον κίνδυνον τῆς δημοπρασίας». Θα του χρωστούσε αιώνια ευγνωμοσύνη ἂν ἔδινε ἐντολή παράδοσης του ἀναγκαίου ἀριθμοῦ ἀντιτύπων.¹¹⁴ Στὰ ἀρχεῖα τοῦ ὀθωνικοῦ Υπουργείου Παιδείας τῶν ΓΑΚ σώζεται ἔντυπη «Ἀγγελία» πώλησης ἀπὸ τὸν τόπο τῆς κατοικίας του «πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός» 14 ἐκδόσεων τοῦ Κοραή καθὼς καὶ τῶν δύο Ἀπανθισμάτων τῶν ἐπιστολῶν του,¹¹⁵ ὅπου ὁ Ρώτας ἔχει σημειώσει ἰδιοχείρως μὲ ἡμερομηνία 1 Ἰουλίου 1845 τὴν ποσότητα τῶν τόμων κάθε βιβλίου (συμποσοῦνταν σὲ 4617) καὶ τὸ κόστος τους μὲ τὶς ἴδιες μειωμένες τιμὲς τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1841 (σύνολο 18.833 δρχ.), καὶ ἔκπτωση 25% (14.124,75 δρχ.) γιὰ τὴν ἀγορά τους ἀπὸ τὸ Υπουργεῖο. Γιὰ δύο ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις, τὴν τετράτομη *Ἰλιάδα* καὶ τὴ *Συμβουλή* τριῶν ἐπισκόπων, δὲν δίνονταν ἀριθμητικὰ στοιχεῖα, φαίνεται πὼς εἶχαν ἐξαντληθεῖ. Στὶς ἀμέσως ἐπόμενες ἡμέρες, στὶς 3 Ἰουλίου, ἔστειλε στὸν Κωλέττη ἓνα ἰκετήριο τελεσίγραφου:

«Ἐξοχώτατε, Πολλάκις ἤλθον νὰ σᾶς ὁμιλήσω διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς οἰκίας, ἀλλὰ δὲν ἠτύχησα νὰ λάβω ἀκρόασιν. Ὁ δὲ τραπεζίτης κύριος Ἐσλιν μὲ βιάζει νὰ τὸν μετρήσω τὰς 3500 δραχμάς, εἰ δὲ μὴ αὔριον ἀφεύκτως ἐκθέτει τὸν οἶκον εἰς δημοπρασίαν. Ἐλπίζω εἰς τὴν γενναϊότητά σας, ὅτι δὲν θέλετε μ' ἐγκαταλείψειν εἰς τὴν στυγεράν ἀνάγκην νὰ παραδεχθῶ ἄλλην πρότασιν, ἥτις ἤθελε μὲ ἀπαλλάξειν ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦτον.»¹¹⁶

114. Ἀρχεῖον Ίω. Κωλέττη, ὁ.π., φάκ. 85, ἀρ. 1050.

115. Φάκ. 67, βλ. Τριαντ. Ε. Σκλαβενίτης, *Ἡ Σχολικὴ Βιβλιοθήκη τὸ 19ο αἰῶνα. Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Γυμνασίου Ναυπλίου (1833-1935)*, Ἀθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1995, σ. 67, σημ. 105.

116. Ἀρχεῖον Ίω. Κωλέττη, ὁ.π., φάκ. 87, ἀρ. 1284.

ΑΓΓΕΛΙΑ

—❖❖❖❖❖❖—

Τὰ ἀκόλουθα ἀντίτυπα τῶν ἐκδόσεων Κοραῆ πωλοῦνται ἀπὸ τὸν Ἰακώβον Ρώτα, κατοικοῦντα εἰς τὴν ἰδίαν οἰκίαν, πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, εἰς τὴν τιμὴν ὡς ἑπεται, διὰ τῶν ἐτοιμῶν μετρητῶν.

Σπράβωνος τόμους 4	Τόμ. 449 διὰ Δραχμὰς	20 ₺	2245
Ἄτακτα τόμ. 7.	Τόμ. 1316	30	6580
Πολιτικά Ἀριστοτέλους τόμ. 1	100	4	400
Ἠθικά Νικομάχεια τοῦ αὐτοῦ τόμ. 1.	100	4	400
Ξενοφώντος Ἀπομνημονεύματα καὶ Πλάτωνος			
Γοργίας τόμ. 1.	100	4	400
Πλουτάρχου Πολιτικά τόμ. 1.	240	4	960
Ὀνησιδίου τόμ. 1.	300	2	600
Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον τόμ. 1.	60	2	120
Ἀρίμανοῦ Διατριβαί τόμ. 2.	500	4	2000
Ραψώδια Ἰλιάδος Α. Β. Γ. Δ.	—	4	—
Συμβουλή τριῶν Ἐπισκόπων τόμ. 1.	—	1	—
Συνέδικμος Ἱερατικός τόμ. 1.	400	—	1600
Προλεγόμενα τόμ. 1	642	—	2568
Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ τόμ. 1.	160	1	160
Α'. Ἀπάνθισμα Ἐπιστολῶν Κοραῆ	50	4	200
Β.	200	3	600
Σύνολον		188	18833
Τὸν 25%		—	4708.25
Σύνολον		—	14124.75

Τὸν 4. Ἰουλίου 1855

(Ἰ. Ρώτας)

Ἄραγε ποιά μποροῦσε νὰ ἦταν ἡ ἄλλη πρόταση ποὺ θὰ ἀπάλλασσε τὸν Ρώτα ἀπὸ τὸν κίνδυνο τοῦ πλειστηριασμοῦ; Ἀφοροῦσε τὸ θέμα τῆς διάθεσης τῶν ἐκδόσεων τοῦ Κοραῆ ἄλλοῦ, ἂν δὲν ἔβρισκε ἀνταπόκριση στὸ αἶτημα γιὰ ἀγορά τους ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως; Καὶ γιατί ἡ ἐπιλογή αὐτῆς τῆς λύσης θὰ πῆγαζε ἀπὸ στυγερὴ, δηλαδὴ μισητὴ ἀνάγκη; Ἡ αἰνιγματικὴ διατύπωση τοῦ ἀποστολέα τοῦ κατεπιέγοντος μηνύματος δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ ὅποιες ἐρμηνεῖες. Ὅπως δὴ ποτε, βρέθηκε τότε τρόπος πληρωμῆς τῶν τόκων καὶ σ' αὐτὸ συνέβαλε μερικὰ τὸ ποσὸ ποὺ ἀπέδωσε στὸν Ρώτα ἡ προμήθεια ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο μέσα στὸν Ἰούλιο, γιὰ νὰ διανεμηθοῦν στὰ σχολεῖα, ἐνὸς ἀριθμοῦ τόμων. Ἡ εἰσήγηση τοῦ Ἰω. Κωλέττη στὸν Ὁθωνα ἦταν νὰ ἀγοραστοῦν πενήντα ἀντίτυπα ἀπὸ κάθε ἐκδοση τοῦ καταλόγου τῆς («Ἀγγελίας»),¹¹⁷ ὅποτε ὁ Ρώτας θὰ εἰσέπραττε περισσότερες ἀπὸ 3000 δραχμὲς συμπεριλαμβαν-

117. Τριαντ. Ε. Σκλαβενίτης, ὅ.π., σ. 67.

νομένης τῆς ἔκπτωσης τοῦ 25%. Ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ἀγοράστηκαν τελικὰ παρὰ μόνον ἑπτὰ¹¹⁸ συνολικῆς ἀξίας, κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς μας, 1100 δρχ. (μὲ τὴν ἔκπτωση 825 δρχ.). Ἔτσι ἢ ἀλλιῶς παρατάθηκε ἡ ἡμερομηνία τοῦ πλειστηριασμοῦ καὶ ἕνα χρόνο ἀργότερα, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1846, ξαναδημοσιεύτηκε, ὅπως θὰ δοῦμε, ἔκθεση τοῦ δικαστικοῦ κλητήρα σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἐπρόκειτο νὰ διενεργηθεῖ αὐτὸς τὸν μῆνα Αὐγούστο. Μόνο ποὺ τότε ὁ Ἰάκωβος Ρώτας δὲν ζοῦσε πιά.

Τελευταῖο χρονικὸ ὁρόσημο τῆς ὑπαρξῆς του στὴ ζωὴ ἀποτελεῖ, ἀπὸ τὰ μέχρι τώρα δεδομένα, ἡ 3ῃ Ἰουλίου 1845, ἡμέρα ποὺ ἔστειλε τὸ ἱκετήριο γράμμα στὸν Ἰω. Κωλέττη, καὶ πρώτη ἔμμεση ἀναφορὰ στὸν θάνατό του ἐντοπίζεται σὲ ἕνα συμβολαιογραφικὸ ἔγγραφο τῆς 6ης Νοεμβρίου 1845 στὸ ὁποῖο ἡ Ζαχαράτη χαρακτηρίζεται «χήρα Ἰακώβου Ρώτα» καὶ μὲ τὸ ὁποῖο καθιστοῦσε ἐπίτροπό της πληρεξούσιο στὴν Τζιὰ τὸν Νικ. Κοζαδίνου, ἀνιψιὸ τοῦ μακαρίτη συντρόφου της, γιὰ νὰ παρασταθεῖ στὴ διανομὴ τῆς κληρονομιάς τῆς ἀδελφῆς της Μαρδίτζας Παγκάλου καὶ νὰ ἐκποιήσῃ τὸ μερίδιό της.¹¹⁹ Ἐπομένως ὁ Ρώτας ἔφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ σὲ ἡλικία 67 περίπου ἐτῶν στὸ τετράμηνο Ἰουλίου – Ὀκτωβρίου. Τὰ ἀντίτυπα τῶν ἐκδόσεων τοῦ Κοραῆ τὰ προμηθεύτηκε ἡ κυβέρνηση τὸν Ἰούλιο προφανῶς ζῶντος τοῦ Ρώτα. Τὸ ἀξιοπεριεργὸ εἶναι ὅτι ὁ θάνατός του σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ ζωὴ του πέρασε ἐντελῶς ἀπαρατήρητος. Καμιὰ νύξη στὸν τύπο, ὅσο στάθηκε δυνατὸ νὰ διακριβωθεῖ, καμιὰ νεκρολογία, ὅταν στίς σελίδες τῶν ἐφημερίδων ἀφιερώνονταν λογῆς σημειώματα στοὺς θανάτους προσώπων λιγότερο σημαντικῶν ἀπὸ ἐκεῖνον. Κανένας ἀπὸ τοὺς τόσους ἀθηναίους γνωστούς καὶ φίλους του, τοὺς περισσότερους ἀπὸ τὸ παρελθόν, κρατικὸς λειτουργός, πολιτικούς, λογίους, καθηγητὲς Πανεπιστημίου, δημοσιογράφους κ.ἄ., δὲν τίμησε δημόσια τὴ μνήμη του. Καὶ μόνου ὁ Παναγιώτης Σοφινάνδουλος, ὁ ὁποῖος παλαιότερα εἶχε ἀσχοληθεῖ ἐπανειλημμένα μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου Ἀπανθίσματος ἐπιστολῶν τοῦ Ἀδ. Κοραῆ ἀντλώντας ἀπὸ ἐκεῖ ὕλη γιὰ τὸν Σωκράτη, τὸ ἐντυπο ποὺ ἐξέδιδε, καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε προγραμματίσει ἀνάμεσα σὲ δεκάδες ἄλλα ζεύγη βιογραφιῶν, κατὰ τὸ πρότυπο τῶν *Βίων Παραλλήλων* τοῦ Πλούταρχου, νὰ καταχωρίσει στίς σελίδες τῆς ἐφημερίδας του καὶ τίς βιογραφίες τοῦ ζεύγους Ἀλέξ. Βασιλείου – Ἰάκ. Ρώτα, τῶν δύο δηλαδὴ στενῶν φίλων

118. Ὁ.π., σ. 67.

119. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὅ.π., φάκ. 81, συμβ. ἀρ. 24.178.

και συνεργατών του Κοραή,¹²⁰ μόνον αυτός στο πρώτο φύλλο του Σωκράτη του 1846, άρκετο δηλαδή καιρό μετά τον θάνατό του, δημοσιεύσε το ακόλουθο σχόλιο:

«Ο Ίακωβος Ρώτας. Τὰ Συγγράμματα τοῦ Κοραῆ ἀνεζωπύρησαν τὸν ἀκαταδάμαστον τῆς Ἐλευθερίας ἔρωτα καὶ τὸ ἀποσβεσμένον τόσους Αἰῶνας αἰσθημα τῆς Ἀρετῆς εἰς τοὺς Νέους Ἑλληνας [...]. Τῶν ἐναρέτων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος Ἀλλογενῶν ὑπῆρξε [...] Δημιουργὸς ὁ Ρουσώ· τῶν δὲ Νέων Ἑλλήνων ὁ Κοραῆς. Εἷς τούτων τῶν ἐναρέτων Ὁμογενῶν, ὁ πρῶτιστος, ἐστάθη ὁ Ἀοίδιμος Ίακωβος Ρώτας, τὸν ὁποῖον οὐτ' ὄψηλοκέφαλος Μεταξῆς, οὐτ' ὁ Χαμηλοκέφαλος Μαυροκορδάτος, οὐτ' ὁ Τρισιδιάστατος, ἤγγουν ὑψηλοκέφαλος, πλατυκέφαλος καὶ βαθυκέφαλος Κωλέττης, μὴ θελήσαντες, ἢ μὴ φροντίσαντες νὰ γνωρίσωσι πόσης καὶ ὁποίας ἀξίας καὶ ὠφελείας ὑπῆρχεν, ἀφῆκαν ἄποθάνῃ τῆς πείνας, ἕνας τόσον σοφός, ἐπωφελὴς καὶ ἐνάρετος Ἀνὴρ! Ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι πρωθυπουργοὶ τῆς Ἑλλάδος ἐχρημάτισαν καὶ εἶναι ΠΑΛ... Ἄν ὁ κύριος Κωλέττης ἦτον ἄνθρωπος τοῦ Φωτός, ἔπρεπε νὰ διορίσῃ τὸν Σοφὸν Ρῶταν Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας προσωρινόν, καὶ ὁ Βασιλεὺς Ἰσοβίως!»¹²¹

Ἄνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἰδιότυπο ὕφος τοῦ συντάκτη τοῦ σχολίου καὶ τὶς οὐτοπικὲς ὑποδείξεις του γιὰ τὴν τύχη ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶχε ἐπιφυλαχθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπίσημη πολιτεία στὸν Ρῶτα, μένομε στὰ αἴτια τοῦ θανάτου του ποὺ μὲ ἔμφαση ἐπικαλεῖται ὁ ἀρθρογράφος. Δὲν ἐπρόκειτο γιὰ θάνατο ἀπὸ παθολογικὰ αἴτια ἀλλὰ ἀπὸ στέρηση τῶν μέσων ἐπιβίωσης. Ὅσο καὶ ἂν ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ φαίνεται ὑπερβολικὴ, μήπως στὴν ἴδια θέση δὲν βρέθησαν τότε καὶ ἄλλοι κάτοικοι τῆς πρωτεύουσας τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, θύματα τῆς ἀστάθειας τῶν δημόσιων οικονομικῶν καὶ τῆς ἀσφυξίας τοῦ κυκλώματος τῶν πιστωτικῶν σχέσεων, ἐξαιτίας τῶν ὁποίων κλονίστηκε ἡ ψυχικὴ τους ὑγεία καὶ ἐπιταχύνθη-

120. Ὁ Σωκράτης, ἀρ. 4/15.2.1842, σ. 14. Μόνο τὰ ζεύγη Θ. Κολοκοτρώνης – Ὁδ. Ἀνδρίτζος, Ὁθων – αὐτοκρ. Μετζίτης, Ν. Βάμβας – Κ. Οἰκονόμος, Γ. Κουντουριώτης – κόμης Ἀρμανσπέργης βιογραφήθηκαν τελικὰ.

121. Ὁ.π., ἀρ. 1/1.1.1846, σ. [2-3]. Στὴν ἰατρικὴ παιδεία τοῦ Σοφιανόπουλου καὶ ἔχι σὲ πρόθεση ἀστείμου ἔπρεπε νὰ ἀποδοθοῦν οἱ ἀναφορὲς στὶς ἀνατομικὲς διαστάσεις τῆς κεφαλῆς τῶν τριῶν πολιτικῶν. Οἱ διαστάσεις θεωροῦνταν ἰατρικὰ δηλωτικὲς τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀνθρώπινης διανοητικότητος. Ὅσο γιὰ τὸν περικομμένο ἀπὸ εὐνόητους λόγους κεφαλαιογράμματο χαρακτηρισμὸ «ΠΑΛ», πίσω του κρυβόταν προφανῶς κάποιον ὕβριστικὸ προσωπὸν.

κε ὁ θάνατός τους; Ἡ περίπτωση π.χ. τοῦ ἀγωνιστῆ τοῦ '21 στρατηγοῦ Ἰωάννη Βλάχου, πατέρα ἑπτὰ ἀνήλικων παιδιῶν, ποὺ πέθανε τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1842 ἀπὸ «ἀθυμίαν ψυχικὴν», θὰ μπορούσε νὰ ἀντικαθρεφτίζει ἀπόλυτα τὴν περίπτωση τοῦ Ρῶτα. «Πλὴν τῶν δανείων», διαβάζουμε σὲ νεκρολογία στὴν ἐφημερίδα *Αἰών*, λίγες ἡμέρες μετὰ τὸν θάνατό του, «οἱ βαρεῖς τόκοι οὐχὶ μόνον τοῦ ἀπερρόφων ὄλους τοὺς κόπους, ἀλλ' ἠῤῥξανον ἐτησίως τὸ κεφάλαιον τῶν χρεῶν του, ὥστε ἀδύνατον θέλει εἶσθαι νὰ ἐξοφλήσῃσι ταῦτα ὅλα τὰ κτήματά του ἐκποιούμενα». Στὴν ἐπιτύμβια πλάκα ἢ κατάλληλη ἐπιγραφή ποὺ θὰ μπορούσε νὰ χαραχτεῖ θὰ ἦταν: «Ἐνθάδε κεῖμαι, θύμα γενόμενος τῆς ἀδικίας».¹²² Ἡ διαφορὰ βέβαια τῶν δύο περιπτώσεων ἐγκρίεται στὸν ἀπόηχο ποὺ εἶχε ὁ θάνατός τους στὴν ἀθηναϊκὴ κοινωνία, στὸ γεγονός δηλαδή ὅτι ἐκεῖνος τοῦ Ἰω. Βλάχου ἔλαβε δημοσιότητα, ἢ κηδεῖα τοῦ τελέστηκε στὴ Μητρόπολη τῆς Ἀγ. Εἰρήνης, ἐκφωνήθηκαν ἐπικηδεῖοι λόγοι, γράφτηκαν νεκρολογίες. Ἀντίθετα, ὅπως εἶπαμε, ἡ εἶδηση τοῦ θανάτου τοῦ Ρῶτα ἀποσιωπήθηκε, δὲν πέρασε στὶς στῆλες τοῦ τύπου, ἀκόμη καὶ σὲ ἀπομνημονεύματα ἢ ἰδιωτικὲς ἀλληλογραφίες τῆς ἐποχῆς, σύμφωνα μὲ μιὰ πρώτη ἔρευνα, ἀπουσιάζει κάθε μνεία καὶ σχόλιο σ' αὐτόν. Γιατί ἄραγε;

Μέχρι νὰ διαλευκανθεῖ τὸ μυστήριον, θὰ διακινδυνεύσουμε μιὰ ὑπόθεση, ποὺ μπορεῖ τελικὰ νὰ μὴν ἀφίσταται ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Εἶναι δηλαδή ἐνδεχόμενο, μολονότι ὁ ἴδιος διαπνεόταν ἀπὸ χριστιανικὰ φρονήματα καὶ πίστη στὸν Θεό, νὰ ἀποτόλμησε νὰ προβεῖ σ' ἐκείνη τὴν πράξη ποὺ πέρασε ἀπὸ τὴ σκέψη τοῦ Κοραῆ ὅταν βρέθηκε καὶ αὐτὸς μπροστὰ σὲ παρόμοιες βιοτικὲς καὶ ψυχολογικὲς δυσκολίες, καὶ ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ καταδίκη ἐπέσυρε καὶ τὴν κοινωνικὴ ἀποδοκιμασία, ἐννοοῦμε τὴν ἐκούσια ἔξοδο ἀπὸ τὴ ζωὴ. Σὲ ἕνα τέτοιο ἄλλωστε διάβημα εἶχε συνεργοὺς τὶς παλαιότερες παραδόσεις τοῦ νησιοῦ του. Μὲ ἐνδιαφέροντα γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Τζιᾶς — νεώτερος εἶχε καταγράψει καὶ δημοσιεύσει ἀνώνυμα στὸν «Λόγιο Ἑρμῆ» ἀρχαῖες ἐπιγραφές τῆς—,¹²³ ἀναγνώστης ἀσφαλῶς τοῦ Αἰλιανοῦ καὶ τοῦ Στρά-

122. *Αἰών*, ἀρ. 408/1.1.1843, σ. 4.

123. Βλ. Λίνα Μενδώνη, «Ἀρχαία Κέα. Ἱστοριογραφία καὶ ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες» στὸν τόμο *Κέα – Κύθνος: Ἱστορία καὶ Ἀρχαιολογία*. Πρακτικὰ τοῦ Διεθνοῦς Συμποσίου Κέα – Κύθνος, 22-25 Ἰουνίου 1994, ἐπιμ. Α. Γ. Μενδώνη – Α. Ι. Μαζαράκης Αἰνιάν, *Μελετήματα* 27 (1998), 19-20, 31.

βωνα στις εκδόσεις του μεγάλου φίλου του αλλά και αργότερα του περιηγητικού *Voyages et recherches dans la Grèce* (Παρίσι 1826) του δανοῦ ἀνασκαφέα ἀρχαιολογικῶν τῆς χώρας P. O. Brøndsted, νεότερου ἀποκτήματος τῆς βιβλιοθήκης του, θὰ εἶχε ἐξάπαντος ἐντοπίσει στὰ κείμενά τους τὴν ἀναφορὰ στὸ περίφημο «Νόμιμον τῶν Κεῖων». ¹²⁴ Τὸ ἔθιμο αὐτὸ τῶν ἀρχαίων συμπατριωτῶν του ἀφοροῦσε τοὺς γέροντες καὶ διεπόταν ἀπὸ τὸ ἀξίωμα «ὁ μὴ δυνάμενος ζῆν καλῶς, οὐ ζῆ κακῶς». «Ὅταν, λοιπόν, οἱ πάνω ἀπὸ τὰ ἐξήντα Κεῖοι συνειδητοποιοῦσαν ὅτι ἦταν ἄχρηστοι «πρὸς τὰ ἔργα τὰ τῆ πατρίδι λυσιτελοῦντα», ἢ πρὶν κινδυνεύσουν νὰ ἀσθενήσουν καὶ νὰ μείνουν ἀνάπηροι, ἔφευγαν ἀπὸ τὴ ζωὴ πίνοντας κώνειο. Καθὼς δὲν ἀπασχολοῦσαν πιά τὸν Ρῶτα ἔγνοιες γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν παιδιῶν του, ἡ ἀφόρητη πίεση καὶ οἱ ἀπογοητεύσεις ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων καὶ τὰ παρεπόμενά τους γιὰ τὴν ψυχικὴ, ἴσως καὶ τὴ σωματικὴ του ὑγεία, ἢ διάψευση τῶν ἐλπίδων γιὰ δυνατότητες προσφορᾶς στὸν τόπο, δὲν ἀποκλείεται νὰ τὸν ὀδήγησαν στὴ λύση τοῦ ἐκούσιου θανάτου, σύμφωνα ἀλλοῦ μὲ τις ἐπιταγές τοῦ «Νομίμου τῶν Κεῖων». ¹²⁵

Στὴ λύση ἄλλωστε αὐτὴ τὸν ἐπόμενο χρόνο, τέλη Σεπτεμβρίου τοῦ 1846, θὰ κατέφευγε ἀπὸ οἰκονομικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς ἐπίσης λόγους («ἔπεσε σὲ μεγάλον χρέος» γράφει στὰ *Ἀπομνημονεύματά* του ὁ Μακρυγιάννης) ¹²⁶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος, ἡγετικὴ μορφή τοῦ 1821, ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς μεταπολίτευσης τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, κατ' ἐπανάληψη ὑπουργὸς στὶς τότε κυβερνήσεις. Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία

124. Αἰλιανὸς *Ποικίλης Ἱστορίας* βιβλίον Γ', κεφ. λζ', στὸ *Πρόδρομος Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης*, 1805, σ. 59, πβ. Ἡρακλείδου Ποντικοῦ, *Περὶ Πολιτειῶν*, ὅ.π., σ. 210, Στράβωνος *Γεωγραφικῶν*, βιβλ. Ι, κεφ. Ε', § 6, τ. Β', 1817, σ. 293, καὶ *Voyages et recherches*, σ. 63-64, 78 κ.έ. Γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ περιηγητικοῦ ἀπὸ τὸν Ρῶτα τὸ 1830 βλ. Δημ. Βαρθαλίτης, «Ὁ σχολάρχης Στέφανος Γρηγ. Στέφανος καὶ μιὰ ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ του» στὸν τόμο Γ. Βαλέτας, *Ἀφιέρωμα στὴν πνευματικὴ Κέα*, Ἀθήνα 1986, σ. 92, πβ. Κωνσταντίνου Μάνθου, *Ἀρχαιολογία καὶ ἱστορία τῆς νήσου Κέας*, ἐπιμ. Λίνα Μενδώνη, Βουρακιανὴ 1991, σ. 17.

125. Πβ. τὴν ἀπόγνωση καὶ τὴν ἄρνηση τῆς ζωῆς ποὺ τὸν κατέλαβε νεότερο ὅταν ἔχασε τὸ στερνοπαιδί του Ἀχιλλέα τὸ 1835 («Ὅλα τὰ λαμπρὰ τοῦ κόσμου τοῦτου μὲ φαίνονται μαῦρα καὶ σκοτεινά, δὲν αἰσθάνομαι ζωὴν, οὐδὲ τὴν θέλω πλέον»), βλ. ἐδῶ σημ. 2.

126. *Μακρυγιάννη Ἀπομνημονεύματα*. Εἰσαγωγὴ – Σχόλια Σπύρου Ι. Ἀσδραχᾶ, Ἀθήνα 1957, σ. 528.

ἀπαγόρευσαν τὴν ταφή τοῦ αὐτόχειρα μὲ θρησκευτικὴ τελετουργία καθὼς καὶ τὴν ἀπόδοση τιμῶν καὶ στὸν ἀθηναϊκὸ τύπο σχολιάστηκε ποικιλῶς τὸ συνταρακτικὸ γεγονός καὶ ἡ στάση τῆς κυβέρνησης καὶ τῆς Ἱεραῶς Συνόδου.¹²⁷ Παρότι τέθηκε θέμα ἀμφισβήτησης τῆς γνωμάτευσης γιὰ τὸ ἂν ὑπῆρξε αὐτοχειρία, εἶναι περισσότερο ἀπὸ βέβαιον ὅτι ἔφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ ἔχοντας χρησιμοποίησει τὴν κἀννη τοῦ ὄπλου του. Στὴν περίπτωση τοῦ Ρώτα ὁ θάνατός του, ἂν καὶ ἐφόσον τὸν ὀδήγησε ἐκεῖ αὐτοκαταστροφικὸ κίνητρο, ὑποθέτουμε ὅτι δὲν θὰ εἶχε τὸν ἐπιδεικτικὸ χαρακτήρα τοῦ βίαιου θανάτου ἐνὸς στρατιωτικοῦ καὶ δημόσιου προσώπου, κάτι ποῦ δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ ἀποκρυβεῖ. Ἐκεῖνος μᾶλλον θὰ ἐπέλεξε ἕναν πιὸ ἀφανῆ καὶ ἀθόρυβο τρόπο ποῦ θὰ ἐπέτρεψε τὴ συγκάλυψη καὶ τὴν προστασία ἀπὸ τὴν ἀδηφάγα δημοσιότητα. Μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ὁ Ρώτας ἦταν ὁ στενὸς συνεργάτης τοῦ πνευματικοῦ ἡγέτη τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ καὶ κύριος διαμεσολαβητὴς τῆς κοραϊκῆς κληρονομιάς στὸ ἐλεύθερο κράτος ἀλλὰ καὶ παράλληλα ὁ ἰδιοκτήτης καὶ ἔνοικος τοῦ σπιτιοῦ ποῦ στεγάριζε τὴν πρωθυπουργικὴ κατοικία. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἰω. Κωλέττη μὲ κανένα τρόπο δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναμιχθεῖ σὲ μιὰ τέτοια θλιβερὴ ἀρνητικῆς γενικῆς ἀποδοχῆς ὑπόθεση. Ἀκόμη καὶ ὁ Π. Σοφιανόπουλος στὴν ἀναφορά του στὸν νεκρὸ μερικὸς μῆνες μετὰ τὴν ἀποβίωσή του ἔμοιαζε σὰν νὰ ἤθελε νὰ ἀποκαταστήσει τὴ μνήμη του ἀποδίδοντας εὐθύνες στοὺς πολιτικούς καὶ ἰδιαίτερα στὸν πρωθυπουργὸ Κωλέττη γιὰ τὴν ἄδοξη τύχη ἐνὸς τόσο «σοφοῦ, ἐπωφελοῦς καὶ ἐναρέτου ἀνδρός» χωρὶς ὅμως νὰ ὑπαινιχθεῖ καὶ τὸν τρόπο ποῦ πέθανε παρὰ μόνον τὸ αἶτιο, τὴν ἔσχατη ἀνέχεια, ποῦ τὸν ὀδήγησε στὸν θάνατο.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ πράγμα, ὁ Ρώτας φεύγοντας ἀπὸ τὴ ζωὴ ἄφησε ὅλες τὶς οικονομικὲς ἐκκρεμότητες, μικρὲς καὶ μεγάλες, νὰ τὶς διεκπεραιώσει ἡ γυναίκα του Ζαχαράτη μὲ τοὺς πληρεξούσιους δικηγόρους της. Ἔτσι τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1845 θὰ πετύχει ἐξάμηνη παράταση γιὰ τὴν ἐξόφληση τοῦ χρέους τῶν 2079 δρχ., κεφαλαίου καὶ τόκων, πρὸς τὸν τέκτονα Βασ. Τσάκωνα μὲ τοὺς ἴδιους ὅρους τοῦ προηγούμενου συμβολαίου (Δεκέμβριος 1844)¹²⁸ καὶ τὸν Μάρτιο τοῦ 1846 θὰ που-

127. Βλ. Ἀνδρέας Ἐμμ. Κεραμίδας, *Αἱ οικονομικαὶ δυσχέρειαι τοῦ ἀγωνιστοῦ Ἀνδρέα Λόντου καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ (ἐπὶ τῇ βᾶσει ἀνεκδότων στοιχείων)*, Ἀθήνα, Πάντειος ΑΣΠΕ, 1973.

128. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὅ.π., φάκ. 82, συμβ. ἀρ. 24.392/18.12.1845.

λήσει και πάλι στον συγγενή της κτηματία και βουλευτή Σπ. Πάγκαλο τὸ 1/3 περιβολιοῦ (κῆπου) στὸν Μυλοπόταμο τῆς Τζιᾶς, τὸ μερίδιό της δηλαδή ἀπὸ τὴν κληρονομία τῆς ἀδελφῆς της Μαρδίτζας Γ. Παγκάλου, στὴν τιμὴ τῶν 600 δρχ. (ὡς μάρτυρας παρέστη καὶ ὁ δικηγόρος Ν. Ι. Σαρίπολος).¹²⁹ Καὶ ἐνῶ τοὺς ἐπόμενους μῆνες ἡ Ζαχαράτη θὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη, κοντὰ στὰ παιδιά της Μαρία καὶ Πλάτωνα, στὴν Ἀθήνα ὁ πληρεξούσιος δικηγόρος της, πρῶην ἀρεοπαγίτης καὶ σημαντικὸς λόγιος, Μάρκος Ρενιέρης θὰ χειριστεῖ δύο ἐκκρεμεῖς ὑποθέσεις της.¹³⁰ Ἀφενὸς τακτοποιήθηκε ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν προικῶα ὀφειλὴ τῶν 12.000 δρχ. πρὸς τὸν Κων. Ἀφθονίδη, σύζυγο τῆς Σοφίας Ρῶτα μὲ συμβιβασμό. Ἡ Ζαχαράτη παραχώρησε στὸν γαμπρό της τὸ περὶ τὴν οἰκία τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου οἰκόπεδό της ἐπιφανείας 4831 τετραγωνικῶν πήχεων, ἀξίας 4831 δρχ., ποσὸ πού ἐξέπεσε ἀπὸ τὶς ὀφειλόμενες τοῦ προικοσύμφωνου.¹³¹ Ἀφετέρου δόθηκε τέλος, ὄχι πάντως εὐτυχές, στὸ θέμα τοῦ πλειστηριασμοῦ τοῦ σπιτιοῦ τῶν Ρῶτα ἀπὸ τὸν Ἑσλὴν καὶ Σία. Σὲ δημοσιευμένη δικαστικὴ εἰδοποίηση τῆς 18ης Ἰουλίου 1846 προσδιορίστηκε αὐτὸς γιὰ τὴν Κυριακὴ 8 Αὐγούστου μὲ τιμὴ πρῶτης προσφορᾶς τὶς 18.200 δρχ.¹³² Πράγματι, διενεργήθηκε τότε κανονικὰ χωρὶς νὰ ἀναβληθεῖ αὐτὴ τὴ φορὰ καὶ τὸ ἀκίνητο κατακυρώθηκε καὶ περιῆλθε στὴν κατοχὴ τῶν ἴδιων τῶν πιστωτῶν. Ὅμως στὶς 14 Σεπτεμβρίου ὁ Ἑσλὴν καὶ Σία ἐν ὀνόματι τοῦ ἐντολέα του Κ. Γ. Πόλαντ (μὴ θέλων νὰ ὠφεληθῇ ἕνεκα τῶν περιστάσεων μὲ ζημίαν σεβασμίας οἰκογενείας) ὑποσχέθηκε νὰ ἀποκαταστήσει τὴ Ζ. Ρῶτα στὴν πρῶτη οἰκία της ἐφόσον ὡς τὶς 14 Ἰανουαρίου 1847 ἐξοφλήσει τὸ ποσὸ τῶν 29.120 δρχ., κεφαλαίου καὶ τόκων.¹³³ Μέχρι τὴν ἐκπνοὴ τῆς προθεσμίας ἡ πλευρὰ τῆς οἰκογένειας Ρῶτα δὲν εἶχε ἀνταποκριθεῖ στὴν πρόσκληση,

129. Ὁ.π., φάκ. 84, συμβ. ἀρ. 401/18.3.1846. Τὸ 1/3 κῆπου στὴν Τζιὰ ἀπὸ τὴν κληρονομία τῆς ἀδελφῆς της, προφανῶς σὲ ἄλλη θέση, θὰ διοριστεῖ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1848 ἐπιτροπὸς της πληρεξούσιος νὰ τὸ πουλήσει ὁ γαμπρός της Κων. Ἀφθονίδης, ὅ.π., φάκ. 99, συμβ. ἀρ. 3803/28.2.1848.

130. Ἡ παρουσία τῆς Ζ. Ρῶτα στὴν Κωνσταντινούπολη τεκμαίρεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ρενιέρης ἐνεργῶς μὲ βάση ἐπιτροπικὸ πού εἶχε συνταχθεῖ ἐνώπιον τοῦ ἐκεῖ Γεν. Ἑλληνικοῦ Προξενείου στὶς 25 Ἰουνίου 1846.

131. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὅ.π., φάκ. 88, συμβ. ἀρ. 1374/12.9.1846. Βλ. γι' αὐτὸ καὶ τὴ σημ. 137.

132. Ἐφ. Ἐθνοκρατία, ἀρ. 75/19.7.1846, σ. [3-4].

133. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὅ.π., φάκ. 89, συμβ. ἀρ. 1384/14.9.1846.

ἀλλὰ λίγο ἀργότερα, στίς 7 Ἀπριλίου 1847, βλέπουμε νὰ παρεμβαίνει ἓνα ἀπὸ τὰ ἀπόδημα μέλη της, ὁ γιατρός Ξενοφῶν ἀπὸ τὸ Παρίσι, καὶ μέσω τοῦ δικηγόρου καὶ πρωτοεξαδέλφου του Ποθητοῦ Πάγκαλου, νὰ διακανονίζει τὴν ὑπόθεση μὲ πράξη ἀγορᾶς τοῦ σπιτιοῦ τὸ τελικὸ τίμημα τοῦ ὁποίου τὸ 1852, ὅποτε ἐξοφλήθηκε τὸ συμβόλαιο, μαζί μὲ τοὺς ἐτήσιους τόκους 12% εἶχε ἀνέλθει πᾶν ἀπὸ 40.000 δρχ.¹³⁴ Ὁ ἴδιος δικηγόρος ἐν ὀνόματι τοῦ ἐντολέα του στίς 28 Μαΐου θὰ ἐκμισθώσει στὸν πρωθυπουργὸ Ἰω. Κωλέττη ὀλόκληρη πιά τὴν ἡμιτριώροφη οἰκία τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου («ἄνω καὶ κάτω μεθ' ἄλλων τῶν παραρτημάτων της») γιὰ ἓνα ἔτος μὲ μηνιαῖο μίσθωμα 200 δρχ. πληρωτέων ἀνὰ τριμηνία παραχωρώντας τὸ δικαίωμα στὸν ἐνοικιαστῆ νὰ κάνει τὶς κτηριακὲς διαρρυθμίσεις καὶ προσθήκες πού ἐπιθυμοῦσε μὲ ἐξ ἡμισείας ἐπιβάρυνση τῆς δαπάνης, ὅπως νὰ κατασκευαστεῖ δωμάτιο στὴν ταράτσα μὲ πόρτα καὶ σκάλα γιὰ τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὴν ὑπόλοιπη οἰκία¹³⁵ (τὸ χτίσιμο πάντως ἐνὸς δωματίου πού διακρίνεται στὸ δῶμα του σὲ ὀρισμένες φωτογραφίες τοῦ σπιτιοῦ, δὲν ἀνάγεται χρονικὰ στὴν ἐποχὴ αὐτή). Ὡστόσο τρεῖς μῆνες ἀργότερα, στίς 31 Αὐγούστου, ὁ Κωλέττης πέθανε ἀπὸ πάθηση τῶν νεφρῶν στὴν «ἀντικρὺ τῶν στηλῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς μονήρη παράλληλον οἰκίαν». Ἐκεῖ τὸν ἐπισκέφθηκε ὁ Ὅθωνας κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀρρώστιας του καὶ ἐκεῖ θὰ ἔλθουν νὰ τὸν κλάψουν νεκρὸ οἱ ἡπειρώτισσες μοιρολογίστρες.

«Εἰς τὴν πενιχρὰν ταύτην οἰκίαν, ἀπὸ ἐρείπια περικυκλουμένην, κατοικεῖ Μέγας τις νοῦς [...] ἐκ τῆς οἰκίας αὐτῆς διευθύνεται ἐν Κράτος· καὶ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτῆς συνδέονται Εὐρωπαϊκὰ συμμαχία, καὶ διευθύνονται Ἀνατοβουλίων στοχασμοί· καὶ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτῆς ἀκούεται γενναία φωνή, ἣτις λέγει εἰς μεγάλας τινὰς Δυνάμεις Σταματήσατε! καὶ αὗται σταματοῦσιν ἐνώπιόν της πραγματικῶς· καὶ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτῆς παρέχεται ἐγγύησις περὶ τῆς γενικῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου· καὶ ἐντὸς τέλους πάντων τῆς οἰκίας αὐτῆς μελετᾶται αὐτὸ τὸ μέλλον τῆς Ἀνατολῆς»,

134. Ὁ.π., φάκ. 92, συμβ. ἀρ. 2330. Ἡ παρισινὴ διεύθυνση κατοικίας τοῦ Ξ. Πρώτα ἦταν ὁδὸς Picpus no 78. Τὸ σπίτι ἀγοράστηκε ἀντὶ 32.366,35 δρχ. μὲ προκαταβολὴ 8543,65 δρχ. καὶ διακανονισμὸ δύο δόσεων, τόκο 12% καὶ ὑποθήκη τῆς οἰκίας γιὰ τὶς ὑπόλοιπες. Τὴν τελευταία δόση εἰσέπραξε ἀπὸ τὸν Ἑσλην ἐνεργῶντας γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Κ. Γ. Πόλαντ ὁ Παῦλος Σκουλούδης.

135. Ὁ.π., φάκ. 93, συμβ. ἀρ. 2578.

έγραφε μεταξὺ ἄλλων στὸ κύριο ἄρθρο τῆς («Μέγα Πολιτικὸν Συμβάν») ἡ φιλοκωλεττικὴ ἐφημερίδα Ὁ Θρίαμβος τοῦ Συντάγματος με ἀφορμὴ τὸν θάνατο τοῦ πρωθυπουργοῦ.¹³⁶

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1848 ὁ Ξενοφὼν Ρώτας βρέθηκε γιὰ λίγο περαστικὸς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἐπιστρέφοντας στὸ Παρίσι τὸν Μάρτιο τοῦ 1848 κατέστησε πληρεξούσιους ἐπιτρόπους του γιὰ νὰ διαχειρίζονται τὰ ζητήματα τῆς ἡμιτριώροφης οἰκίας ἐκείνους ποὺ συνετέλεσαν στὸν θάνατο τοῦ πατέρα του, τοὺς ἀδελφούς Ἐσλην.¹³⁷ Εἶχε βέβαια τοὺς λόγους του γιὰ νὰ τὸ κάνει. Πρῶτα-πρῶτα οἱ ἐντολοδόχοι τοῦ Κ. Γ. Πόλαντ, με τὴν πράξη πώλησῆς τῆς ἐξακολουθοῦσαν νὰ διατηροῦν δικαιώματα ἐπ’ αὐτῆς μέχρι τὴν πλήρη ἐξόφληση τοῦ τιμήματος ἀπὸ τὸν ἀγοραστή. Ὑστερα, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1848 προχώρησαν σὲ δύο φιλικὲς κινήσεις με οἰκονομικὸ ἀντίκτυπο: ἀφενὸς ἀπέδωσαν στὸν γιατρὸ Ρώτα χωρὶς ἄλλη ἀποζημίωση καὶ τὸ παρακείμενο ἐνυπόθηκο οἰκόπεδο τῶν 4831 τ.π., ἰδιοκτησίας τῆς μητέρας του, τὸ ὁποῖο εἶχε κατακυρωθεῖ σὲ πλειστηριασμὸ στοὺς ἴδιους τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1847¹³⁸ (αὐτὸ σημαίνει ὅτι τελικὰ τὸ οἰκόπεδο δὲν παραχωρήθηκε στὸν Κων. Ἀφθονίδη τὸ 1846 κατὰ τὸν συμβιβασμὸ του γιὰ τὴν προικιῶ ἀφειλή) καὶ ἀφετέρου μεταβίβασαν σ’ ἐκεῖνον τὶς ἀπαιτήσεις κατὰ τῶν κληρονόμων τοῦ Ἰω. Κωλέττη γιὰ μισθώματα ὀκτώ μηνῶν (Αὐγούστος 1846 – Ἀπρίλιος 1847) ὕψους 2400 δρχ., ποὺ δὲν εἶχαν μέχρι τότε πληρωθεῖ, εἶχαν ὅμως συμπεριληφθεῖ στὸ τίμημα τῆς πώλησης.¹³⁹ Ἀπὸ τότε καὶ γιὰ τριάντα πέντε χρόνια δὲν γνωρίζουμε τίποτε γιὰ τὶς τύχες τοῦ σπιτιοῦ τῶν Ρώτα, ποιοὶ τὸ κατοίκησαν, ποιὲς καὶ πότε ἔγιναν οἱ ἀρχιτεκτονικὲς μετατροπές του (π.χ. ἡ προσθήκη ἐξώστη στὴν ἀνατολικὴ ὄψη τοῦ ἐπάνω ὀρόφου ἢ τὸ χτίσιμο δωματίου στὸ δῶμα). Γνωρίζουμε ὅμως ὅτι τὸ σπῆτι ἀποξενώθηκε ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, πωλήθηκε ἀπὸ τὸν Ξ. Ρώτα στὸν γιατρὸ, μετέπειτα καθηγητῆ, Νικόλαο Γ. Μακκά,¹⁴⁰ ὅτι ἀπὸ τὸ 1919 ὡς τὸ 1931 ὑπῆρξε ἔδρα τοῦ

136. Ἄρ. 78/21.9.1847, σ. 1.

137. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὅ.π., φάκ. 99, συμβ. ἀρ. 3802/28.2.1848 καὶ ἀρ. 3806/29.2.1848. Στὸ πρῶτο πληρεξούσιος ἐπίτροπος ὀρίζόταν ὁ Ἰούλιος καὶ Σία καὶ στὸ δεύτερο, μίᾳ ἡμέρᾳ ἀργότερα, ὁ ἀδελφός του Γουλιέλμος.

138. Ὁ.π., φάκ. 98, συμβ. ἀρ. 3625/14.1.1848.

139. Ὁ.π., φάκ. 98, συμβ. ἀρ. 3653/23.1.1848.

140. Συμβ. ἀρ. 27819/11.2.1882 τοῦ ἀθηναίου συμβολαιογράφου Γεράσιμου Ἀφεντάκη. Ὡς πληρεξούσιος τοῦ Ξ. Ρώτα, Ἰππότη τῆς Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς, ὁδὸς

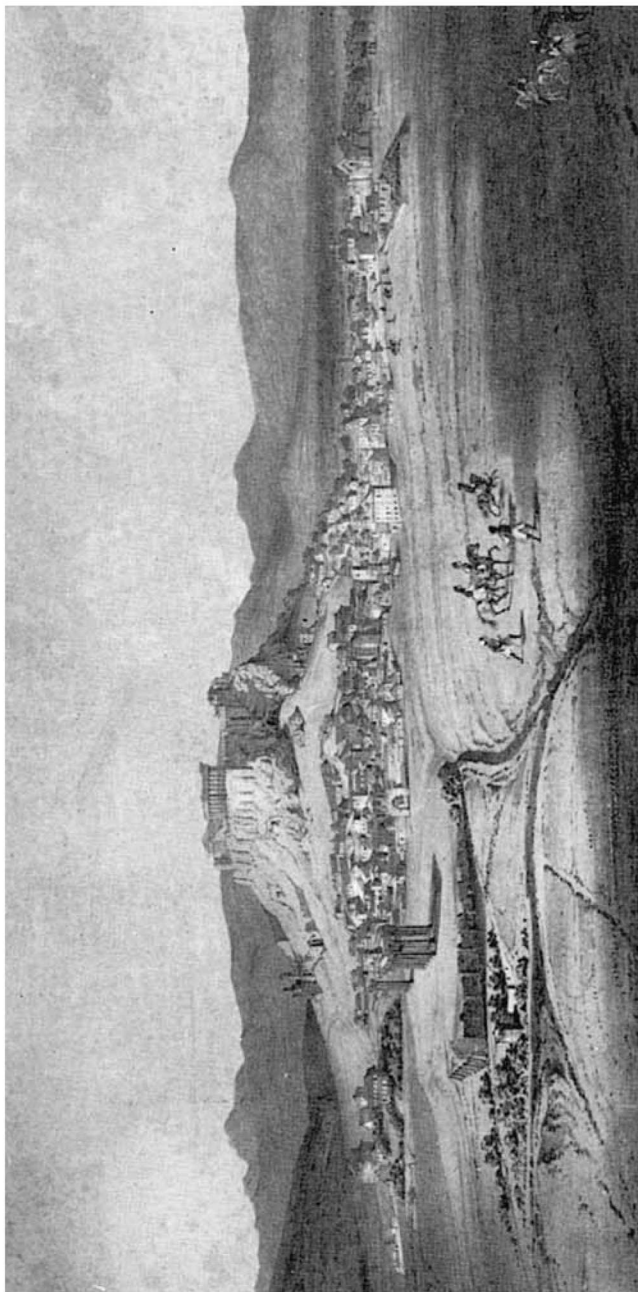
Λυκείου τῶν Ἑλληνίδων τῆς Καλλιρρόης Παρέν,¹⁴¹ καὶ ὅτι μεταπολεμικὰ στέγασε τὴ «Λέσχη ἐργαζομένου κοριτσιοῦ». Ὅμως τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ κτηρίου εἶχε ξεχαστεῖ τὸ παρελθόν, πολὺ περισσότερο ἢ σχέση του μὲ τοὺς Ρῶτα. Οἱ ἀθηναιογράφοι ἱστορικοὶ τοῦ 19ου καὶ 20οῦ αἰώνα εἴτε ἀγνοοῦν ἐντελῶς τὴν ὑπαρξή του εἴτε τὸ καταγράφουν ἀπλῶς ὡς «οἰκία Κωλέττη».¹⁴² Ὁπωσδήποτε, στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1970, ἐν μέσῳ τῆς λαίλαπας τῶν κατεδαφίσεων, οἱ κληρονόμοι τοῦ σπιτιοῦ τῆς Λεωφ. Ἀμαλίας ἀρ. 40, γειτονικοῦ μὲ τὸ σωζόμενο κτήριο τοῦ πρώην «Ἐργαστηρίου ἀπόρων γυναικῶν» —τὰ διαχώριζε τὸ στενὸ τῆς ὁδοῦ Περιάνδρου— ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ σημεῖο ἐκβολῆς τῆς Λεωφ. Ὀλγας, θὰ τὸ δώσουν μὲ ἀντιπαροχὴ γιὰ νὰ χτιστεῖ στὴ θέση του μιὰ μοντέρνα ἀπὸ μέταλλο καὶ γυαλὶ φαιόχρωμη οἰκοδομή, ποὺ σήμερα στεγάζει δημόσια οἰκονομικὴ ὑπηρεσία.

EMM. N. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ

de Berri ἀρ. 45, παρέστη κατὰ τὴ σύνταξή του ὁ γιατρὸς Ποθητὸς Ρεβελάκης καὶ τὸ σπίτι πουλήθηκε ἀντὶ 50.000 δρχ., ἀπὸ τὶς ὁποῖες καταβλήθηκαν τότε οἱ μισὲς καὶ οἱ ὑπόλοιπες συμφωνήθηκε νὰ πληρωθοῦν σὲ δύο μῆνες ἄτοκα ἢ μὲ ἐτήσιο τόκο 8% σὲ περίπτωση ὑπερμερίας.

141. Ἑλένη Μπόμπου-Πρωτοπαπᾶ, *Τὸ Λύκειο τῶν Ἑλληνίδων 1911-1991*, Ἀθήνα 1993, σ. 93, 166. Τὸ σπίτι ἀναφέρεται ὡς οἰκία Μακκῆ.

142. Βλ. π.χ. Ἀντ. Μηλιαράκης, «Αἱ πρὸ πεντηκονταετίας μεγάλοι τῶν Ἀθηνῶν οἰκίαι», *Ἔστια* 19 (1885), ἀρ. 470, σ. 23-27 καὶ Ἀγγελικὴ Κόκκου, «Τὰ πρῶτα ἀθηναϊκὰ σπίτια (1832-1860)», π. *Ἀρχαιολογία* 2 (Φεβρ. 1982), 50-64, ὅπου καμιά ἀναφορὰ στὸ σπίτι. Ὁ Κώστας Μπίρης στὸ κλασικὸ ἔργο του *Αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ τοῦ 19ου εἰς τὸν 20ὸν αἰώνα*, ὅ.π., σ. 44-45 (χάρτης Ἀθηνῶν), σ. 99 (φωτογραφία τοῦ κτηρίου), 433, καὶ ὁ Ἴω. Τραυλὸς στὸ «Πρόπλασμα τῆς Ἀθήνας στὰ 1842» τοῦ Μουσείου τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀρ. 80, ὀριοθετοῦν σωστὰ τὸ σπίτι ὀνομάζοντάς το «οἰκία Κωλέττη». Πβ. συλλογικὸ τόμο *Ἀθῆναι. Ἀπὸ τὴν Κλασικὴ ἐποχὴ ἕως Σήμερα (5ος αἰ. π.Χ.-2000 μ.Χ.)*, ἐκδοτ. ἐπιτροπῆ: Χ. Μπούρας, Μ. Β. Σακελλαρίου, Κ. Σπ. Στάϊκος, Εὐη Τουλούπα, Ἀθήνα 2000, σ. 326, εἰκ. 12.

Ἡ νοτιοανατολική πλευρὰ τῆς Ἀθήνας γύρω στὸ 1842 ἀπὸ τὸν Du Moncel· διακρίνεται ὀλοκληρωμένη ἡ ἡμιτερώσθη οἰκία τοῦ Ἰάκ. Ρώτα (Κώστας Η. Μπίρης, *Αἱ Ἀθήναι ἀπὸ τοῦ 19ου εἰς τὸν 20ὸν αἰῶνα, Μέρους Πρῶτον, 1830-1900, Ἀθήνα 1966, σ. 76*)

Ἄριστερά, ἡ οἰκία Ρώτα. Νοτιοδυτικὴ ὄψη. Φωτογραφία τοῦ Π. Μωραΐτη, περίπου 1870
(φωτογραφικὸ ἀρχεῖο Μουσείου Μπενάκη)

Οἰκία Ρώτα, πρωθυπουργικὴ κατοικία τοῦ Ἰω. Κολέττη (1844-1847),
πρὶν ἀπὸ τὴν κατεδάφισή της (Κώστας Η. Μπίρης, *Αἱ Ἀθήναι...*, ἔ.π., σ. 99)

Άριστερά ή σύγχρονη οικοδομή στη θέση τής οικίας Ρώτα
(φωτογραφία Γιούλης Εύαγγέλου)

Πρώτη δεξιά νότια όψη τής φερόμενης οικίας Κωλέττη τής οδού Πολυγνώτου 13,
κοντά στην εκκλησία τών Άγ. Άποστόλων καί τή Στοά Άττάλου